

Jul i Nord-Odal

2024

35. ÅRGANG

Innhold

Forord.....	3
Kald nyttårsnatt på Odalsfjellet.....	4
Hvalkjøtt er fortsatt godt!.....	11
Syningom – en levende institusjon i over hundre år.....	15
Driftig byggmester og engasjert samfunnsbygger.....	23
Nordre Odalen Sangforening.....	31
Det skjedde i 1924.....	32
Nordre Odalens Folkesamlag.....	43
Bjellesmeden på Øiset.....	45
Den gamle sjømann.....	48
Stifinnergruppa ble «Årets austvassgarding».....	49
Sogneselskabet i Nordre Oudalen.....	52
Avstander i solsystemet.....	55
Juletida.....	60
Da kommunestyret var brennevinspoliti.....	61
«Padda» til Torger får nytt liv i Larvik.....	63
Nytt fra kulturminnelaget.....	66
Tillegg til Anders Holths beretning om Nordre Odalen.....	70
Et minne om Anne Olsdatter.....	76
I jernmalmens rike.....	78
Thoralf Flikkerud forteller.....	79
Barske fløtere ved Mattis- og Styggådammen.....	84
På hibei i bi'n.....	90
Lokalet Skogvang 50 år.....	94
«Fra Storsjøen til The Great Lakes».....	95
Hvilken ukedag var nå det?.....	96
Paa reise i Nordre Odalen.....	97
Perlegrinda barnehage.....	103
Endring.....	105
Storskolen i Garvik 1910.....	106
Fredsue med stor rettferdighetssans.....	107
Fjell skole 1922.....	112
En prat med Nils Lien.....	113
Blokkering.....	115
Fillete førjulsbetraktning.....	116
Minner fra elgjakta 1949.....	119
Førjulsstri – tanketull.....	122

«Jul i Nord-Odal» 2024

Utgiver: Nordre Odalen Kulturminnelag

Layout og førtrykk: Gunnar Nygård

Trykk: Flisa Trykkeri

Illustrasjoner: Jon Utheim (forside) og Rune Nor (øvrige illustrasjoner)

I redaksjonen: Hans Ludvig Fredheim, May Britt Rovelstad,

Siv Norheim, Asgeir Østli og Gunnar Nygård

Var det bedre før?

Noe av hensikten med å utgi «Jul i Nord-Odal» har vært å hente fram og børste støvet av lokalhistoria vår. I den oppjaga, hektiske hverdagen vi lever i er det lett å glemme at det som skjedde i «gamle dager» faktisk er byggeklossene i det samfunnet vi nyter godt av i dag. Våre forfedres og formødres pågangsmot og kreativitet preger oss kanskje i langt sterkere grad enn vi til daglig tenker over. Nettopp dette håper vi kommer fram i noen av tekstene i denne utgaven, som forøvrig er den fyldigste vi har utgitt. Du vil også finne artikler fra vår egen nære og fra universets evige historie – der du kan sette vår egen klode inn i solsystemets målestokk.

Når vi en sjelden gang gir oss ei stønn til å reflektere over hvordan folk levde før, kan det være fristende å tenke at de kanskje hadde det bedre enn oss. De slapp å forholde seg til forurensning, en påtrengende skjermteknologi og de kunne leve lykkelig uvitende om all verdens elendighet som vi overflømmes av.

Egen fortid har vi en viss oversikt over, selv om mimringen i stor grad preges av sviktende hukommelse, ønsketenkning og overdreven nostalgi. Var alt så mye bedre før? Nei. Kan vi lære noe av våre forfedre? Javisst. Mens vi diskuterer og teoretiserer begreper som bærekraft, nøysomhet og fellesskap – tilsynelatende uten å få det til i praksis – var dette naturlig og selvfølgelig for folk før i tida. Verden de levde i var liten og oversiktlig. Stedstilhørighet og samhold var livsviktig. Slik sett er det lett å idyllisere datidens samfunn.

Harde fakta viser at virkeligheten nok var noe annerledes. I Norge i dag har vi en forventet levealder på 84,6 (kvinner) og 81,4 år (menn). I 1750 lå levealderen på rundt 35 år. I 1920 var tallene henholdsvis 63 og 60. Med andre ord lever vi nå 20 år lenger enn for hundre år siden. I 1750 døde hvert fjerde barn (25 prosent) i løpet av første leveår. Nå er barnedødeligheten nede på 0,2 promille, ett av tusen. Med andre ord har vi – som følge av innsatsen til de som gjennom generasjonene har bygd velstandssamfunnet – mye å være takknemlig for. Så får vi håpe at våre etterkommere vil takke oss for våre bidrag ...

Vi benytter anledningen til å ønske alle våre lesere ei god og tradisjonsrik jul. Spandér gjerne noen gode tanker og en takk til dine aner!

Å glemme sine forfedre
er å være en bekk uten kilde,
et tre uten rot.

Kinesisk ordtak

Redaksjonen

Kald nyttårsnatt på Odalsfjellet

Min oppvekst, med dagligliv og turer i nær kontakt med naturen, kan fortone seg som reine idyllen sett gjennom ettertidens nostalgiske briller. Men jammen kunne det være farlig og dramatisk også. Som da bror min og jeg var nær ved å forfryse oss på Odalsfjellet ei nyttårsnatt.

Jeg er født og oppvokst på Skogum, et lite småbruk som far min ryddet på østsida i Knapper. Småbruket var omkranset av skog på alle kanter. Kun mot vest kunne en skimte noe av bygda; Vangknappen og Millomberget. Barneskolen min var Knapper skole. Det hendte jeg ble med en kamerat hjem etter endt skoledag, og glemte jeg tida, var det med hjertet i halsen jeg beinflaug gjennom bæljmørk gran-skog de snaue to hundre meterne fra nabogården Skogstad til Skogum. Det var ukjente lyder inni mørket, skumle vesener som ville meg vondt, trodde jeg. Seinere, da jeg fikk mere vett i skallen, visste jeg at skogen ikke var noe farlig. Tvert om, den var trygg og tok meg hjertelig imot. Derfor ble det etter hvert mange turer i skog og mark, ofte alene.

Våren var velkommen. Da måtte jeg av gårde for å overvære en orreleik

eller to og gjerne en tiurleik også. En fin orreleik fant jeg på Stormyra, halvveis mellom Rådeltjernet og Rudssetra. Tiurleiker var det verre med, men her fikk jeg tips fra de eldre brødrene mine, Martin og Jan. De begynte som tømmerhoggere rett etter lesinga og kjente skogsterrenget og det som var av fugleleiker.

Om sommeren var det fisketurer, og om høsten børsanking med turer til Hulderlia, Kommunebrenna eller Mærradalshøgda. Jeg hadde plasser ingen andre visste om, hvor det bugnet av bær og som sørget for full bærkasse å ha med hjem.

Jeg har alltid likt å gå på ski, og barndommens vintre i Knapper var kalde og med mye snø. I hvert fall er det slik jeg husker dem - de andre er glemt. Det jeg imidlertid husker godt var slitet med å komme seg fra flatbygda og opp i høyden. Det var sjelden oppgatte løyper. Og en tur opp til Jonsokberget i snø til knes var slitsomt.

Det som lokket enda mere var skiterrenget lengst nord i Nord-Odal'n og inn i Solørkommunene Åsnes og Våler: Skurven, Odalsfjellet, Råknappen og Eidsfjellet. Men det å komme seg dit og hematt på ski var ikke noe som fristet å gjennomføre på en kort vinterdag. Heldigvis var brødrene mine som hadde bil, like glade i å gå på ski som meg. Enklere ble det da de innså at lillebroren ikke hadde

Tekst og foto: Asbjørn Skogstad

problemer med å holde følge med dem på ski. Da ble det biltur med ski på taket opp Tannådalsvegen til Aurtjernet og derfra Aurtjernsvegen videre til Prestkoia, Svartbekkoia eller Holsætra. Her kunne vi parkere i veikanten og så spenne på oss skiene. Enkelte vintre ble det brøytet fra Svartbekkoia til Skurven. Fra toppunktet kalt Lettelsen sukk, omtrent midtveis på denne strekningen, hadde man kun et par km å gå opp til Odalsfjellet. Da ble det gjerne til at man tok løypa videre til Eidsfjellet, ja kanskje også til Svennebysætra. En annen mulighet var å ta av fra Tannådalsvegen og kjøre til Stømnersetra. Herfra gikk det skiløype til litt forbi Holsætra, hvor ny løype gikk opp Djupdalen.

Det var nok Martin, bror min, som kom med ideen om å overnatte i snøhule her oppe i skiparadiset vårt. Og

kanskje fulgte jeg på med å foreslå tidspunktet: nyttårsnatta. Jeg hadde fått interessen for fotografering og så for meg et spektakulært skue når rakettenes plystret til værs og lagde fine lysbuer når jeg eksponerte over lang tid. Dette var i 1969. Ei helg i desember gjorde vi en befarings på Odalsfjellet eller Reisa som det ble kalt. Der var det fin utsikt over Odalen. Vi hadde med snøskuffe for å lage snøhule slik at den skulle være klar til nyttårshelga. Problemet var bare at det var svært lite snø oppe på Reisa. Det var fonner med dypere snø på nordsida, men da mistet vi utsikten sørover mot hjembygda. Det endte med at vi plasserte oss i ei grop et lite stykke sørvest for selve Reisa, skar blokker av fokksnøen og bygde noe som med litt fantasi kunne kalles en iglo, og som vi kunne overnatte i.

På vei mot Odalsfjellet, de siste par km opp til Reisa fra Lettelsen sukk. Samojedhunder er nok ikke mye brukt som trekkhund, men Ajaks hadde ingen problemer med å trekke mye av utstyret for turen.

En selvskreven deltaker på turen var samojedhunden Ajaks. Den hadde Martin hentet fra en kennel på Fåberg noen år tidligere. Den bodde ute året rundt i en stor luftegård på Skogum. Der hadde den et fint hundehus med isolert gulv som han kun tok i bruk når det regnet. Vi hadde mange fine turer sammen. Martin lagde en pulk og fikk tak i en trekksele. Etter litt trening og noen knekte drag godtok hunden doningen bak seg. Ajaks var snill og godmodig, men kunne gjøre uforutsette ting.

En gang hadde han klart å komme seg ut av luftegården. Jeg fant han igjen i hønsehuset hos naboen, onkel Håkon. Der hadde han gjort rent bord. Ille til møte vandret jeg min kanosagang bort og banket på hos onkel for å informere om fjærkremmassakren. I mangel av noe bedre å si stotret jeg fram: «Onkel, hå mie køster ei høne?» Etter hvert skjønnte han at noe hadde skjedd i hønsehuset. Han nappet til seg skyggelua fra knaggen ved døra og ba meg bli med. Han tok det med fatning, men var ikke blid, for det var noen dyktige verpere som Ajaks hadde kverka. Jeg slapp for øvrig å bruke sparepengene mine på erstatning.

En annen gang skulle jeg møte en kamerat oppe i Bergsetergrenda, og sammen skulle vi ta en skitur med hunder og pulk. På veien dit mistet jeg slepetauet etter pulken, hvorpå Ajaks satte av gårde og forsvant ut av syne. Jeg fant han og pulken igjen halvveis inne i et sauefjøs hvor ei gardkjerring prøvde å få han til å rygge. Etter mye slit klarte vi sammen å buksere Ajaks og doningen ut igjen. Hun ga

meg høflig men bestemt beskjed om at han ikke var ønsket på gården.

Martin hadde VW boble den gangen. Nyttårskvelden ble pulk og ski tjoret fast på takgrinda, mens mat, soveposer, ekstra klær, snøskuffe og ei lita øks ble stuert inn i bagasjerommet. Vi kjørte Tannådalsvegen på fint vinterføre og parkerte i veikanten litt før Holsætra. Her spente vi Ajaks foran pulken lastet med hans egen mat, en sekk med diverse utstyr, to soveposer, ei øks og ei snøskuffe. Så fulgte vi Djupdalen videre oppover. Skiløype hadde vi gått opp forrige gang, og etter en snau times gange var vi kommet opp til Lettelsen sukk. Herfra gikk det slakt oppover mot Reisa.

Igloen var nok ikke korrekt konstruert, for taket hadde rast sammen siden sist. Vi måtte fravike «korrekt oppsett av iglo» og la i stedet rajer som tak med snøblokker oppå så det ble tett. Deretter var det å finne granbar som underlag til soveposene. Så spente vi på oss skiene og tok en runde i terrenget for å sanke ved til bål. Martin var en kløpper til å finne tyri. På tur hadde han alltid med seg en liten sekk med fyrstikker, tørre treflisser og bjørkenever til opptenning. Snart brant et fint, varmende bål foran inngangen – det var ikke fritt for at vi var blitt svette og kalde etter igloreparasjon og vedsanking. Sultne var vi også, men Martin hadde vært ute ei vinternatt før. Snart putret det i ei turstekepanne på bålet: stekte poteter, bønner og pølse. Speilegg måtte vi se langt etter. Råvarene som skulle ha ligget trygt i en ryggsekk, hadde i stedet havnet i pulken og fått

Det nedraste taket måtte repareres med rajer og snø på toppen.

hard medfart der. Det ble Ajaks-mat i stedet. Min oppgave var å koke kaffe. Målebeger hadde jeg glemt, så jeg slo i fra posen på gefühlen. Den ble sterk. Det hadde vært overskyet på dagen, men på kvelden klarnet det opp. Det passet bra med tanke på fotografering av nyttårsraketter i bygda. Bakdelen var at oppklarningen også ga lavere temperaturer. Den feilkonstruerte igloen var ikke gunstig i så måte. Riktignok hadde vi ulltøy fra topp til tå, men skistøvlene holdt ikke kulda ute. Vi fant ut at vi måtte gjennomføre fyringsvaktordning og holde liv i bålet kontinuerlig. Mens en av oss holdt ilden ved like, forsøkte den andre å få seg litt søvn, godt nede i soveposen. Søvn ble det så som så med. Vi hadde ikke soveposer som

var egnet for vintertemperaturer. På et tidspunkt for en tanke gjennom hodet: Om Robert Scott og hans ledsagere som frøs i hjel på Sydpolen. Jeg kom på den ideen å få Ajaks til å ligge ved siden av meg for gjensidig varmeutveksling. Han ble liggende noen minutter før han begynte å pese. Så tuslet han ut av igloen og krøllet seg sammen utenfor. Det ble tydeligvis for varmt for ham «innendørs».

Da det nærmet seg midnatt, klargjorde jeg fotoapparatet og dro på meg det jeg hadde av varmt tøy. Skistøvlene hadde stått til oppvarming ved bålet. Fotostativet jeg hadde var av den gebrekkelige sorten, men det var bedre enn ingenting. For å unngå lys og røyk fra bålet, satte jeg opp stativet noen titalls meter unna

Igloen vår med bålet foran lyser opp i landskapet. Stjerneklart og kaldt.

igloen. Det var stjerneklart, og jeg tok et bilde av stjernehimmlen med bål og iglo i forgrunnen. Her jeg sto uten strålingsvarmen fra bålet, kjente jeg hvor beinkaldt det egentlig var. Det tok ikke lang tid før tær og fingrer var numne av kulde. Heldigvis hadde jeg gjort innstilling av fokus, blenderåpning og lukkertid på forhånd. Så da dag og år skiftet og de første raketene ble fyrt av, var lukker'n allerede åpen. Min forestilling om raketter som med fresing og smell farer høyt til værs måtte revurderes. Her oppe, to-tre mil unna, ble raketene kun til lyspunkter som knapt beveget seg. Dessuten var de stille, dørgende stille. Da jeg skulle avslutte eksponeringen, skjedde det ingen ting. De velkjente lydene fra gardinlukker som lukker seg, uteble. Kulda hadde bokstavelig

frosset fast alle mekaniske deler slik at eksponeringen fortsatt var aktiv. For å redde opptaket reiv jeg av meg lua og tredde den over kameralinsa for å gjøre det mørkt. Jeg visste ingen annen råd enn å komme meg opp til bålet for å tine kameraet såpass at speil og lukker fungerte igjen. Da var jeg imidlertid så gjennomfrossen at et nytt opptak måtte vente. Da jeg og kameraet hadde fått varmen tilbake, var «skuespillet» i bygda over.

På morgenkvisten var det hustrig å komme seg opp av soveposen og starte dagen. Det hjalp med en kopp kaffe og brødkiver innabords. De ble fortært stående, så nær bålet som mulig mens man dreide sakte rundt. Den eneste som var i full vigør og på snuserunde i terrenget, var Ajaks. Den neste halvtimen gikk med til å pakke

Igloen vår i forgrunnen. Det er fin utsikt over Odalen. Vi ser Granberget midt på bildet og Vangknappen litt til høyre for den. På venstre side Bunesberget og Knappåsen

Bildet er fra en skitur seinere på vinteren. Dette er fra Eidsfjellet som ligger ca. 5 km nord for Odalsfjellet.

sekker og pulk og rydde etter oss før vi satte kursen sørover fra Reisa mot bilen og bygda. Selv på trått føre gikk det radig ned til veien der bilen sto. Da var jeg ganske stivfrossen, og Martin hadde is i bart og skjegg. Jeg så fram til å sette meg i bilen og komme hjem. Martin mumlet noe om: «Håper bilen starter...» Det håpet forsvant ganske raskt: Ikke livstegn fra motoren da han vrei om bilnøkkelen. Det samme gjentok seg ved neste forsøk. Et forsøk på å skyve bilen og starte på gir var fånytt. Den var nærmest ikke til å rikke. Det var ingen annen utvei enn gå den lange veien hjem. Slik ble det heldigvis ikke. Vi hadde knapt begynt å gå før en bil dukket opp. Det var faren vår og en kjenning som han hadde

fått til å kjøre. De var nok svært lettet da de fikk se oss, men det vanket en solid skjennepreken for at vi hadde satt liv og helse på spill. Dessuten satt det noen hjemme som ventet og fryktet det verste. VW-bobla fikk liv i motoren igjen med startkabler fra en varm og sprek Ford. Med ski og pulk montert på biltaket kunne vår iskalde uteliggertur avsluttes. Vel hjemme ble det påstått at det hadde vært ned mot 20 minus denne nyttårsnatta, og at vi burde være sjeleglade for at vi hadde kommet fra det med livet i behold.

Jonny Skogstad, som er lokalkjent i skiterrenget, takkes for bidrag til artikkelen.

Hustrig 1. nyttårsdag morgen. Ajaks har nok en varmere kledning enn Martin Skogstad som står ved siden av.

– Hvalkjøtt er fortsatt godt!

– Vi har aldri angret. Det var en stor opplevelse, og vi synes fortsatt at hvalkjøtt er godt – hvis det bare er å få tak i, sier Alf Rindal, Steinar Bunes og Ole Petter Rode mens de mimrer om de seks månedene de var på hvalfangst for snart 60 år siden.

Sommeren 1966 kontaktet de tre ungdommene Arbeidsformidlingen for å få noe å gjøre, og det endte med at de fikk hyre hos hvalfangstselskapet Kosmos AS som tilhørte Anders Jahre i Sandefjord. Alf var 17 og de to andre kameratene 18 år gamle da de dro fra hjembygda 2. november 1966.

Det var far til Alf, Bjarne Rindal, som kjørte gutta til Sandefjord, der hvalkokeriet Kosmos IV ble klargjort for en sesong i Sørishavet. Bjarne hadde sjøl, sammen med broren Hans, vært på hvalfangst i 1930-åra. Han ga sikkert ungdommene noen gode råd før avreise. Han hadde sagt til Alf at på hvalfangst ville han lære å bli voksen.

Fikk overnatte i fylleearresten

– Da vi kom til Sandefjord, fikk vi ikke komme om bord. Vi måtte pent vente til dagen etter. Det var ingen ledige hotellrom i byen, så da gikk vi til politistasjonen og ba om å få

overnatte i fylleearresten. Det fikk vi, men på vilkår av at vi måtte ut dersom det skulle komme noen som «trengte» plassen, sier Ole Petter.

Dagen etter var de om bord i hvalkokeriet da det forlot Sandefjord og satte kursen mot sør. De kunne se fram til seks spennende og begivenhetsrike måneder til havs, uten muligheter til landkjenning, bortsett fra under bunkring. Gutta hadde forventninger om et bunkringsopphold på Kanariøyene, men de måtte nøye seg med Rotterdam i Nederland. Derfra ble kursen satt sørover. Men da de passerte Las Palmas, var det filmframvisning på dekk i kveldsmørket. Da fikk de i hvert fall se de fristende lysene fra feriebyen. Tre uker skulle det ta før de nådde fangstfeltet i Sørishavet. Nærmeste sivilisasjon var Falklandsøyene øst for Argentina.

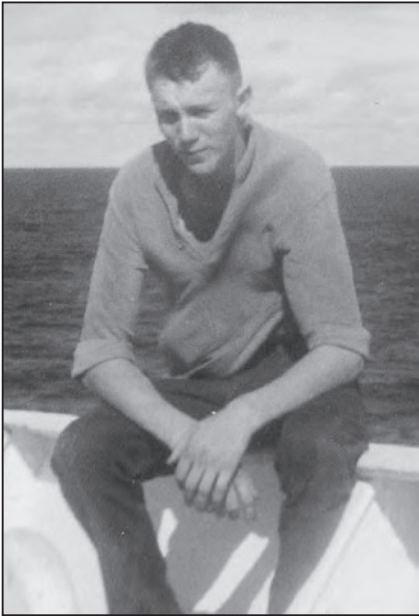
Var aldri sjøsjuke

Steinar forteller at de aldri kom i nærheten av Sydpolen, men de fikk se isfjell. – Vi var aldri sjøsjuke, men vi opplevde orkan, og det hendte vi måtte spenne oss fast i køya.

– Vi måtte også bunkre et par ganger i åpent hav; begge ganger fra en båt som het Jamunda. Da fikk vi samtidig brev og julekort hjemmefra, sier Ole Petter.

Med sine 33 000 dødvekttonn var Kosmos IV det største hvalkokeriet i Anders Jahres rederi. Skipet ble sjøsatt

Av Asgeir Østli og Gunnar Nygård

Om bord på hvalkokeriet: Fra venstre Steinar, Ole Petter og Alf. (Private bilder)

i 1937 og ombygget flere ganger. Over 400 mann arbeidet om bord, blant dem 65 japanere og ellers folk fra mange nasjoner – og mange landkrabber fra Hedemarken og Toten. En av mannskapet som de ble kjent med, hadde 29 overvintringer bak seg.

Hvalkjøtt på middagsmenyen

Sammen med Kosmos IV var det 10 skytterbåter som leverte fangsten til kokeriet. På denne turen ble det produsert 56 000 tonn hvalolje og 14 500 tonn kjøtt. Japanerne kjøpte halvparten av kjøttet. Det ble hentet av et skip som het Koyo Maru og lå like i nærheten. Kjøttet var også, kortreist og ferskt som det var, en naturlig og ofte forekommende rett på middagsmenyen om bord.

Ifølge Ole Petter, Alf og Steinar drev japanerne en helt annen type hvalfangst enn nordmennene; de drev rovfangst og fortsatte med å skyte blåhval også etter at den ble fredet internasjonalt i 1966.

– Vi fanget spermhval, finnhval og

seihval. Det meste vi tok imot på en dag var 38 finnhvaler, sier de tre.

Hvalkokeriet hadde en opphalingslipp; et skråplan akterut der hvalen ble heist opp på flensedekket og videre til et kjøttplan der skrotten ble delt opp. I skroget under dekket lå kokeriet og hvaloljetankene. Kjøttet ble lagret i blokker og frosset ned.

Nordodølingene jobbet som dekksgutter og innimellom på sjukestua. Ole Petter vikarierte ei tid på en av skytterbåtene, da en av mannskapet der hadde skadet seg. Han ble plassert i en kurv, heist opp og dratt over fra Kosmos IV til skytterbåten. På denne båten var bare kapteinen og kokken nordmenn; resten av mannskapet var afrikanere.

Innom Sør-Afrika

Da fangsts sesongen var over, satte Kosmos IV kursen nordover med en kort bunkringsstopp i Cape Town i Sør-Afrika. Skipet lå på reden utenfor byen, nær Robben Island, øya der Nelson Mandela satt fengslet.

Kosmos IV ble solgt til Japan i 1968. (Hvalfangstmuseets fotosamling)

Mimretreff i 2024: Alf (med hvaltann), Ole Petter og Steinar. (Foto: Gunnar Nygård)

Guttene deltok også i «Kosmoslekene», der det ble konkurrert i ulike friidrettsøvelser – blant annet 60 meter. På turen hjemover ble det også god tid til å sole seg. Alf forteller at han var så mørk at far hans først ikke kjente ham igjen da han skulle hente gutta og kjøre dem hjem til Odalen.

Fornøyd med lønna

– Lønna var ikke så aller verst. Jeg hadde 10 000 kroner da vi mønstret av, sier Alf. Han og Steinar ville fortsette til sjøs og fikk hyre i noen år på hver sin tankbåt. Ole Petter ble forelsket i ei jente fra Romedal og ville være hjemme i Odalen.

Dette var nest siste sesongen for norsk hvalfangst i Antarktis. Året etter, i 1968, var det slutt. Kosmos IV ble solgt til Japan i 1971, og deretter til Nord-Korea.

Mange nordodølinger

Fra 1929 og utover var det mange nordodølinger som dro på hvalfangst. I hjembygda var det stor arbeidsledighet, og hvalfangsten var i oppsving og trengte arbeidskraft. Rolf Ursin-Smith var kaptein på hvalkokeriet Polarchief og ble senere skipsreder og hvalfangstbestyrer. Han var gift med Marie Haug fra Øststua Haug i Bruvoll. Han var mye i Nord-Odal, og han hjalp mange nordodølinger med å få hyre på hvalfangstbåter i Sørishavet. Blant dem var brødrene Bjarne og Hans Rindal.

Jul i Nord-Odal hadde i sitt første nummer i 1990 et intervju med Brede Larsen, som dro på hvalfangst allerede i 1929. I den forbindelse fikk redaksjonen navn på 40 nordodølinger

som var på hvalfangst i 1930-åra: Olav Finsrud, Arne Haagenrud, Bjarne Kirkemo, Håkon Skogstad, Torgrim Smestad, Edvin Bjørnstad, Fridtjof Knapper, Gunnar Engen, Anders Dalen, Gunnar Torp, Brede Larsen, Bjarne Delbekk, Erling Delbekk, Ole Rønning, Tormod Sætre, Per Sætre, Erling Sannerud, Harald Sannerud, Hans Skyrud, Sigurd Skyrud, Per Nilrud, Hans Sakrisneset, Adolf Sørli, Alf Ellefsrud, Søren Dagfinrud, Sigmund Dagfinrud, Magne Flo, Sverre Flo, Sigmund Føsker, Ole Granli, Reidar Ruud, Bjarne Rindal, Hans Rindal, Eugen Brattli, Arvid Viken, Lars Rudshaug, Håkon Bjørk, Hans Kvernstuen, Arne Melberg og Arnt Dalen.

Lista er ikke fullstendig. I tillegg kjenner vi til Carl Nygård som overvintret på Sør-Georgia så tidlig som i 1910–1913, hans barnebarn Per Nygård som hadde to sesonger som telegrafist i 1960–1962, og nå de tre ungdommene som var «sinnafor» i 1966/67. Redaksjonen tar gjerne imot tips om andre, slik at oversikten kan bli mest mulig komplett.

Kilder:

- *Jul i Nord-Odal 1990*
- *Sjøhistorie (www.sjohistorie.no)*
- *Nord-Odal bygdebok bind II (ny utgave)*

Syningom – en levende institusjon i over hundre år

Syningom omsorgssenter troner høyt over Austvatn. Den hvite bygningen ser stor og herskkelig ut der den ligger øverst i lia med nydelig utsikt over Storsjøen. Det er unikt med en så gammel institusjon som fortsatt er i drift, og med en så fargerik og spennende historie bak seg. Syningom har blitt eid og drevet av Oslo kommune siden 1970. Siden da har Syningom gitt omsorg til rusavhengige som trenger skjerming fra byen og et rusfritt miljø. Syningom ble imidlertid bygget på begynnelsen av 1900-tallet. Det eksisterer bilder av huset så tidlig som i 1905, og den opprinnelige planen var at Syningom skulle være et kristent sommerpensjonat. Fra 1919 til 1948 fungerte Syningom som tuberkulose-sanatorium. Fra 1948 til 1970 var det først Aker sanitetsforening, og senere Mo sanitetsforening, som drev stedet som rekreasjonshjem.

Det begynte i Størjebygda

For å kunne fortelle historien om Syningom må vi først tilbake til gården Luker i Størjebygda i 1828. Her ble det født en kar som het Engebret Christophersen. For de aller fleste familier på den tiden var det trange kår, og etter at barna var konfirmert, var det ikke mange muligheter for å komme seg opp og fram her i Odalen. Engebret øynet en mulighet i Christiania. En

marsdag i 1845 bestemte han seg for å dra til byen og se om han kunne få seg jobb. Han fikk lånt seg noen pene klær før han reiste, slik at han skulle se mer anstendig ut. Engebret må ha vært både dyktig og arbeidsom, for allerede i 1857 startet han for seg selv. Han etablerte seg i Kirkegaten/Rådhusgaten der han drev restauranten «Kvæla» i fem år, før han i 1862 fikk kjøpt Bankplassen 1. Her lå både Christiania Teater og Norges Bank, og det sies at de mest kjente kunstnerne og skuespillerne på den tiden var faste stamgjester på spisestedet hans. Det var storheter som Ibsen, Bjørnson, Munch og Hamsun. Over døren ble skiltet «Engebret» satt opp, og rundt hjørnet ved Kirkegaten sto det «Christoffersen Cafe og Restaurant.» Dette etablissementet lever i beste velgående den dag i dag.

Fra Engebret til Austvatn

Etter noen års drift kom Engebrets fire år yngre søster Elisabeth Marie (født 1832) til byen. Hun ble etter hvert hele kaféens kokke, kjent over hele byen for sine spesielle fiskekaker og griljerte benstykker med lettsaltet oksekjøtt. De ble kalt «Brente marvbein». Marie fikk ansvaret for kjøkkenet og hadde nok også en god del av æren for stedets gode rykte. Etter hvert mente Engebret at søsteren måtte finne seg en mann. Han så potensialet i den nyansatte 18-åringen Ole Knudsen fra

Gol i Hallingdal. En dag tok Engebret med seg gutten inn på kjøkkenet til den 34-årige søsteren Marie og sa: «Her kommer jeg med en mann til deg.» Ole ble visstnok vettskremt og rømte. Han prøvde å komme seg til sjøs og reiste helt til Kristiansand før de fant ham igjen. Hva som skjedde der er usikkert, men Ole fulgte med tilbake til Christiania. Etter en tid

*Cafe Engebret på Bankplassen i Oslo.
(Gammelt postkort)*

gikk det imidlertid slik som Engebret ønsket seg, og Ole og Marie ble gift. I 1878 trakk Engebret seg tilbake og overlot bevillingene og virksomheten til Ole og Marie, samt Oles bror Knud.

På samme tid i Austvatn ble det dramatisk for bonden på Søndre Berg, som hadde det passende navnet Søren Berg. Av økonomiske grunner måtte han gi fra seg farsgården i 1887. At Søndre Berg nå var til salgs, må på en eller annen måte ha kommet Ole og Marie Knudsen for øre. I 1889 ble auksjonsskjøtet på Søndre Berg utstedt til dem. Dermed ble innehaverne av Cafe Engebret eiere av Søndre Berg, og de flyttet dit.

Kristelig sommerpensjonat

I begynnelsen av 1900 fikk Ole Knudsen en ide om å etablere et kristelig sommerpensjonat og satte i gang med å bygge Syningom. Våren 1913 døde kona Marie, 81 år gammel. Ole var da bare i midten av 60-årene og hadde

Sommerfest på jordene nedenfor Syningom omkring 1905. (Kulturminnelagets fotosamling)

fortsatt pågangsmot og planer. Rundt 1915 bygde han huset på Sandvik. Sandvik var trolig en egen gård som ble etablert før Svartedauden, og som omfattet et mye større område enn det vi regner som Sandvik i dag. Ole Knudsen bygde huset sitt på den kol-len som den gangen ble kalt «Steinrabben», men i dag er det denne gården som regnes som Sandvik. Ole giftet seg etter hvert på nytt med Karoline Mellegaard fra Degernes i Rakkestad. Hun var en av de som pleide å være på Syningom om somrene da det ennå var kristelig sommerpensjonat. Ole Knudsen sa at det var Gud som hadde brakt henne til ham når han presenterte henne for de han kjente. I 1916 ga han Syningom i gave til Mo og Sand sanitetsforeninger, og stedet hadde da en verdi på 20 000 kroner. Kravet han stilte var at Syningom alltid skulle «anvendes i sanitære øiemed». I gavebrevet fra Ole Knudsen 27. september 1916 til Mo og Sand Sanitetsforening står det skrevet: «Undertegnende O. Knudsen og Hustru tilbyder herved Mo og Sand Sanitetsforeninger som gave eiendommen Syningom, g.nr. 55, nr. 5 av skyld 0 mer og 7 øre paa

følgende betingelser. Eiendommen skal anvendes til beste for tuberkuløse syge hjemmehørende i Mo og Sand». Videre stod det: «Skulde det i fremtiden hende at tuberkulosesygdommen ophører eller inskrænkes saaledes at stedet ikke trænges for tuberkuløse, saa kan stedet anvendes til beste for andre syge efter Mo og Sand Sanitetsforeningers bestemmelse.» Knudsen var en gavmild mann, og han ga også penger til å bygge bedehuset Salem i Austvatn og gravkapellet ved Mo kirke.

Tuberkulosesanatorium

Dermed ble Syningom tatt i bruk som tuberkulosesanatorium fra 1919 og helt fram til 1948. Allerede det første året hadde de 20 sengeplasser, og i Hedemarkens Amtstidende den 19. mars 1919 stod det at det kostet kr. 5,- per døgn for kost, losji og pleie for utenbygds pasienter. I begynnelsen av 1930-årene startet de med blåsebehandlinger, og de fikk installert røntgenapparat. Dette var et stort løft, og det var Mo sanitetsforening som hadde æren for denne utvidelsen. En sykepleier fortalte i en avisartikkel at pasientene hadde usvikelig godt

Husi sag og mølle ved Austvassåa omkring 1910. Syningom i bakgrunnen. (Kulturminnelagets fotosamling)

Bilder som Hemming Kolstad tok på Syningom i 1923. (Kulturminnelagets fotosamling)

humør og klippefast tro på livet. I tillegg til sykepleiere bestod personalet av aktivitør, kantinepersonale, vaktmester og assistenter. Distriktslege Ansteensen kom også fast flere ganger i uken. Det fantes fasiliteter som bibliotek, stor dagligstue med aktiviteter og snekkerverksted som pasientene kunne bruke. Mange av pasientene kom fra odalsbygdene og de andre nabokommunene, men de fleste kom fra Oslo.

Nordiske leger på besøk

På 30-tallet hadde Norske Kvinners Sanitetsforening til sammen 135 slike tuberkulosehjem i drift i Norge, i tillegg til at det fantes flere som ble drevet av andre aktører også. En gang uttalte Dr. Ansteensen til Glåmdalen at han hadde vært lege på Syningom i 25 år, og at mye hadde endret seg i tuberkulosebehandlingen på de årene. Utover på 40-tallet gjennomførte man stadig flere vellykkede lungeoperasjoner, skolebarnsundersøkelsene ble bedre og den nye vaksinen var svært effektiv.

I juni 1923 var Dr. Ansteensen omviser da tuberkulosehjemmet skulle få

besøk av omkring 30 finske, svenske, islandske og norske tuberkuloseleger – med damer. Hvorfor det var akkurat Syningom som ble utvalgt til å motta så fint besøk er usikkert, men stedet må jo ha utmerket seg på et eller annet vis. Glåmdalen beskrev Syningom på denne måten i en artikkel sent på 40-tallet: «Høgt og fritt ligger Syningom, mellom en lys bjørkelund spettet med grønne furukroner toner den rødmalte hovedbygningen frem oppe i åskanten. Syningom er symbolet på det uendelige håp og uendelig smerte.» Glåmdalens utsendte konkluderte med at dersom omgivelsene hadde noe å si for helbredelsen av tuberkulose, så måtte Syningom være rette stedet for et slikt sykehus. I de årene tuberkulosesanatoriet var i drift, fikk over 600 pasienter behandling her. Etter andre verdenskrig fikk man stadig bedre medisiner, behandlingsmåter og vaksiner, slik at de fleste tuberkulosehjem ble overflødige og fikk andre virkefelt.

Rekonvalesenthjem

Dette ble også realiteten for Syningom. I 1948 ble stedet bortleid til Aker

Sanitetsforening, og på folkemunne ble det sagt at Syningom var blitt et rekreasjonshjem for «slitne husmødre». Avisene ga litt mer presis informasjon og skrev blant annet at Syningom skulle fungere som et rekonvalesenthjem for kvinner som for eksempel hadde vært på sykehus, men som trengte et hvilested før de skulle hjem igjen til arbeide og slit. Formålet med oppholdet var å avlaste sykehusene og fremskynde helbredelse. Avisene som omtalte den nye driften, stilte en del spørsmål rundt dette med tuberkulosesmitten og om det var trygt å ta i bruk huset igjen. Formannen i Sanitetsforeningen svarte at stedet skulle desinfiseres og pus-ses opp, og at det ville bli like trygt som et hvilket som helst sykehus. Det var plass til 28 pasienter, og man så for seg at det kunne bli populært for kvinner over hele Østlandet. Prisen for oppholdet skulle ligge på rundt 10–11 kr. per døgn. På spørsmål om hvorfor stedet bare var for kvinner, svarte bestyrerinnen Borghild Thorstrand at kvinner trolig slet mer og var mer engasjerte i strevet hjemme. Husnøden gikk mest utover kvinnene, mente hun. I samme artikkel stod det: «Tidens kjas og stadig økende tempo har skapt et behov for steder som dette.»

Solgt til Oslo kommune

I september i 1970 solgte Mo Sanitetsforening stedet, og Oslo kommune tok over. Pengene brukte Mo Sanitetsforening til å bygge Sanitetens Hus i Mo. Glåmdalen skrev i september i 1970 at Syningom fortsatt skulle være rekreasjonshjem etter salget,

men denne gangen for Oslo-folk med alkoholproblemer. De startet driften i 1971 og hadde plass til 20 «alkoholskadde klienter» av begge kjønn. I 1989 ble mandatet endret til å bli et vernehjem kun for menn med alkoholproblemer. Styrerne i disse første tiårene var Aslaug Lien, Jakob Kirkevaag, Guri Sannerengen og Anne Eva Walberg. Anne Eva gikk av som leder og ble pensjonist i 2011.

– Det beste stedet på jord!

Glåmdalen intervjuet noen beboere under et besøk i 1989. En av dem sa: «Det er godt å være her, austvassgardingene er snille og her har vi et bedre liv», mens en annen sa at Syningom var det beste stedet på jord! De ansatte kalte brukerne «kæra våre», og mange ble på Syningom resten av sine liv. Flere av dem hadde ulike arbeidsoppgaver sammen med de ansatte. «Alle bidrar her, det er derfor det er så godt miljø. Vaktmester Olav Hagen blir nesten overflødig», spøkte to beboere til journalisten. Taxisjåfør Ole Aanmoen var nærmest fast ansatt han også, for han kjørte ofte beboerne frem og tilbake til Oslo. Den gangen var nok budsjettet en del romsligere enn i dag, siden de ansatte hadde mulighet til å organisere ferie- og helgeturer for beboerne. De var på mange turer rundt omkring både i Norge og Sverige.

Årlig julemesse

Det var nok også en annen kontakt mellom beboerne på Syningom og innbyggerne i nærområdet den gangen. Det var ikke uvanlig at ungene til de ansatte løp inn og ut av dørene

der, og ble godt kjent med mange av beboerne. Mo eldreforening inviterte ofte de fra Syningom på eldrekvelder. På den tiden var det også en aktivitørstilling, og beboerne lagde fine tre- og håndverksprodukter som ble solgt på den årlige julemessa som ble avholdt på Syningom. Da kunne sambygdningene komme og kjøpe både julegaver og noe å bite i. Kristin Oppi Berg skrev i «Vasshjulet» for noen år siden at beboerne ble som en naturlig del av innbyggerne i Austvatn. Kristin var en av mange barn i bygda som elsket å være på de koselige juletreffene på Syningom. Det var juletre, pølser, rødbrus og julekaker. Og det morsomste av alt var å leke gjemsel i tredje etasje.

Fra vernehjem til omsorgssenter

Med tiden har det skjedd små og store endringer. Man gikk etter hvert vekk fra betegnelsen vernehjem og skiftet navn til Syningom omsorgssenter. Man gikk også tilbake til å ta inn

rusavhengige av begge kjønn igjen. Målet har imidlertid hele tiden vært å gi rusavhengige et rusfritt tilbud utenfor byen, slik at man kan komme seg til hektene igjen og få hjelp til å planlegge en rusfri vei videre for de som ønsker det. I 2004 ble det bygget på nytt kjøkken, nye kontorer, heis, treningsrom og møterom, og i 2019 ble det kostet på nok en storstilt oppussing av hele institusjonen for mange millioner kroner.

Truet av nedleggelse

Noen dager etter ferdigstillelsen av det store oppussingsprosjektet, kom den nedslående beskjeden om at Syningom skulle legges ned i mai 2020. Oslo kommune hadde planer om å legge om hele rusomsorgen og ikke lenger drifte noen institusjoner utenfor byen.

2020 skulle i utgangspunktet bli et jubileumsår på Syningom, siden stedet hadde vært i Oslos eie i 50 år, samt gitt omsorg til rusavhengige i

Syningom vinteren 2024. (Foto: Siv Norheim)

Aksjonen for bevaring av Syningom: Daværende ordfører Lise Selnes holder appell ved Austvatn Vel & Bra i november 2019. (Foto: Gunnar Nygård)

like mange år. Disse planene ble brått snudd på hodet, og sorgen over å miste en kjær arbeidsplass var stor. En aksjonsgruppe ble opprettet blant de ansatte, og de sørget for stor oppmerksomhet i form av vardebrenning, avisintervjuer, leserinnlegg, telefoner og mailer til politikere i både Nord-Odal og Oslo. I forbindelse med en demonstrasjon mot å legge ned andre viktige helseinstitusjoner i Oslo kommune, deltok aksjonsgruppa på fakkeltog gjennom Karl Johans gate og holdt appell om situasjonen på Syningom foran Stortinget. Nord-Odals ordfører på det tidspunktet, Lise Selnes, engasjerte seg veldig for å redde Syningom og bevare de viktige arbeidsplassene. Et par beboere stilte også opp i ulike aviser og spurte: «Hvorfor ta fra oss noe som fungerer?»

Politiske forhandlinger

Nyheten om nedleggelsen skapte så mye støy at det førte til politiske forhandlinger i Oslo. Rett før jul i 2019 fikk de ansatte julegaven sin på forskudd. Syningom fikk bestå likevel, men i første omgang ble driften kun sikret ut 2020. Da det ikke kom noen nye nedleggingsplaner det neste året, var det virkelig grunn til å feire både 50-årsjubileum og at Syningom hadde overlevd. På grunn av pandemien ble feiringen utsatt til 2022. Da jubileumsdagen endelig kunne feires, viste Syningom seg fra sin beste side med nydelig sommervær, og det ble servert deilig koldtbord fra de enestående kokkene på huset. Det kom ledere og ansatte fra hele Velferdsetaten i Oslo kommune, og tidenes hagefest ble avholdt sammen med beboerne og staben.

Et godt sted å være

Snart går vi inn i 2025. Syningom eies fortsatt av Oslo kommune og er den dag i dag en høyst levende institusjon og en viktig arbeidsplass. Utsikten og omgivelsene er like vakre som beskrivelsene i de gamle avisartiklene. Huset har blitt modernisert i mange omganger, men ser fortsatt like staselig og ærverdig ut som det alltid har gjort. Og fortsatt mener både ansatte og beboere at Syningom er et veldig godt sted å være.

Kilder:

- *Vasshjulet, årgang 23, «Syningom – et sted med historie» av Kristin Oppi Berg.*
- *Ulike informanter som jobber eller har jobbet på Syningom.*
- *Ulike artikler om Syningom fra Hedemarkens Amtstidende (1919), Glåmdalen (1970, 1989, 2019) og Østlendingen (1954).*
- *Bygdebok for Nord-Odal, bind V, s. 278-280 og s. 264-265.*

*«Det beste stedet på jord!»
Det er synsranda, syninga,
som har gitt navnet til Syningom.
Bildene er tatt sommeren 2024
av Siv Norheim.*

Karl Gunerius Christoffersen:

Driftig byggmester og engasjert samfunnsbygger

Få har satt så tydelige og varige spor etter seg i hembygda som Karl Gunerius Christoffersen. I dag, over 100 år etter hans virke som byggmester, står byggene hans som synlige og bevaringsverdige minnesmerker etter en usedvanlig kreativ, driftig og kompetent fagmann. Han var også en aktiv og engasjert samfunnsbygger. Han innehadde mange offentlige verv og satt flere perioder i skolestyret og herredsstyret.

«Det er glæden ved arbeidet som holder humøret oppe. Jeg har alltid staat etter at faa utført mest mulig, selv om det personlige utbytte har været skralt. Folk i min ungdom var glad i arbeide, og det var os en æres sak at yde fuldt vederlag for den løn vi mottok. I vore dager er det litet av denne arbeidsglæde; arbeide er nu ensbetydende med byrde eller straf.» Dette sa Christoffersen da han i anledning sin 70-årsdag i september 1923 ble intervjuet av Indlandsposten. Det var Torbjørn Berg som foresto intervjuet. I tillegg til å være lærer ved Fjell skole var han også korrespondent for Indlandsposten i Nord-Odal.

Av Gunnar Nygård

«Ingenting at skrive om»

Berg skrev videre: «Christoffersen er av den balanserte type, rolig og behersket. Som privatmenneske er han sympatisk og forstaaelsesfuld i al sin færd — og elskværdig, ikke i bymæssig forstand, men ekte, uten kunster. Jeg traf ham en dag paa hans gaard Dagfinrud i Sand. Alle som kjenner Christoffersen, vet at han aldrig forsmaar en samtale selv om tiden vanskelig tillater det. Begyndelsen tegnet ogsaa godt denne gang; men mine små spørsmål berøvet ham øiensynlig trygheten, og da jeg saa kom til at spørre om det ikke var saa at han snart fylgte sine 70 aar, blev han sikker i sine formodninger. Jo, svarte han, men jeg vil nødig komme i avisen for det. Det er da ingenting at skrive om. Og ikke har jeg gjort no, som er at skrive om heller.»

I nekrologen, som sto i samme avis to år senere, står det: «Christoffersen har ogsaa satt spor etter sig i den kommunale administrasjon i sin hjembygd, hvor der i en lang årrekke har været lagt beslag på hans dyktighet og arbeidskraft. I herredstyret har han siddet i seks perioder, og han var nu på ny oppstillet som Venstres første mann på samlingslisten i Sand til kommende valg. Skolens sak har hos Christoffersen alltid hatt en varm

Karl Gunerius og Thea med sin førstefødte, Karl Fredrik. Bildet er trolig tatt i 1882. (Foto: privat)

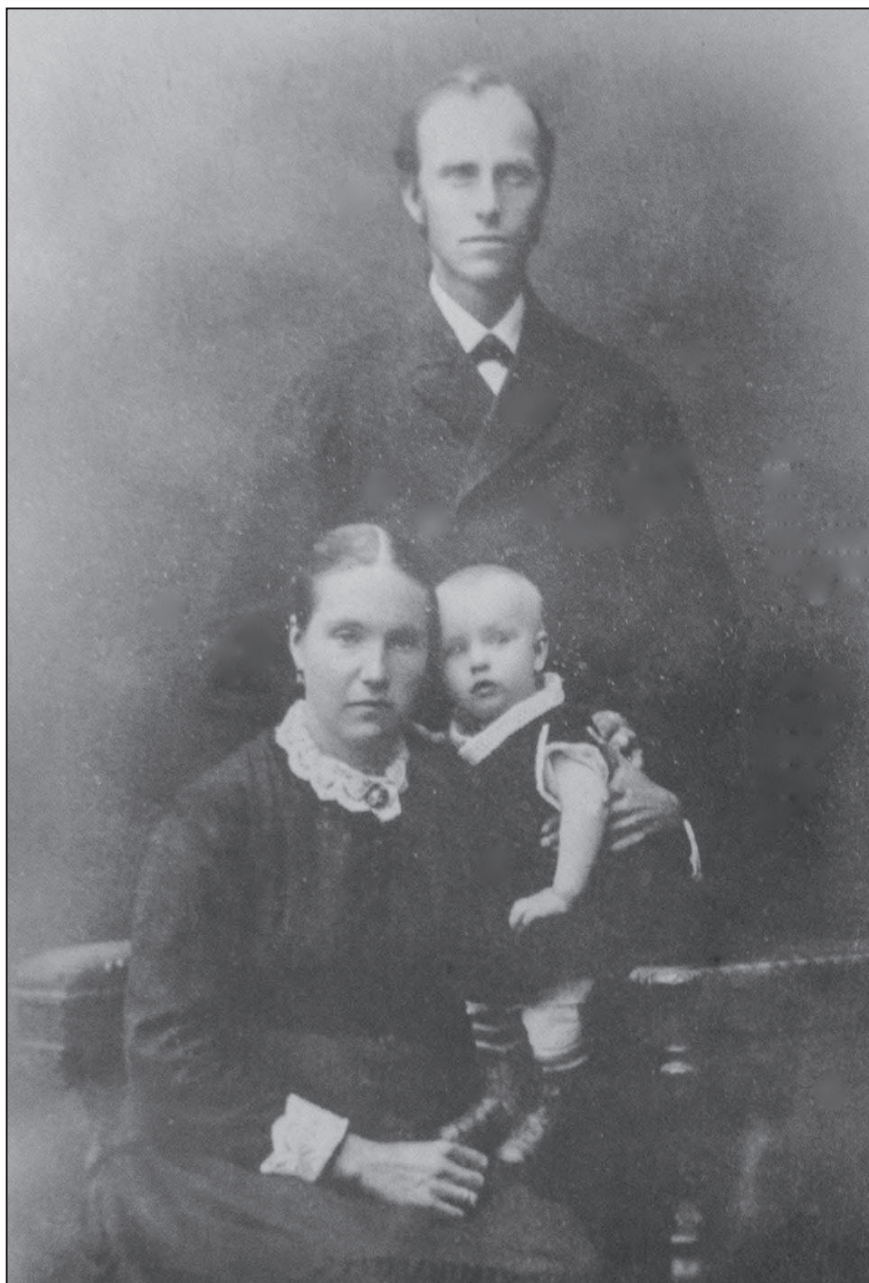
talsmand, og henimot et kvart århundre hadde han nu sittet i skolestyret. Dessuten har han været selvskreven taksasjonsmann i en årrekke.»

Yngst av åtte barn

Karl Gunerius Christoffersen (KG) ble født i Løkkerbekken 8. september 1853. Faren, Kristoffer Tostensen (1813–1892), var tømmerkjører og husmann med jord; mora var Inger Jonsdatter (ca. 1810–1888) fra Øvre Sand. Faren hennes var fra Krattebøl. Karl Gunerius var den siste i rekken av åtte barn på husmannsplassen.

Mange av faktaopplysningene i denne artikkelen er hentet fra en slektskrønike skrevet av KGs oldebarn Bente Christoffersen (f. 1952). Hun har skaffet seg en god oversikt over KGs mange byggeoppdrag ved blant annet å gå gjennom regnskapsbøker og arbeidslister som han har etterlatt seg.

– Ved folketellingen i 1875 var KG 22 år og fortsatt registrert som bosatt i Løkkerbekken. Det står at han av yrke var tømmermann, og at han bodde hjemme og hjalp sine foreldre. Han kan likevel ha dratt ut og funnet

seg arbeid både i bygda og utenfor. Det var mange som drev med tømmermannsyrket, så han kan ha vært i lære både her og ute i den noe større verden, sier Bente.

Flyttet til Kristiania

KG ble registrert som utflyttet fra Løkkerbekken til Kristiania i 1879. Antakelig har han holdt til i hovedstaden en tid før dette. Her møtte han Thea Hansdatter fra Øvre Sand. Hun hadde en huspost i byen. De giftet seg i Trefoldighetskirken samme året. De

fikk etter hvert seks barn: Karl Fredrik (1882), Inga (1884), Thora (1886), Hans (1888), Anna (1891) og Ågot (1893 – døde bare én dag gammel).

Byggeoppdrag i Danmark

Mye tyder på at KG allerede på slutten av 1870-åra bygde hus i Kristiania. Han har kommet i kontakt med den danske forretningsmannen og konsulen Peter Rudolph Wulff og bygget et landsted for ham etter tegninger av den kjente arkitekten Hjalmar Welhaven. For dette arbeidet fikk KG 3901 kroner. Broren John var også med på dette prosjektet. KG fikk flere oppdrag som byggeleder for Wulff i hans hjemby Århus i Danmark. Her var også broren Tosten med.

Bygde standsmessige villaer

Mot slutten av århundret ble Holmenkollbanen fra Majorstua til Frognersetra anlagt. Da ble det populært blant de mer velstående byborgerne å få bygget standsmessige villaer i

nærheten av banen. Mange av dem ble tegnet av Welhaven, og KG fikk ansvaret for byggingen.

Hjem til Nord-Odal

1882 meldte familien flytting hjem til Nordre Odalen. De leide seg inn på Sør-Krattebøl. Utover på 80- og 90-tallet hadde KG fortsatt ansvaret for arbeider i byen i tillegg til en rekke oppdrag i hjembygda. Han hadde flere mann i arbeid, blant annet på prestegarden i Sand, «Olsebygningen», Sand Spareforenings lokale på Øvre Sand (KG satt også en tid i styret for spareforeningen), Sandsfoss brug og Sandsdammen, på Sagstua og på Østre Krattebøl – og senere også på gardene Haug, Holt, Galterud og Bjørnstad. Entreprenørvirksomheten omfattet også skolene i Rud og Holt samt flere bolighus og andre bygninger i hjembygda. Hjemme på Krattebøl innredet han et snekkerverksted der han drev med produksjon av dører, vinduer og inventar.

Fikk anbudet på den nye kjerka

I juni 1889 vedtok herrestyret i Nord-Odal mot én stemme å bygge ny kjerke i Sand etter tegninger utarbeidet av arkitekt og byggmester Schüssler på Kongsvinger. Det ble bevilget 30 000 kroner til arbeidet, og det kom inn

Karl Fr. og søstrene på tur. Trolig med svogere og far Karl Gunerius (til venstre). (Foto utlånt av Bente Christoffersen)

Den nye kjerka. Bildet er trolig tatt i 1892. Tomta etter den gamle kjerka skimtes til høyre i bildet. (Kulturminnelagets fotosamling)

to anbud; ett fra Schüssler på 29 900 kroner og ett fra KG på 30 000. KG fikk jobben, og allerede høsten 1890 begynte han arbeidet med å rive den gamle kjerka som lå litt lenger sør på kjerkegården.

Detaljerte regnskapsbøker

I følge regnskapsbøkene begynte tømrerarbeidene allerede i januar 1891, og etter hvert ble KG byggeleder med ansvaret for en stor arbeidsstokk. De fleste ble rekruttert fra nærområdet. Bøkene viser også hvordan materialer ble anskaffet, både lokalt og fra Kongsvinger og Kristiania. Mye kom med tog til Skarnes og ble fraktet til Sand både med båt og hest og kjerre. Det framgår blant annet at hestekjørere var engasjert for kjøre planker i 21 dager på våren. De fikk

3 kroner dagen. Kjerkevinduene, som ble kjøpt fra Christiania Glassmagasin, kostet 15 og 25 kroner per fag, avhengig av størrelsen.

Stor oppslutning om innvielsen

10. desember 1891 ble kjerka innviet av biskop Arnoldus Hille. Den var beregnet for 700 mennesker, men Hedemarkens Amtstidende anslo at det hadde vært mellom 1000 og 1200 til stede til tross for dårlig vær. Samme avis avsluttet reportasjen slik: «Kirken gjør både Bygmester og Arkitekt Ære. [...] Nordre Odalens Kommune har intet sparet for at skaffe Menigheden et smukt og verdigt Gudshus ligesom det fortjener at noteres, at Kirkebygningen påbegyndtes i Februar Maaned og altså fuldentes på mindre end 1 Aar.»

Entreprenør med mange ansatte

Her er en oversikt over mannskap som KG benyttet og lønnet til bygging av kjerka og til andre oppdrag i årene etter. Den omfatter tømrere, murere, malere, hestekjørere og andre yrkesgrupper. Lista er ikke komplett, men den gir et godt inntrykk av størrelsen på KGs entreprenørvirk-somhet: Amund Amundsen, Anders Vik, Amund Bækken, Amund Verket, Anders Grimsgård, Andor Dagfinrud, Andreas Vang, Arnt Andersen, Birger

Skjeppestad, Brede Kvernstuhaugen, Edvart Furuseth, Erik Dagfinrud, Erik Fallet, Erik Haugom, Erik Holtet, Gulbrand Dagfinrud, Gunder Nybak, Gunder O. Dagfinrud, Gustaf Johnsen, Hans Bekkholt, Hans Bråten, Hans Johnsen Holter, Hans Rudsbråten, Hans Stenerud, Hans Sæteren, Hans Verket, John Christoffersen, Julius Kjøstelsen, Julius Nyborg, Karl Dagfinrud, Kjøstel Vanevjen, Lars Larsen, Lars Sand, Ole Bråten, Ole Eriksen, Ole Gravlien, Ole Isaksen, Ole Let-

Fra ombyggingen av hovedbygningen på Løkker i 1905. Første rad f.v.: Snekker Hans Johnsen Holter med høvel, snekker Karl Fr. Christoffersen med sag, Anders Georg Løkker, Sjonne Løkker. Andre rad f.v.: Husmann Ludvig Masthaugen, Anders E. Løkker med Bjarne på fanget, byggmester Karl G. Christoffersen, smed Amund Skredderstuen, postbud Ole Enger med sykkel. Tredje rad f.v.: Maler Albert Solheim, maler Arnt Andersen Orbråten, husmann Martinius Viken (Bekken), murer Hansen fra Skarnes, murer Hans Auliengen fra Oppstad. Bakerste rad f.v.: Anne Løkker, Berthe Løkker, bestemor Gina Løkker med Gunvor, hushjelp Emilie Møller (fra Kjølén i Mo), kokke Anne Østmobekken og Gunder Løkker. (Kulturminnelagets fotosamling)

terud, Ole Nilsen, Ole Sagbakken, Ole Sandsbråten, Ole Tæppen, Ole Vanevjen, Peder Finsen, Peder Nyborg, Reinhart Haugen, Tosten Delbæk, Tosten Sjøli – til sammen 41 navn.

Stasjonsbygninger i Solør

Etter at kjerka var ferdig, ble KG – i samarbeid med Schüssler – engasjert for å bygge flere stasjonsbygninger på den nye Kongsvinger-Flisenbanen (senere Solørbanen). Han hadde med seg 6–7 mann fra hjembygda, blant andre broren John, men han benyttet også arbeidskraft fra Solør. Det ble satt opp stasjonsbygninger og godsbygninger. Strekningen ble åpnet av Kong Oscar II i november 1893.

I 1898 kjøpte KG Nordstua Dagfinrud. I tillegg til å være byggmester og arbeidsgiver ble KG også gardbruker. Etter århundreskiftet er regnskapsbøkene ikke bevart. Men via andre kilder kan flere større byggeprosjekter dokumenteres.

Mange lokale oppdrag

Ved århundreskiftet fikk han i oppdrag å bygge nytt herredshus på Sand. Det sto ferdig i 1901. I et bilde av herredsstyret foran det nye, staselige herredshuset i 1904 er KG selv en av representantene. På denne tiden hadde han også ansvaret for byggingen av Ingeborgrud kapell (senere kirke) i Skogbygda i Nes. I 1905 bygde han om hovedbygningen på Løkker.

I årene 1908–1909 bygde KG Evjebakken, som ble bolig for distriktslege Thoralv Ansteensen. Fra byggetiden på Evjebakken verserer det en historie om Ansteensen og byggmesteren. Ansteensen fulgte nøye med under

byggingen, og en dag gjorde han KG oppmerksom på et vindu som han ikke var fornøyd med. Han mente rett og slett at det var skjevt. Det fikk KG til å komme med følgende kommentar: «Du er heldig du, Ansteensen, de feilene jeg gjør er stort sett synlige, mens de du gjør, blir liggende der borte», sa han og pekte mot kjerka.

Bygde Thorvald Meyers Minde

Etter at forretningsmannen Thorvald Meyer i Kristiania hadde solgt sine skogeiendommer i Nord-Odal, sendte han i 1902 en anvisning på 20 000 kroner til formannskapet med oppfordring «... om at de vil mottage denne sum og anvende i et eller andet vældædigt øiemed paa den maade det ærede formandskap finder det tjenelig». En komité foreslo i 1904 at pengene skulle brukes til å oppføre et pleiehjem «for kommunens trengende». Så skjedde det ikke mer før i 1907. Da hadde byggmester KG tegnet et forslag til bygg. Bygget sto ikke ferdig før i 1912, men etter ytterligere utsettelse kunne beboerne først flytte inn høsten 1915. Pleiehjemmet fikk senere navnet Thorvald Meyers Minde. Det var i bruk helt fram til 1976.

Sønnen ble også byggmester

Sønnen Karl Fredrik (1882–1976) ble også snekker. Han gikk på tegneskole i Kristiania og videreførte snekkerverkstedet på Dagfinrud, der han spesialiserte seg på møbelproduksjon og treskjæring. I 1916 satte han opp en verkstedbygning på Dagfinrud, og senere gikk han i sin fars fotspor og tok oppdrag som byggmester. Han bygde blant annet Sand kapell, som

Karl Gunerius har satt sitt preg på Sand sentrum. Han bygde Thorvald Meyers Minde, «Narudbutikken», «Olsebutikken», prestegarden, kjerka, herredshuset og Evjebakken. Gamlehjemmet og «Olsebutikken» er revet, men de andre byggene står fortsatt som viktige kulturminner, over 100 år etter at de ble oppført. De vitner de om solid utført arbeid av KG og hans mannskap.

Øverst: Thorvald Meyers Minde i 1915. De første beboerne har nettopp flyttet inn.

I midten: «Narudbutikken», opprinnelig Ellingsruds Landhandel tidlig på 1900-tallet. I karjolen sitter lensmann Bersvend Fløtten.

Nederst: KG var også med i herredsstyret, som her fra 1904. Han står lengst til venstre i bakerste rekke. 1. rekke f.v.: Hans Luker, Hans Hoel, Per Holth, Arne Løfsgaard, Per Trøften, I. K. Ous, Ole Holth. 2. rekke f.v.: Hans Rudsbråten, Knut H. Krogsrud, Hans Haug, Reinhart Larsen, Ole H. Breiby, Erik A. Fjeld, Svend Spilhaug. 3. rekke f.v.: Karl Christoffersen, Lars Skinstad, Erik Ekornhoel, Per Kolstad, Jacob Svenneby.

Alle bildene er hentet fra kulturminnelagets fotosamling.

ble tatt i bruk høsten 1938, Holt nye skole og en større forretningsgård på Skarnes.

Torbjørn videreførte tradisjonen

Snekkerferdighetene gikk videre i arv til Karl Fredriks sønn Torbjørn (1921–2005). Han satte opp nye produksjonslokaler på Dagfinrud i 1969/70 og solgte bedriften til Sand Trevare i 1993. I 2024 er det Glomma Industrier AS som viderefører snekertradisjonen på Dagfinrud.

KG døde i 1925

Indlandsposten, 17. september 1925: «Fra Nord Odal kommer det triste budskap at byggmester K G Chris-

toffersen i går kveld er avgått ved døden. Han fikk for tre – fire dager siden en rift i hånden, der satte seg blodforgiftning i såret og nu er den staute skikkelse ikke mer». Før sørgeåret var omme, døde også Thea. Hun gikk bort 1. mai 1926, 77 år gammel.

Kilder:

- *Nasjonalbibliotekets nettarkiv: Diverse avisartikler*
- *Bente Christoffersen: Slektskronike*
- *Jul i Nord-Odal 1998: Opprettelsen av Thorvald Meyers Minde*
- *Nord-Odal bygdebok, nye bind 1 og nye bind 2: Diverse faktaopplysninger*

Kjøstel Amundsen Li og kona Karen Eriksdatter på veg hjem etter et besøk hos dr. Ansteensen i hans nybygde bolig Evejbakken, trolig i 1908. Kusken er barnebarnet, som også heter Kjøstel Amundsen Lie. (Kulturminnelagets fotoarkiv)

Nordre Odalen Sangforening

Kulturlivet i Nord-Odal blomstret i årene rundt forrige hundreårsskifte. Det var blant annet musikkorps, sangkor, kvinneforeninger, politiske grupperinger, skytterlag og andre samfunnsbyggende foreninger med til dels stor aktivitet. Ett av sangkorene var Nordre Odalen Sangforening. Klokker og kirkesanger Lars Anton Hoel og lærer ved Krattebøl skole, Hans Dybli, var ledere og dirigenter. Flere av medlemmene i koret utvandret til USA. Den første var Martine Bekkholt, som 22 år gammel dro sammen med familien sin i mai 1902. Bildet må derfor være tatt før det.

1. rekke f.v.: Marthe Trøften, Ragnhild Krogsrud, Emma Vestby (Eier), Gudrun Hol (Ruud), Anne Heier (Lie), Marthea Rovelstad, Marie Dagfinrud (Drøserud), Otilie Bunes (Viken), Ragnhild Bunes (også g. Bunes), Martine Bekkholt (g. Shelstad i USA) og Gorine Trøften (Føsker).

2. rekke f.v.: Tora Ekornhol (også g. Ekornhol), Kari Krogsrud (Delbekk), Gudrun Hoel (Heier), Hilda Drøserud (Dagfinrud), Inga Christoffersen (Dagfinrud), Lars Anton Hoel, Hans Dybli, Lars Gjerdås, Karen Stræverud, Thora Christoffersen (Lund), Hulda Lie (Blaadammen), Anne Stræverud og Marte Drøserud (Gravli).

3. rekke f.v.: Hans Olsen, Arthur Svenneby, Andor Dagfinrud (Seljom), Jakob Ihlbråten, Per Svennebybråten, Anders Drøserud, Reinhart Viken, Karl Christoffersen, Julius Krattebøl, Olaf Dagfinrud, Albert Hagen og Jacob Gravli.

Navn som gift i parentes for de kvinnelige kormedlemmene.

(Kulturminnelagets fotosamling)

Det skjedde i 1924

Takket være søkemulighetene i Nasjonalbibliotekets digitaliserte avisarkiv er det nå enkelt – og morsomt! – å lete opp nyheter fra «gamledager» i Nord-Odal.

Det er interessant å registrere hvor stor aktivitet det var i bygda for hundre år siden, og hvor flinke avisene var til å omtale store og små begivenheter. Ikke minst ble møtene i herredsstyret og andre kommunale organer nærmest ordrett referert. Med tanke på de dårlige kommunikasjonene på den tiden er det imponerende hvor grundig innbyggerne ble informert.

Egne korrespondenter

Det var hovedsakelig de tre avisene Hedemarkens Amtstidende, Østlendingen og Indlandsposten som «dekket» Nord-Odal. De hadde egne korrespondenter, gjerne ordfører eller lærere, ute i kommunene, og i spaltene var det også plass til meningsinnlegg fra engasjerte innbyggere.

Her presenterer vi et utvalg av referater, reportasjer og notiser fra 1924:

Mye fyll

Distriktslege Ansteensen klager i Hedemarkens Amtstidende over mye fyll i bygda: «Der har i de siste 25 år aldrig været saa meget fyld langs landeveierne og ved offentlige sammenkomster som nu. Alkohol-

lovgivningen overtrædes paa den frækkeste og skamløseste maate. Det værste er dog det moralske knæk, som den oppvoksende ungdom faar ved daglig at ha for øie lovovertredelser som praktiseres uten blussel coram publico [i all offentlighet].»

Skrål og fyll ved Templet

Frelsesarmeen, som i 1921 hadde tatt i bruk sitt nye forsamlingshus Templet på Dagfinrud, er også plaget av fyll og bråk ved sine arrangementer. En ung skogsarbeider blir i lagmannsretten i Oslo dømt til 45 dagers fengsel for å ha kastet en stein i hodet på en kamerat under et slagsmål. Det blir ført 14 vitner fra Nord-Odal under rettssaken. I meddomsretten på Sand blir en annen ung mann, omtalt som «knekt» og «fredsforstyrer» i avisreferatet, idømt ei bot på 60 kroner for sin adferd.

Ny regjering

I juli går koalisjonsregjeringen til Abraham Berge av etter at et forslag om å oppheve brennevinsforbudet blir nedstemt i Stortinget. Venstres Johan Ludvig Mowinckel danner ny regjering. Partiet taper oppslutning i stortingsvalget i oktober men beholder regjeringsmakten. Bondepartiet går mest fram, fra 17 til 22 mandater, Venstre får 34, fellelista mellom Høyre og Frisinnede Venstre 54, Arbeiderpartiet 24, Sosialdemokratene 8, og Kommunistpartiet kommer for første gang inn på Stortinget med 8 mandater.

Av Gunnar Nygård

Elgjakt

I statsråd får handelshuset Westye Egeberg & Co tillatelse til å felle åtte elger årlig på sine endommer i Rome-dal, Våler og Nord-Odal. Tillatelsen gjelder fram til utgangen av 1927.

Fødselsoverskudd

En oversikt fra Det statistiske centralbyrå, basert på innberetning fra presten, viser at Nord-Odal i 1923 hadde et fødselsoverskudd på 100. 63 personer døde, mens det ble født 163.

Bedrageri og falskneri

To kvinner, mor og datter, blir i forhørsretten dømt til 60 dagers fengsel hver for bedrageri og falskneri. De hadde plukket og levert bær til en landhandler, og som betaling hadde de, slik det var vanlig, mottatt sedler som kunne byttes inn i varer. De to hadde tatt blåkopier og fått utlevert varer på disse falske sedlene. Begge tilsto sin «brøde».

Lav ledighet

I februar rapporterer arbeidsformidlingskontoret at det er 8 arbeidsledige i Nord-Odal.

Biltrafikk

Einar Gruben får herredsstyrets tillatelse til å trafikkere vegene i Nord-Odal med 1-tonns lastebil, med forbehold om kjøring i teleløsningen. Erling og Tor Morterud starter rutekjøring fra Mo til Skarnes. Sør-Odal herredsstyre gir Amund Slaamodt og Thoralf Flikkerud løyve til å transportere henholdsvis varer og passasjerer fra Skarnes til Nord-Odal på betingelse av at det blir brukt biler med luftringer.

I et sirkulære fra veidirektøren heter det at «Ford-biler ikke bør godkjendes til almindelig droschetrafik».

Kommuneskogen

Regnskapet for Nord-Odal kommuneskoger for 1923 viser et overskudd på 84 737 kroner. I 1924 planlegger skogrådet å drive fram 4800–5000 kubikkmeter.

Årsmøte i lærerlaget

Nord-Odal lærerlag har årsmøte på Rud skole 29. januar. Lærer Jørund Sveinungsen, som høsten før var på studiereise til Østerrike og Tyskland, forteller om skoleforhold og undervisningsmåter i Wien. Lærer Nereng velges som formann. Øvrige styremedlemmer blir Sveinungsen og frøken Larsen.

Skolestyret

Haugne Garvik blir 6. februar gjenvalgt som leder i Nord-Odal skolestyre. Aasta Danielsen gjenvelges som medlem av eksamenskomiteen. Øvrige medlemmer er frøken Larsen og ordfører Midtsund. En søknad fra en elev i Rud krets som ønsker å få

Den første Morterud-bussen, en «pedal-Ford». Når den skulle kjøre opp Fjeldsbakken, måtte passasjerene gå ut og hjelpe til og dytte for at den skulle komme opp. (Kulturminnelagets fotosamling)

avslutte sin skolegang, blir avslått. Budsjettet for skoleåret 1924 – 25 er på 204 103 kroner; en økning på 12 000 kroner fra året før. Blant annet blir det bevilget 75 000 kroner til Knapper skole.

Teaterforestilling i Skytterlokalet

Det norske teatret er på turné og gjester 17. februar Skytterlokalet i Mo med forestillingen Kraaka, et «folkespel i 4 vendinger» av Jens Tvedt. «Alle som der er nogen nordmanshug i bør gaa og se dette skuespil. De vil bli en stor glede og et dyrebart minde rikere for hele sit liv», heter det i forhåndsomtalen i Indlandsposten.

Skirenn i Nordre Mo

Hedemarkens Amtstidende refererer fra et skirenn i Steinsrudsbakken i Mo 17. februar. «Det var ingen idrætsforening eller skiklubb, som stelte istand dette. Men en del ivrige, især smaakarer, mente at der ogsaa burde være anledning til at faa prøve sig litt paa ski.» Referenten fortsetter: «Det var en lyst at se, hvor mange flinke hoppere der var, baade av voksne og smaagutter. Men bakken var desværre for liten; for de fleste hoppet saa langt, der var bakke, og da kan der ikke forlanges mere. Fald var der neste ikke. Alle stod pent, og det var vanskelig at ta ut de beste. Nord-odølingerne har vel for smaa bakker og kanskje for liten øvelse for at klare slike svære sprett paa 30 – 60 meter. ... Som prisdommere fungerte Hans Kvernstuen og Klaus Mellem». Premievinnere blir Kristian Fossen, Vidar Spilhaug, Oskar Sandbæk, Leif Hemstad, Osvald Hemstad, An-

ders Sæther, Trygve Myrvang, Sven Mellem, Erling Malerud og Trygve Ringkilen.

Tjuveri i Sand

I mars blir det begått innbrudd i staburet hos skipskaptein Nils Sand på Øvre Sand. Tjuven tar med seg tre store fleskeskinker, en halv kvige og et par sekker ull. Lensmannen fant raskt fram til den skyldige. En lokal mann, som Glåmdalen ville skrevet i 2024, ble i meddomsretten i juni dømt til 40 dagers fengsel. Han anket dommen til lagmannsretten. Her ble straffen skjerpet, og han ble idømt en 90 dagers betinget dom.

Bærbusker som premie

Skolehavekomiteen i Solør, Vinger og Odalens havebruksforening fortsetter ordningen med å dele ut frø til skolebarna. På årsmøtet i foreningen velges lærer N. Nereng ved Austvatn skole til ny leder. I et referat fra møtet heter det at tilslutningen til skolehaveordningen er bra. «Her i distriktet, hvor der er faa skolehaver, blir det hjemmehavesystemet som blir det almindelige. Barna faar da med sig frø hjem, og paa skolen blir havearbeidet og saaning demonstreret av læreren, som i sommerens løp inspicerer havene i hjemmet. De beste elevene blir saa belønnet av havebruksforeningen, idet der utdeles bærbusker som præmie.» Vinnere i 1924, Austvatn skole: Solveig Hagen, Kolbjørn Kristiansen, Eivind Norderud. Holt skole: Jørgen Lishaugen, Per Lishaugen, Hans Grinna. Rud skole: Marit Føsker. Sagstuen skole: Oline Grønnerud, Karsten Grønnerud, Ingolf

Dyrhaug, Leif Dyrhaug, Dagny Nilsen Dagfinrud. Knapper skole: Morten M. Nordlihaug, Dora E. Bjørnstad, Trygve P. Ringkilen. Garvik skole: Helga Brustad, Tora Brustad, Olav Norderud. Bjelker skole: Kari Mathisen, Gunvor Svarverud. Trøftskogen skole: Helge Kjernli. Krattebøl skole: Ingeborg L. Viken. Fjeld skole: Astrid Stendal.

Hjemmeindustri

Notis i Indlandsposten i mars: «Lensmanden i Nord-Odal har været ute og inspiceret hjemmeindustrien. Et apparat er konfiskeret og paa forskjellige steder har han befrikket husene for den ildelugtende sats.»

Salg av egg

På et møte med interesserte på Sand blir det besluttet å opprette et egg-salgslag. Det er meningen å opprette tre mottagerstasjoner; en ved Haug, en annen ved Ruud og en tredje ved Sand. Laget skal innmeldes i Eggcentralen i Kristiania.

Sunnhetstilstanden

Distriktslege Ansteensen sier at sunnhetstilstanden i kommunen denne våren er meget tilfredsstillende, vinterværet tatt i betraktning. Det har ikke vært epidemier som skarlagensfeber, meslinger eller lignende.

«Festligholdelse» av 1. mai

Angående markeringen av 1. mai, beslutter Nord-Odal herredsparti at det skal være fest med foredrag på Vonheim i Mo og på Solvang i Sand. Foredragsholder blir ordfører for Arbeiderpartiet i Nes, Daniel Vikin. Partiet tar også til orde for et

tettere samarbeid med Det norske arbeiderparti ved det kommende stortingsvalget. «Det er ingen mening i at arbeiderne skal stå i mot hinanden på den måte som de nu en tid har gjort. ... Samling er det hovedsaklige», heter det i en uttalelse.

Herredsagronom

I herredsstyremøtet i mai blir Håkon Aas-Eng fra Tolga ansatt som ny herredsagronom.

Lynnedslag på Breiby

Om kvelden 11. mai går det et kraftig tordenvær over bygda. Lynet slår ned i låven hos Peder Breibyhaugen og dreper hesten som står på stallen. Ei grispurke brekker beinet og må avlives. Lynet slår også ned i våningshuset uten å gjøre særlige skader.

Stille og kald 17. mai i Mo

Mens det er gudstjeneste og barnetog i Sand, blir 17. mai-feiringen i Mo avlyst. «Man syntes det var for kaldt veir. Det var et par private tilstelninger om aftenen», står det i Indlandsposten. Det blir bestemt at Garvik skole skal markere unionsoppløsningen og ha tog 7. juni i stedet.

«Hop- og lengdekonkurrance»

Sand IF innbyr i februar sine nabofoereninger til «lengde- og hopkonkurrance (separert)». I langrennet over 14 kilometer lørdag deltar ni mann fra Sand og Mo. Torstein Kristiansen og Ole Dalsrud sikrer dobbeltseier til Sand foran brødrene Kolbjørn og Tormod Spilhaug fra Mo. Hopprennet søndag samler 21 deltakere i Drøserudbakken i Bruvoll. John Flo, Freidig,

har dagens lengste hopp på 30 meter. Torstein Kristiansen vinner også hopprennet i klassen over 20 år med Flo på andreplass. I klasse 16–18 år blir det seier til Ludvik Sanderlien fra Sander. Klaus Føsker, Sand, vinner yngste klasse foran mosokningene Osvold Hemstad og Anders Sæter, med Ivar Sjøberg, Sand, på fjerdeplass. Kaare Skogbakken får oppmuntringspremie som yngste deltaker. Handelsbestyrer Krogsrud og lærer Berg er dommere. Arrangementet avsluttes med premieutdeling om kvelden.

Budsjettvedtak

I juni vedtar herredsstyret et budsjett på 599 186 kroner. Skattøret blir fastsatt til 18 prosent på inntekt og 4 promille på formue.

Tre ulykker på samme tid

En dag i juni skjer tre ulykker på samme tid. Ved 14-tiden kommer tre tilskadekomne til distriktslegen, to fra Sand og en fra Mo. Den ene sandsokningen har hogget seg i armen, så livåren og en del sener blir skadet. Han blir forbundet og sendes til Rikshospitalet. De to andre har hogget seg i beinet og får behandling av legen.

En gild dag i Mo

Indlandsposten refererer fra det utsatte 17. maiarrangementet i Mo: «Barneflokken ved Garvik skole hadde en gild dag 7. juni. Først en rundtur med sine smaa norske flag, som søndenvinden tok noksaa voldsomt i, men de smaa barnehender holdt stand. Ved ungdomshuset blev der stans. Komiteen og a'Anna og kaf-

fejkelen hadde mottagelse. Du, hvor det smakte at faa mat og kaffe ataat.» Deretter er det potetløp, løp med omkringing og egglop. Referenten beskriver premieutdelingen slik: «Med en barnlig ærefrykt og fulgt av mange straalende barneøine gik de lykkelig frem og tok i mot sine præmier og gratulationer, og under hurrarop og haandklap vendte de tilbake til sine plasser. Den vellykkede 7. junifest avsluttedes med avsyngelsen av Blant alle lande i øst og vest». Premievinnere i potetløpet: Søren Rudshaug, Hjalmar Guddal, Thora Brustad og Aadlov Løberg. Løp med omkringing: Jørgen Nor, Snorre Øverland, Arne Skjeppestad, Karine Dambakken, Magda Dalen og Marie Garvikkjølen. Egglop: Dagny Ruud, Gudrun Braaten, Brynhild Guddal, Tina Smedholen og Ellen Garvikdammen.

Skoletur til Kongsvinger

Bjelker skole har i juni skoletur til Kongsvinger, «hvor de besaa festningen under kaptein Erdmanns ledelse, Spinderiet og Indlandspostens trykkeri. Til turen var der stillet biler til disposisjon av kjøbmand Røtterud, Alf Gjersaas og lærer Vigdal», skriver Indlandsposten.

... og til Hamar og Lillehammer

Med lærer Dyrhaug som leder drar Sagstua skoles øverste klasse på tur til Hamar og Lillehammer. Turen går med biler til Espa og tog derfra til Hamar. Her er det besøk i Hamar Stiftstidendes trykkeri, bil til «ruinerne» og kinoforestilling om kvelden. Dagen etter drar nordodølingene til Lillehammer med Mesnafossen og

Maihaugen som de største attraksjonene. Om ettermiddagen reiser de med Skibladner helt til Eidsvoll, der «bilerne sto færdige til at føre samtlige tilbake til hjemmet. Det var en storartet tur, vakker og vekslende. Barna var straalende og meget glad for den», skriver Hedemarkens Amtstidende.

Barnekor besøkte Nord-Odal

Sønstevolds barnekor fra Elverum er på turne i begynnelsen av juli. De holder kirkekonsserter både i Mo og Sand. «Om kvelden holdtes konsert i Trudvang for overfylt hus. Etterpå var det fest for de 80 barna med utmerket underholdning. Barna blev gjestfritt innkvartert på gårdene», skriver Østlendingen. Fra Nord-Odal blir koret fraktet med fem lastebiler til Kongsvinger.

Dårlige utsikter for avlingen

«Det ser mistrøstig ut med avlingen», skriver Østlendingen 22. juli. Det har regnet mye, og på de siste sådde åkrene er «mest ingenting» kommet opp. Mange åkre ligger usådd. Derimot er det ifølge avisa positivt at det daglig gjennom hele våren og sommeren har gått melkebil. «Den har utgangspunkt fra Bruvold og samler op spandene efter hele veien utover. Det betyr et fremskritt i jordbruket der oppe. De vil ikke bare stole på skogen. Det nye er et gode ikke minst for småbrukerne», står det i avisa.

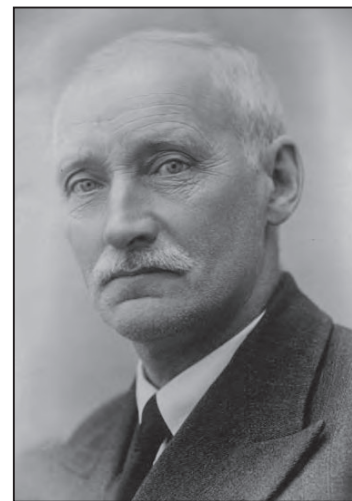
Stor interesse for stortingsvalget

Utover høsten er det en rekke politiske møter for å bygge opp engasjementet i forkant av stortingsvalget. Flere stortingsmenn og andre framtreddende

representanter for partiene holder foredrag både i Mo og Sand: Jørgen Vogt, NKP; Elias Wiee, Bondepartiet; Johannes Grue, Venstre; Oscar Nilsen, Arbeiderpartiet; Thorbjørn Gjelstad, Høyre; Carl J. Hambro, Høyre; og ikke minst bygdas egen Knut T. Sjøli, Arbeiderpartiet.

Valgresultatet

Ved valget 21. oktober får Arbeiderpartiet flest stemmer, 666, i Nord-Odal. Høyre får 428, Norges kommunistiske parti 294, Bondepartiet 232 og Venstre 130. Fra Hedmark fylke får Arbeiderpartiet, Høyre og Bondepartiet to representanter hver og kommunistene én. Etter å ha sittet på Stortinget siden 1916 blir snekkeren K. T. Sjøli (bildet) nå vararepresentant, men han blir innvalgt på fast plass igjen i 1927. Han sitter på Stortinget helt fram til 1945. Arne Løfsgaard står på lista for Høyre og Frisinnede Venstre og Ole H. Østby på fellelista til Venstre og Sosialdemokratene. Ingen av dem blir valgt inn.

«Celebert besøk»

På sensommeren og utover høsten arrangerer skuespiller og nordodøling Harald Stormoen og fiolinisten Arve Arvesen «musikalsk-dramatisk aftenunderholdning» i en rekke kommuner på Østlandet. Den 7. august samler de to, som begge regnes blant landets

fremste utøvere på sine områder, fullt hus på Trudvang. Stormoen leser tekster av Nils Kjær, Herman Wildenwey, Kristoffer Janson og Ove Ansteinsson, mens Arvesen spiller melodier av Bach, Svendsen og andre komponister.

Innbrudd hos kjøpmann Ruud

Natt til 18. september begås det innbrudd hos kjøpmann Ruud på Østmoen. De har kommet seg inn ved å bruke en nøkkel. «I det fryktelige veir med torden og regn, som gik over Nord-Odal den nat, har tyvene kunnet arbeide helt i ro, og de har øiensynlig git sig god tid. Herpaa tyder at de har sittet i butikken og spist. Der laa et halv brød igjen efter dem og et stykke pølse, som der var skaaret av, dessuten stod en halv flaske vørterøl igjen paa disken», skriver Indlandsposten. Tyvene fikk med seg 20 kroner fra en skuff og et lignende beløp fra telefonkassen, en lommeykt, et par batterier, en lommekniv, tre grå luer, noe hermetikk, tre barberhøvler, en del trikotasje og tre par damestøvler. Lensmannen sier til avisa at han ikke har noen spor etter tyvene, men «det er ting som tyder paa, at det er luffere, som har været paa ferde».

Sand, Sagstua eller Nord-Odal?

Sand rikstelefonstation åpner 1. oktober. Sentralen er installert i herredshuset. I den forbindelse blir det debatt i herredsstyret om den bør få samme navn som poståpneriet, Sagstua. Arne Løfsgaard foreslår at begge bør omdøpes til Nord-Odal da «Sagstua er meget vildledende. Folk skriver Nordre Odalen på sine brev

nu som før, og da Sagstua er bygdens hovedpostkontor, bør det ogsaa bære bygdens navn», sa han. Andreas Sjøli mener også at post og rikstelefon bør bære bygdas og ikke bare en skolekrets sitt navn. Ordfører Marius Midtsund synes også at Nord-Odal vil være mest betegnende, siden det ikke kunne bli tale om mer enn én rikstelefonsentral i bygda. Herredsstyret vedtok «på det bestemteste» å protestere mot at Sand blir omdøpt til Sagstua, men anbefaler at sentralen blir hetende Nord-Odal.

Ungdomslag i Mo

I oktober stiftes Mo ungdomslag. På stiftelsesmøtet er 105 til stede, og alle tegner seg som medlemmer. Det blir vedtatt å melde laget inn i fylkeslaget Varden. Torbjørn Berg velges til formann, og øvrige styremedlemmer blir Ragnhild Bergestad, Lars Mobraaten, Sverre Ruud og Ole Lerdalen.

Gravplassen på Trautskogen

Herredstyret vedtar i oktober å utvide gravplassen i Gammel-Dalsrud etter godkjennelse fra departementet. En betingelse er at plassen snarest mulig blir forsvarlig innhegnet, og det blir vedtatt å benytte trestolper og stakitt. Edvard Trøftbråten velges som kirkeverge, og han skal sammen med skogbestyreren sørge for at stakittet blir oppsatt.

Erstatning og bidrag

I forbindelse med arbeidet med ny veg fra Sand bru til Delbekk påføres eiendommen til Arnt Soløst skade som han krever 200 kroner i erstatning for. Herredsstyret velger Hans Heier og Andreas Sjøli til forhandle

Fra gamlevegen mellom Sand og Mo. Skulstad i bakgrunnen.

I 1924 ble det bygget ny bru over Mørkåa. Steinhuggerne er f.v. Kjøstel Hestehagen, Hans Skredderstuen, Hans Krattebølsdalen, Lars Rudshaug, Amund Storbråten og Hans Gulbrandsen. Galterud i bakgrunnen.

(Kulturminnelagets fotosamling)

med grunneieren og komme med en takst til herredsstyret. I samme møte bevilges Kari Sveinungsen – mot fire stemmer – 200 kroner som kommunalt bidrag i anledning et kurs i kjolesøm for voksne jenter.

Hovedveganlegget Mo-Sand-Størjen
Arbeidet har pågått siden 1912, men først i oktober 1924 blir siste del av hovedveganlegget Mo-Sand-Størjen overlevert fra fylkesmyndighetene. Det har vært vekslende arbeidsstyrke gjennom årene, men da nedgangstidene meldte seg, var det en nokså stor arbeidsstokk som ble knyttet

til anlegget. Den 21 kilometer lange strekningen har fire meters kjørebredde og er belagt med steinlagsdekke (chaussédække). Totalt har anlegget kostet rundt 600 000 kroner. Av dette blir 1/16 belastet kommunen, mens resten fordeles mellom stat og fylke. Samtidig blir en to kilometer lang parsell av bygdevegen fra Skulstad til Knapper overlevert.

Nye vegplaner

Utover høsten kommer det mange klager på den nye vegen. Dekket er for dårlig, og vegen er for smal, blir det hevdet. Det er mye diskusjon om

videre vegutbygging i herredsstyret. Blant annet er det et sterkt ønske om utbedringer fra Størjen til Skarnes, der vegen ligger «som en aaker» og er nærmest uframkommelig store deler av året. «Holth henstillet til at man ikke begik den dumhet at bygge veien bare 4 meter bred. Det er ingen mening i at bygge slike veier naar biltrafikken er saa stor», sa en av representantene. Herredsstyret vedtar til slutt å søke myndighetene om å få stukket og beregnet en hovedvegslinje fra Østmo brygge til Kuggerud og oppfordrer samtidig Sør-Odal herredsstyre om å fortsette fra Kuggerud bru til Strøm eller Sundby. Samtidig skal det tas kontakt med Eidsvoll om den planlagte vegen fra Gullverket til Løkker. Det blir i møtet bekreftet at det skal settes fortgang i arbeidet med parsellen Størjen – Skarnes. Det blir også nedsatt en komite som skal undersøke og beregne et veganlegg fra Krattebøl via Bunes og til Fjell.

Skysstasjonene

Herredsstyret 28. april: «Ref. indst.

fra en nedsatt Komite til at utrede spørsmålet om skydsstationsholdet i Nord-Odal. Skydsstasjonene (Østmoen og Vik) bibeholdes, men indskrenkes til, i sommerhalvåret fra 15. mai til 15. november, 1 hest, og i vinterhalvåret fra 15. november til 15. mai, 2 hester for hver. Enst. Vedtat.»

Vegavgift for biler fra Stange

Herredsstyret 14. juli: «Besl. enst. at det henstilles til Stange Allmenning at ophæve avgiften for biler og motorcykler fra Nord-Odal for trafikk på veien fra Espa til Nord-Odal. Nord-Odal må i motsatt fall opkræve avgift for trafikk med biler og motorcykler fra Stange til Trøften.»

Kirkelig statistikk

34 ekteskap blir inngått i 1924, derav åtte viet utenbygds (av dem to borgerlige). Antall levendefødte er 146, hvorav fem utenfor ekteskap – tre par er tvillingfødsler, alle i Sand. Fem er dødfødte. Døde totalt er 53 personer. Konfirmerte er 123; 59 i Sand og 64 i Mo.

Fra byggingen av Mo-brua ca. 1920. Fra venstre: Håkon Kirkemo, Jørgen Bekken (Mellomberget), Arnt Vik, Hans Solvang, ukjent, Polmar Haugen, ukjent, ukjent, Anton Sannerud og Peder Stenberg (Amundsen). (Kulturminnelagets fotosamling)

Kornmagasinene legges ned

I 1924 legges driften av kornmagasinene i bygda ned. Etter henstilling fra Kirkedepartementet og Det Holterske Legatstyre vedtar herredsstyret den 3. november å oppheve kornmagasinet og selge magasinhuset og kornbeholdningen. Salgssummene skal benyttes til innkjøp av korn. Kornmagasinet på Sand ble bygget omkring 1850. I Mo blir det leid ei bu i Ner-Fjell for å dekke behovet. Bua i Fjell står fortsatt, mens bygningen på Sand blir kjøpt av Johan Kjølstad i 1927 og satt opp igjen som bolighus på Flikkerud.

Ei stor grisepurke

I begynnelsen av desember ble det slaktet ei stor grisepurke hos Martin Stein i Sand. Slaktevekta er 245 kilo. Purka, som er en krysning av landsvin og Yorkshire, ble ett år og åtte måneder gammel.

Uheldige tømmerkjørere

Asbjørn Aabråten brekker sitt ene bein mellom kneet og ankelen under tømmerkjøring på Haug skog. «En stok slog ham overende. Det var sent på eftermiddagen og langt til skogs. Hjulpet av sin far og bror kom den tilskadekomne sent paa kveld hjem bundet til hesteryggen og blev straks tatt under behandling av distriktslægen», skriver Hedemarkens Amtstidende. Avisen kan fortelle at Julius Gravlien også brakk beinet under tømmerkjøring noen dager tidligere.

Garvik skole sprengt

«Elevantallet ved Garvik skole har i de siste aar stadig øket. I aar er der således klasser paa 41 elever, og en

utvidelse er uundgaaelig», skriver Hedemarkens Amtstidende. Det blir beregnet at de årlige merugiftene blir på ca. 1500 kroner.

Flink bærplukker

Ada Sundstad blir av Nyttevekstforeningen premiert med en sølvskje «for bærplukking».

Stor interesse for husfliden

I november får Mo ungdomslag besøk av «hr. løytnant Myrseth» fra ungdomslaget Varden. Han holdt foredrag om husflid, og 300 interesserte tilhørere var til stede. «Som statens tidligere inspektør i husflid hadde han et utmerket materiale til sit foredrag. Forsamlingen lønnet ham med et kraftig bifald», skriver en referent til Indlandsposten.

Valg av menighetsråd

Mot slutten av året er det valg av menighetsråd. I Sand får gårdbruker Ole Svarverud flest stemmer. Øvrige medlemmer i rådet blir fru Ingeborg Sand, kirkesanger Dyrhaug, fhv. lensmann Fløtten, lærer Vigdal og fru Thea Flikkerud. I Mo blir disse valgt: Ole Sæter, bankkasserer Ous, Marie Føsker og Søren F. Bergsødegård. Ole Amundsen Rudshaug ansettes som graver og kirketjener i Mo. Årslønna er 400 kroner pluss et dyrtidstillegg på 200 kroner.

Barnekomedier

Unge Pikers Syklub i Mo framfører i november to av Margrethe Munthes barnekomedier. Fru Aagot Haagenrud er leder, og inntektene av forestillingene går til «veldædige øiemed».

Er kino skadelig for ungdommen?
Dette spørsmålet blir diskutert i herredsstyret i slutten av november etter at Einar Arntzen har søkt om forlenget konsesjon for kinematografdriften. Tre representanter stemmer mot og begrunner det med at kino er skadelig for ungdommen i bygda. Flertallet sikrer at Arntzen får konsesjon.

Ny sparkstøttingtype

30. april skriver Østlendingen: «Østlendingen Hr. Nell J. Gravli, Nord-Odal, har i vinter eksperimentert med en ny sparkstøttingtype, – og har nu funnet ut den model som vistnok må være den ideelleste på sparkstøttingområdet. I motsetning til andre har denne egentlig bare en mei. I det hele er det tre, – to korte bimeier, og en lang hovedmei, men de to korte er til bare for at den skal være støere å styre – og støere nedover bakke. De to korte bimeiene er faste, og er festet som på de almindelige sparkstøttinger. Hovedmeien – eller den lange mei i mitten går ganske fri. Trots det er det

den sparkstøteren må stå på, – og det er den tyngden og styringen hviler på. Foran er denne festet på «veien» som på en aksel således at den kan svinge om denne, – men ikke ut til sidene. Lenger bak er der tilklinket meien en lengere jernpigg som løper fritt op og ned i et hull i rammen for sætet. Ved hjelp av denne jernpigg kan således ikke meien bevege sig ut til sidene, – men derimot op og ned eftersom terrenget er. Det er en anordning sån at denne mei med lethet kan stenges når man skal utover bakke. Dermed blir det hele støere. Likeledes er der på meien anbragt et jern å trå på som virker som en brems.

Ganske naturlig går denne sparkstøtting meget lettere på en mei enn de andre på to. Dertil skyter den rett frem for hvert spark i motsetning til de andre som for hvert spark vil svinge til side. Alle som har hatt anledning til å bruke den nye sparkstøtting omtaler den med største begeistring – og gir den kun ros. Den er et fortreffelig befordringsmiddel, – og holder den hvad den synes å love vil den uten tvil bli fremtidens sparkstøttingtype. Hr. Gravli har anmeldt patentkrav, – og formodentlig vil den være i handelen til neste vinter, sansynligvis til omtrent samme pris som de andre».

Skogsarbeidere til Åmot

Østerdalens Arbeiderblad skriver at mange tømmerhoggere fra Nord-Odal kommer til Åmot i Østerdalen for å få arbeid. «... Ekeberg, som eier store skogstrekninger i N. Odal tar inn bare svensker til sin hugst. Og så må bygdens egne folk søke til andre bygder for å få arbeide».

Nordre Odalens Folkesamlag

I den siste mannsalder av forrige hundreåret ble det dannet samtalelag rundt omkring i bygdene. Samtalelaget i Nord-Odal har bevart protokollene fra stiftelsen ved nyåret 1870 til 1876.

På åpningsmøtet ble protokollen underskrevet av 70 medlemmer: prest, student, lærere og gardbrukere. Protokollene er interessante fordi laget hadde faste samtaleemner som ble fastsatt på møtet før neste møte, og det ble valgt innleder for hvert emne, foredraget ble referert, og innleggene ble også referert. Lagets diskusjonsemner ble det gjort rede for i de lovene som var vedtatt i 1870.

Lagets virksomhet var denne:

At udbrede kundskab om folkets pligter og rettigheder, samt bidrage efter evne til det simple folks løftelse og selvagtelse, – virke til sædelighed og orden fornemmelig blandt ungdommen.

At virke til en hensigtsmæssig benyttelse af de næringskilder som kunde være at råde over.

At virke til at forminske de stedse stigende fattigbyrder ved at skaffe den fattige adgang til ved selvvirksomhed at skaffe sig udkomme.

At virke til besparelse i forskjellige

retninger, som i damemode og klædedragt, samt modarbeide fremmed, ufolkelig og kostbar levevis.

At bidrage til at klarere den almindelige mening angående vore politiske anliggender såvel i kommunal som statsborgerlig henseende.

I de andre paragrafene blir det fastslått at medlem kan være alle i bygda «bosittende mand eller kvinne». Kontingenten er 8 skilling året. Det er 6 i styret, 3 fra Mo og 3 fra Sand. Det er 4 møter i året, 2 i Mo og 2 i Sand. Møtene blir holdt for åpne dører. På hvert møte blir det valgt en leder. Diskusjonene ledes av den som har innledet. Ved alle diskusjoner må man holde seg til sak. På et møte blir bestemt hva en skal ta fore på kommende møte. Inntekter i det ene sogn kan ikke brukes i det andre med unntak av utgifter til protokoller og porto. Alle saker avgjøres ved stemmeflerhet. Forhandlinger og vedtak føres til protokolls. Endringer i vedtektene må ha $\frac{3}{4}$ flertall.

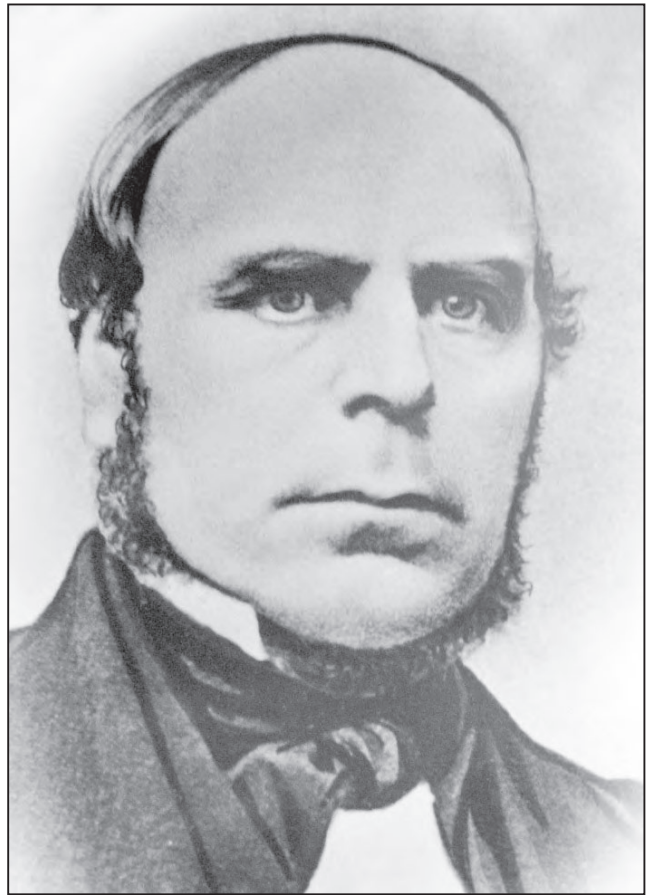
Lovene viser at man også den gang så det som at Sand og Mo var to likeverdige deler av bygda, det var ikke hovedbygd og anneks. Det er slik den dag i dag og har vært slik helt siden Nord-Odal ble skilt fra Sør-Odal som egen kommune. Ofte har det vært en motsetning som har resultert i en kamp, f. eks. ved valg til kommunestyre. Grunnene skal vi ikke komme inn på her.

Av Hans Marius Trøseid

Emner som ble tatt opp var f. eks. stortingsvalg, enkelte saker som var til behandling i stortinget, rentefoten bl. a., fattigvesenet, husmannsloven, folkeskolen og de lærde skoler, sokneboksamlingen, kvinnens stilling i samfunnet og en rekke andre emner. Enkelte av emnene skal vi komme tilbake til etter hvert.

Vi kjenner en del bøker fra samtalelag, men aldri har vi funnet protokoller som er så grundig ført som her med referat av foredraget og innhold i de forskjellige innlegg, og konklusjon. Fordi referatene er så fullstendige og gode, forteller de om den tids syn på saker og ting – med den bakgrunn medlemmene hadde og det miljø de levde i. Nord-Odal var i det hele ei merkelig bygd. En stor del av den interesse bygda viste, og det vidsyn vi kan finne i innlegg og konklusjoner kan vi føre langt tilbake. Henrik Wergeland hadde venner og omgang i bygda. Før ham hadde vi den merkelige haugianer-lederen Lars Hansen Stormoen.

Ordfører og stortingsmann Tosten Trøften viet sitt korte liv til folkeopplysning. Han fikk bundet til seg en rekke av vennene for folkehøgskolen i Norge og holdt husmøter med deklamasjon og opplesning. Sokneprest Seip og sønnen Karl Seip stødde godt oppunder. Student Karl Seip ble bundet til bygda gjennom giftermål med Torsten Trøftens datter. Bygda stod i fremste rekke når det gjaldt skoleverket. Gjennom Tosten Trøften og dattera Mathea ble Bjørnsons diktning og politiske virksomhet levende. Vi viser ellers til alt som er skrevet om dette miljøet, Sveinungsen m. fl.

Tosten Pedersen Trøften (1816–1868) var ordfører i Nordre Odalen i to perioder; 1849–1851 og 1861–1863. (Kulturminnelagets fotosamling)

i «Minder fra gamle dage I Nordre Odalen», Sveinungsen i Årbok 1941, Gunnar Tanga i «Varden i 50 år» og «Årbok 1968», Birger Kirkeby i Nord-Odals gardshistorie, Kirkhusmo i «Minner» og en del andre bøker og skrifter.

Folkesamlaget ble stiftet i 1870, to år etter at Tosten Trøften døde, og det er vel ikke galt å hevde at dette samtalelaget var en direkte arv fra ham.

Artikkelen er hentet fra tidsskriftet Solør-Odal nr. 4 1972.

Bjellesmeden på Øiset

Da Petter Gravlien (1889–1972) var smågutt, var han mye sammen med bestefaren sin, Hans Thoresen Øiset. Han var kjent som en flink bjellesmed, og «Øisetbjeller» var i mange år et kvalitetsbegrep ikke bare i hembygda, men også i bygdene rundt. Petter var med en aldrende bestefar på flere salgsturer.

På eldre dager fortalte han om dette til Ola Kolstad. Thor Skogbakken har tatt vare på Olas notater, og han har også ei kubjelle og ei sauebjelle etter «Stor-Hans».

Hans Øiset, kjent som «Stor-Hans», ble født i Smedholen (Innleggen) i Tonerroa i 1831. I 1854 giftet han seg med Marte Pedersdatter (1826–1909) fra Åbråten under Haug i Sand. I 1857 fikk Hans – på spesielle vilkår – overta «... et støkke Jord Øiset kaldet» til «opprydding, bruk og beboelse» som det het i husmannskontrakten. Her satte han etter hvert opp ei smie og begynte å lage bjeller av mange slag: kubjeller, hestebjeller, sauebjeller og kalvebjeller. Han brente sjøl køl til bruk i smia og hadde flere kølmiler rundt Øiset.

Petter Gravlien har beskrevet i detalj hvordan den omstendelige prosessen var. Bjellene ble laget av jernplater, men Hans la inn kobber og messing for å hindre rust og for å sikre den beste klangen. Petter forteller hvordan

Av Thor Skogbakken

Petter Gravlien i voksen alder. Som smågutt var han med bestefaren og solgte bjeller. (Kulturminnelagets fotosamling)

Over: Marte og Hans fotografert på sine eldre dager foran stua på Øiset i Tonerroa. (Kulturminnelagets fotosamling)

Til høyre: Denne kubjella, som Thor Skogbakken har tatt vare på, er blant de få som er bevart etter «Stor-Hans». (Foto: Gunnar Nygård)

Hans knertet borti den ferdige bjella for å høre om den hadde den rette låta før han satte i «bellen» (kolven). Petter og Hans hadde hver sin neversekk med bjeller når de la ut på salgsturer.

En av turene gikk over Prestsætra til Branæs i Hof. Salget foregikk på begge sider av Glomma. Når neversekkene var tomme, dro de samme veien tilbake. Vinterstid dro de bjellesekkene på kjelke. Petter var også med på salgsturer i Søndre Odalen, Skogbygda og over til Eidsvoll. De fortsatte oppover langs Mjøsa til

Romedal. Ved Minnesund lå de på garden hos Henrik Oppsal om natta. Fra Romedal dro de om Nordre Rasen og hjem til Øiset med tomme sekker. Hans holdt også mange auksjoner hjemme på Øiset, og så sent som en gang på 1960-tallet ble to Øiset-bjeller avertert for salg i Romedal.

Det ble sagt at bjellene fra Øiset hadde den beste klangen.

Hjemme i Skogbakken hadde vi ei ku, og når vi skulle hente den om kvelden og den gikk sammen med andre kuer, var det bjella på kua vår vi hørte først.

*Thor Skogbakken med kubjella som ble brukt i hans ungdom.
(Foto: Gunnar Nygård)*

Den gamle sjømann

Han står der i brisen og skuer ut,
båtdekket synger, hans rygg er lut.
Han seiler ennå fra havn til havn,
men i sånne stunder har han et savn.

Vinden den stryker hans sølvgrå hår,
han har seilt nå i uker, måneder, år.
Han har seilt fra Antwerpen til Cape Town i sør,
og minnes knapt hvordan livet var før.

Det spirer en lengsel inni hans bryst,
under stjernene utenfor Panamas kyst.
Tiden, ja den, hvor er den blitt av,
har den druknet i dette dype hav?

Sjømannen snur seg og rusler av sted,
han vil finne køya som venter et sted.
I morgen, ja da vil han skrive noen ord,
til sin kjære, langt oppi nord.

Av Steinar Bunes

Stifinnergruppa ble «Årets Austvassgarding»

I midten av august ble Liv og røre arrangert for 26. år på rad i Austvatn. Et fast innslag under arrangementet er kåringen av «Årets Austvassgarding». Prisen går til noen som har utmerket seg ved å gjøre en ekstra innsats for å skape noe positivt i Austvatn og for fellesskapet.

Det var ingen stor overraskelse at det var stifinnergruppa som fikk

utmerkelsen i år. Gruppa består av Jonar Lensebakken, Roar Neskvern, Ola Kristiansen, Jørn Indgjerd, John Ellingsen og Nils Ytteborg. Ytteborg er leder for stifinnergruppa. Gruppa fikk prisen også i 2005 og 2016.

På Austvatn Vel sin facebookside har stifinnergruppa stadig oppdatert følgerne om sine nye prosjekter. De har blant annet ryddet og merket helt nye stier til både Bergsknappen og Bergsvangen. Ved flere av stiene har det blitt satt opp nye krakker og rastebord. I 2023 bygget gruppa ei

Av Siv Norheim

Snart er gapahuken ferdig ved Amundsbråten – ett av de aller fineste utsiktspunktene i Nord-Odal. Stifinnergjengen unner seg ei lita matpause. Fra venstre: Jørn Indgjerd, Roar Neskvern (sittende), John Ellingsen, Nils Ytteborg (lengst unna) og Christoffer Trøseid. Jonar Lensebakken tok bildet.

Den nye brua over Austvassåa nord for Bakkefløyta ble høytidelig åpnet av ordføreren 25. juni. (Foto: John Ellingsen)

Stifinnergruppa er Årets Austvassgarding(er). Fra venstre: Jonar Lensebakken, Jørn Indgjerd, Nils Ytteborg, Ola Kristiansen og Roar Neskvern. John Ellingsen var ikke til stede. (Foto: Hilde Hollås, Glåmdalen)

ny bru over Austvassåa rett nedenfor Bakkefløyta, etter at den gamle brua ble tatt av flom. Bruprojektet ga tydeligvis mersmak, for bare noen måneder senere var gruppa allerede i gang med å planlegge enda ei bru. Denne gangen skulle brua gå over Austvassåa rett ovenfor Bakkefløyta, og på den måten ble det mulig å gå en kortere runde rundt tjernet uten å måtte ta turen helt opp til Nøkkjtjennsdammen. Bruprojektet ble finansiert gjennom en digital innsamlingsaksjon, og givergleden fra folket var over all forventning. Bruelementene ble skrudd sammen på forhånd, fraktet til åa og heist på plass med gravemaskin. Deretter ble videre montering gjort på stedet. Stifinnergruppa kunne melde om at de hadde brukt totalt 6978 skruer for å sette sammen brua. Den 25. juni var det offisiell bruåpning. Ordfører Odd Kjetil Østvand-Sløtte kom for å klippe snora og erklære brua for åpnet. Glåmdalen var til stede og lagde i ettertid en fin reportasje.

Etter bruåpningen begynte stifinnergruppa å sette opp en ny gapahuk på et nydelig utsiktpunkt ved Amundsbråten, i lia ovenfor Odølingen hyttefelt. Herfra har man panoramautsikt over det meste av Storsjøen. Gruppa har også etablert en stifadderordning. Den går ut på at gruppa har laget en oversikt med alle oppmerkede stier i Austvatn og deretter fordelt ansvaret for vedlikehold av stiene til innbyggere som har sagt seg villige til å være stifaddere. Stifadderne har ansvar for å holde sin del av stien åpen, tilgjengelig og godt merket. På denne måten blir ansvaret fordelt på flere, og stiryddingen blir på mange

måter et felles prosjekt som alle føler mer eierskap til.

Da stifinnergruppa mottok prisen som «Årets Austvassgarding 2024», holdt gruppeleder Nils Ytterborg en takketale hvor han sa at det først og fremst var veldig hyggelig å tilbringe så mye tid i skogen med en så trivelig gjeng. Ekstra motiverende er det nok å se at så mange setter pris på jobben som blir gjort, og at folk kommer fra både fjern og nær for å gå på tur i Austvatn.

«Årets Austvassgarding»

1998 – 2024

1998	Agnar Linnerud
1999	Brede Larsen
2000	Heidi Trøftmoen
2001	Randi Moen
2002	Knut Nygård
2003	Synnøve Oppi
2004	Gunnar Westgaard
2005	Stifinnergruppa
2006	Alle austvassgardinger
2007	Harald Moen
2008	Hanne og Espen Engelstad
2009	Rolf Moen
2010	Madder Mortem
2011	Kristin Oppi Berg
2012	Ragnhild Olsberg
2013	Gry Østvik
2014	Gunnar Vestli
2015	Arne Knashaug og Jan Nyland
2016	Stifinnergruppa
2017	Kjetil Sløtte
2018	Jan Arne Kjølén og Werner Steinhaugen
2019	Odal Rockeklubb
2020	Ikke utdelt grunnet Covid-pandemi
2021	Ikke utdelt grunnet Covid-pandemi
2022	Hilde Rybråten
2023	Synnøve Oppi
2024	Stifinnergruppa

Sogneselskabet i Nordre Oudalen

– Vi kan se sogneselskapet i Nord-Odal som en forløper for kommunestyret, skriver Hans Marius Trøseid i en artikkel som ble trykt i tidsskriftet Solør-Odal nr. 3/1969.

Selskapet var trolig i virksomhet i noen få år etter stiftelsen i 1831. Kommunestyret, eller herredsstyret som det het på den tid, ble opprettet i 1837.

Trøseid bygget sin tekst på artikler i tidsskriftet «Folkebladet», som i årene 1831–33 utkom i Christiania. Henrik Wergeland var en av medarbeiderne i bladet.

«Det i «Folkebladet» som har interesse for oss er noen beretninger om et sogneselskap i Nord-Odal. Selskapet ble til som en lokalavdeling av Det kgl. Selskap for Norges Vel som var reorganisert i 1829, nå som en sentralorganisasjon for landbruksselskaper. Sogneselskapet skulle vel egentlig i første rekke virke til å fremme alt som angikk jordbruket i Nord-Odal, men av referatene i «Folkebladet» ser vi at selskapet gikk ut over denne snevre rammen, og kort sagt tok opp alle slags saker som vedrørte folk i bygda. Vi får på disse sidene et innblikk i det som lå bøndene på hjertet å få ordnet, både når det gjaldt større sparsommelighet og noe som ligger

på linje med det, nemlig forholdet mellom husbond og tjenere. Der var det om å gjøre å holde lønningene nede på et nivå som var forsvarlig, sett fra bøndenes synspunkt. Sakene som sogneselskapet tok opp gjør at vi kan se det som en forløper for kommunestyret som kom i 1837. Men det er klart at sogneselskapet som en frivillig organisasjon hadde lite eller ingenting av makt og myndighet å sette bak sine vedtak», skriver Trøseid.

Kort levetid

Han skriver videre at sogneselskapet trolig fikk en kort levetid. Artikkene i «Folkebladet» er de eneste kjente opplysningene om laget. «Jul i Nord-Odal» presenterer her et utdrag fra de få møtoreferatene fra sogneselskapet slik de framkommer i Trøseids artikkel. Referatene gir et interessant innblikk i levekår og samfunnsliv i Nord-Odal på 1830-tallet. Vi finner klare fellestrekk med samfunnsdebatten i Norge snart 200 år senere. Utfordringene er langt på veg de samme ...

Leserbrev til «Folkebladet»

Et leserbrev til «Folkebladet», underskrevet av S. Dahl, Anders Larsen Fudsker og Lars Engebretsen Stormoen og datert 5. november 1831, inneholder en «... indbydelse til et sogneselskabs opprettelse i Nordre Oudalens præstegjeld, tilligemed de i samme selskab hidtil forhandlede

sager ...» og en oppfordring til «vore sognemænd» om å tegne seg som medlemmer.

Aktuelle saker

Videre i brevet ble det ramset opp noen aktuelle saker som «... kunde foretages til overveielse og behandling ...»:

- 1) Om agerdyrkingens tilstand, midler og opmuntring til dens fremme, samt hvorvidt nogen slags kornsæd eller foderurt kunde drives med fordeel, der enten hidtil har været ubekjendt eller forsømt.
- 2) Om huusflidens tilstand, midler og opmuntring til dens udbredelse og fremme.
- 3) Om håndværksdriften, hvilke og hvor mange håndværkere der især kunde behøves, samt om disses retlige oplærelse, antagelse og forpligtelse.
- 4) Om adskillige redskabers forbedring til agerdyrkingens, huusflidens og håndværksdriftens bedre og heldigere fremme.
- 5) Om forholdet med tjenestetyender [tjenerskap] med hensyn til deres flyttetid, lønning og forpligtelser efter loven.
- 6) Om at forebygge løsgjængerie og fremmede personers indflyttelse og ophold i bygden uden attest eller skudsmål.
- 7) Om besparelse og indskrænkning ihenseende til klædedragt, samt bryllups- og begravelsesgilder.
- 8) Om adskillige fælles anliggender, såsom: fælles eiendomme, andragender o.s.v.

50 gårdmænd møttes

Den 19. november 1830 møttes 50 «gårdmænd» til møte, og vedtekter for selskapet ble vedtatt. Som formenn eller bestyrere ble valgt sogneprest (Søren) Dahl og klokker (Engebret) Engebretsen og som suppleanter (varamenn) Anders Larsen Fudsker (Føsker) og Ole Eriksen Breiby. Senere var antall medlemmer økt til 64. I møtet ble forholdet mellom husbonder og tjenere diskutert. I referatet vises det til at «En næsten almindelig uorden havde insneget sig i præstegjeldet i forholdet mellem huusbønder og tjenere, med hensyn til opsigelser, fæstning, flytning og lønning ...» og lovbestemmelsene om oppsigelser, ansettelse og lønn ble oversett og overtrådt «især deleshed til fornærmelse og skade for huusbonden. Tjenerne gjorde altid større og større fordringer». Det var enighet om å innskjerpe ordningene etter lovens bestemmelser. «De bedste tjenestekarle gives i årlig løn 8 spd og, som forhen, sædvanlige klæder, foruden 1 spd i fæstepenge. De bedste tjenestepiger gives i årlig løn 3½ spd i penge og som forhen, de sædvanlige klæder, samt strie, lerred og uld, foruden ½ spd i fæstepenge».

Om «utenbygdsfra kommende personer»

I forsamlingen framkom det en uro over at «at flere her i bygden har antaget udenbygdsfra kommende personer i deres tjeneste uden at sådanne have været forsynede med attest eller skudsmål ...». Det ble oppfordret til å anmelde slike tilfeller til sogneselskapet som skulle overveie om slike personer kunne bli til nytte

eller skade for bygda og eventuelt skulle bortvises.

Om bryllups- og begravelsesgilder

En annen sak som ble drøftet på møtet var at «bryllups og begravelsesgilder sædvanlig har vedvaret til på tredje dag til stor tidsspilde, ødelæggelse og fordærvelse for mange ...». Følgende ble vedtatt: «Herefter skal bryllups og begravelsesgilder ikke holdes lenger end een dag, eller i det høieste til anden dags morgen. Ligeledes skal ved slige leiligheder de forhen brugelige sendinger og skålepenge være afskaffede.»

Etter forslag fra sogneprest Dahl ble det vedtatt å søke «... om at en duelig examineret gjordemoder [jordmor] bliver ansat her i præstegjeldet ...».

Om ungdommens sammenkomster

I et møte i juni 1833 var blant annet «almuebogsamlingen», «bibelsagens tilstand» og ungdommens sammenkomster tatt opp til diskusjon. «For at bidrage og medvirke noget til orden og sædeligheds fremme blandt ungdommen er i selskabet foreslået og udnævnt nogle tilsynsmænd districtsviis, der især skal have opsigt med ungdommens sammenkomster til dands på sådanne steder, hvor adgang pleier at stå åben for enhver, som har lyst til at indfinde sig; til hvilke tilsynsmænd værten da og skal henvende sig med anmeldelse om den forehavende samling, for at erfare, om noget kan være derimod at erindre, når man indestår for, at han ikke vil tillade beskjænkede indgang, ligesom heller ikke dem, der ikke kan forevise tilladelse dertil

hjemmefra, hvorhos han tilligemed opsynsmanden skal påse, at alt gaaer ordentligt og anstændigt til, og at intet brændeviin nydes, men i dets sted øl», står det i referatet.

Om uvitenhet og overtro

Ellers var «agerdyrkning», «havevæsen», «huushold», «håndværksdrift» blant viktige saker som sogneselskapet arbeidet med, og det ble gitt råd om hvordan disse næringene kunne styrkes og moderniseres. Her er utdrag fra et møtoreferat – trykt i «Folkebladet» 11. juni 1833:

«Overalt vilde det ikke være liden gevinst, om man i flere henseender lagde sig efter en bedre og velberegnet oeconomic, såvel i huusvæsenet og gårdsdriften som i dragt, nydelser og selskabelige sammenkomster, og ellers i alt satte tæring efter næring. Da uvidenhed er en frugtbar moder til mange overtroiske meninger og foretagender, og til megen hinder for den gode sags fremme, både i landshuusholdningen og i andre livets forretninger; og da sviir og sværm, usædelighed og andre uordener svække såvel den physiske som moralske kraft: så vilde det være et velsignet og overmåde nyttigt foretagende, at medvirke i forening til forstandsoplysning og sædeligheds fremme især hos ungdommen, hvor grunden bør lægges til Norges fremtids held.»

Kilde:

Artikkel av Hans Marius Trøseid i Tidsskriftet Solør-Odal nr. 3/1969.

Avstander i solsystemet med lokal målestokk

Astronomiske avstander, astronomiske størrelser, astronomiske kostnader... Ordet «astronomisk» brukes ofte som en beskrivelse av store tall fordi dette naturlig nok er noe som forekommer svært ofte innenfor fagfeltet astronomi.

En måte å omgå dette problemet på er å bruke større måleenheter, som for eksempel lysår som er mye brukt på avstander mellom stjernene. Lysår er likevel en høyst upraktisk måleenhet innenfor vårt eget solsystem da f.eks. avstanden til Sola blir bare 0,0000158 lysår. Et bedre alternativ her er den astronomiske enheten som tilsvarer middellavstanden mellom Jorda og Sola, som er 149,6 millioner km. Målt på denne måten blir f.eks. minimumsavstanden fra oss til Mars og Jupiter hhv. 0,37 og 3,95 astronomiske enheter.

Å bruke slike måleenheter gjør likevel ikke avstandene mer begripelige for folk flest, så da er det kanskje bedre å bruke den gamle og velprøvde metoden med å lage eller forestille seg en modell i en passende målestokk. I den følgende modellen av vårt solsystem har jeg valgt målestokken 1 til 1 milliard, der 1 millimeter tilsvarer 1000 km i virkeligheten. 1000 km er

for øvrig avstanden i luftlinje herfra til Andøya i Vesterålen, der de aller første satellittene fra det europeiske kontinentet kanskje blir sendt opp innen utgangen av året – men det er en helt annen historie!

I en modell av solsystemet er det naturlig å begynne med det himmellegemet som inneholder mer enn 99,8% av all massen her, og som alt annet kretser rundt, enten direkte som planeter, asteroider m.m. eller indirekte som måner. Dette himmellegemet er naturligvis Sola, som i målestokken 1 til 1 milliard er en lysende kule på 1,39 meter i diameter. Denne kula fortjener en sentral plass i modellen vår, så for anledningen vil den erstatte gjeddeskulpturen i rundkjøringa på Sand. Det bør tilføyes at hvis «modell sola» var like varm som overflata på den ekte Sola (5500°C), ville dens utstråling sette fyr på de aller nærmeste bygningene og vegetasjonen!

Den følgende plasseringen av planetene i modellen er basert på deres gjennomsnittlige avstand fra Sola siden ingen planeter har perfekt sirkelformede baner, og alle avstandene i modellen er målt i luftlinje fra rundkjøringa.

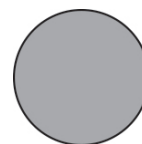
Den første planeten vi kommer til, er den lille og solsvilde Merkur, som befinner seg 58 meter unna Sola i modellen vår. Hvis vi beveger oss oppover Sentrumsvegen, vil dette plassere den 4,9 millimeter store og

grå småsteinen like forbi inngangen til Samling-bygget eller nesten på høyde med frisøren Din Tid. Med sine mange kratre er Merkur den planeten som ligner aller mest på Månen, men dens høye tetthet viser at den har en mye større jernkjerne enn det Månen har.

Videre oppover Sentrumsvegen kommer vi etter 108 meter til Jordas «tvillingplanet» Venus. Den kalles ofte dette fordi den med sine 12,1 millimeter i modellen (en liten, hvit klinkekule) er nesten like stor som Jorda, men den er åpenbart en «ond» tvilling siden dens ekstreme drivhuseffekt gjør den til den varmeste planeten i solsystemet. Dens globale middeltemperatur (460°C) er faktisk høyere enn den høyeste temperaturen på Merkurs dagside. I vår modell befinner Venus seg omtrent på fartshumpa utenfor Norsk Folkehjelp Odal. Like før den neste fartshumpa, 150 meter unna rundkjøringa og på høyde med nordveggen til Ukkestad, kommer vi

til en 12,7 millimeter stor, lyseblå klinkekule med navnet Jorda. I modellen vår er Månen en 3,5 millimeter stor småstein i kretsløp 38,4 cm unna Jorda – eller litt over halvveis ut til Solas overflate hvis Jorda ble plassert i dens sentrum. Vår hjemplanet er den største av de terrestriske planetene, altså de planetene som består av stein og metall, og med sine 5,513 kg/liter har den også høyest tetthet av alle planetene i solsystemet, tett fulgt av Merkur og Venus.

Ved vår neste stopp på ferden utover i solsystemet, 228 meter unna rundkjøringa eller omtrent i krysset mellom Sentrumsvegen og Herredsvegen rett bortenfor Extra, kommer vi til den 6,8 millimeter store, rødlig småsteinen Mars. Med nesten samme døgnrytme og årstider som Jorda og også det mest gjestmilde klimaet, er dette den planeten som mest sannsynlig vil få besøk av mennesker til i løpet av de nærmeste 20–30 åra. Mars har

to måner, Phobos og Deimos, men de er så knøttsmå (ca. 0,02 og 0,01 millimeter i modellen) at en ville trenge mikroskop for å se dem.

Utenfor Mars kommer vi til et mer eller mindre smultringformet belte bestående av flere millioner asteroider som varierer i størrelse fra noen meter til flere hundre kilometer. Til tross for antallet er det såpass god plass at den gjennomsnittlige avstanden mellom dem er ca. 1 million km. Når vi fortsetter oppover Sentrumsvegen, passerer vi den største, Ceres, like ved Esso, 414 meter unna Sola i rundkjøringa. Ceres er den eneste asteroiden som har fått endret status til dvergplanet da den i motsetning til de andre er stor nok (940 km eller et sandkorn på en knapp millimeter i modellen) til at dens tyngdekraft har formet den til en tilnærmet kuleform. Asteroidbeltet regnes vanligvis som skillet mellom den indre og den ytre delen av solsystemet, og utenfor her blir både planetene og avstandene mye større.

778 meter unna rundkjøringa, like ved bussgarasjene til «Odalsruta», kommer vi til en stor, lysegul grapefrukt på 14 cm som representerer Jupiter, kongen blant planetene. I motsetning til de fire foregående planetene som alle består av stein og metall, er Jupiter en såkalt gasskjempe som hovedsakelig består av hydrogen og helium, komprimert til flytende eller metallisk form i dens indre. For øyeblikket kjenner vi til 95 måner i kretsløp rundt Jupiter, men de aller fleste er mikroskopiske i modellen vår. De fire største skiller seg klart ut fra resten da de i modellen er småsteiner

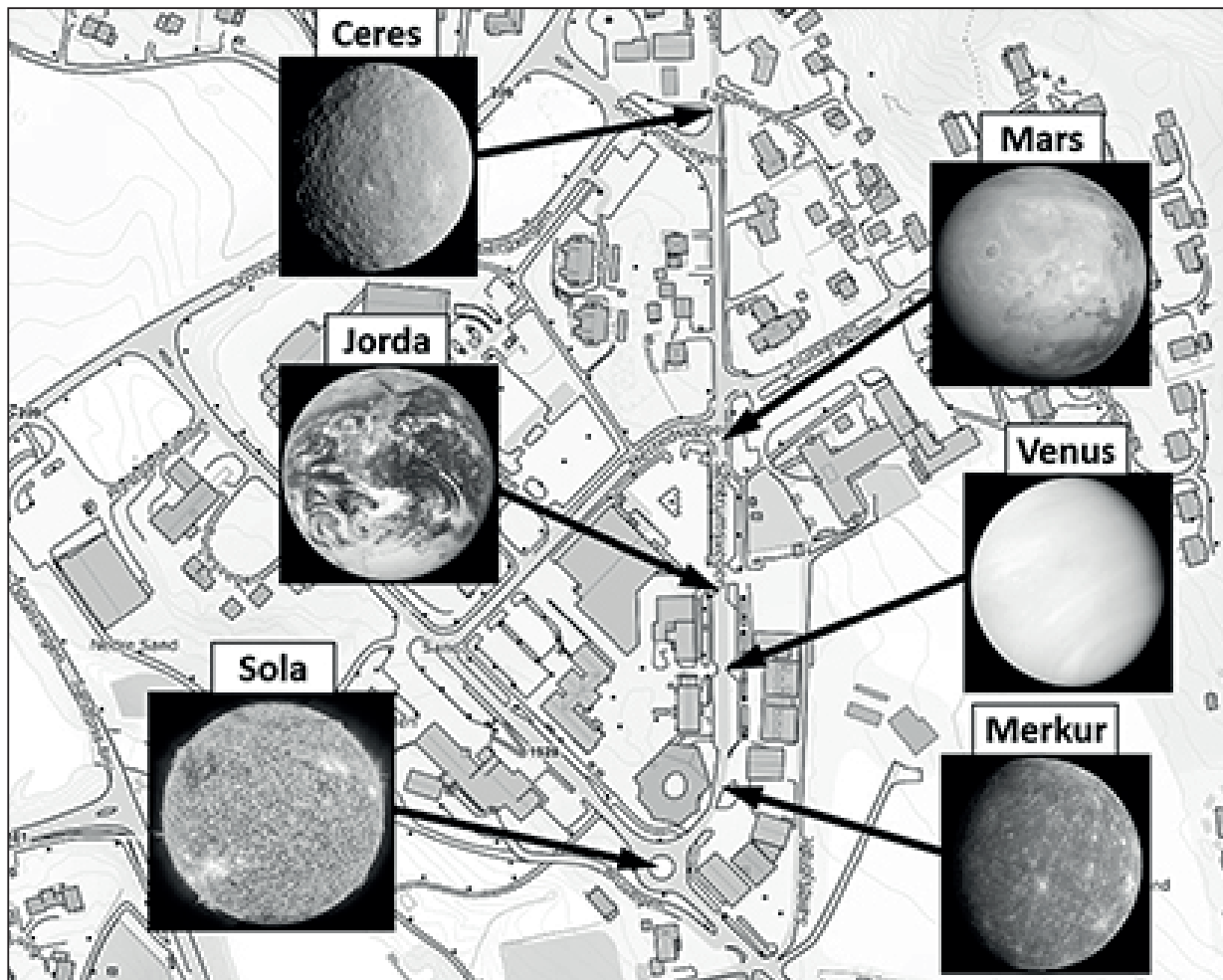
fra 3,1 til 5,3 millimeter store, hvorav den største, Ganymedes, også er den største månen i solsystemet.

1,43 km unna rundkjøringa eller litt bortenfor Mapei kommer vi til en litt mindre og gulere grapefrukt på litt under 12 cm som representerer Saturn. Som sin nabo Jupiter er også Saturn en gasskjempe bestående av stort sett hydrogen og helium, men den er mest kjent for sine ringer, sammensatt av milliarder av isklumper i kretsløp rundt den. I modellen er ringsystemet 28 cm bredt eller litt mindre enn høyden på et A4-ark, men er utrolig nok mindre enn en tusendels millimeter tykt. Saturn har for øyeblikket 146 kjente måner, men de aller fleste er for små til å ses uten mikroskop. Bare fem av dem er større enn 1 millimeter i modellen, og den største, Titan, er en 5,1 millimeter stor blanding av stein og is med en tykk, oransje atmosfære ytterst.

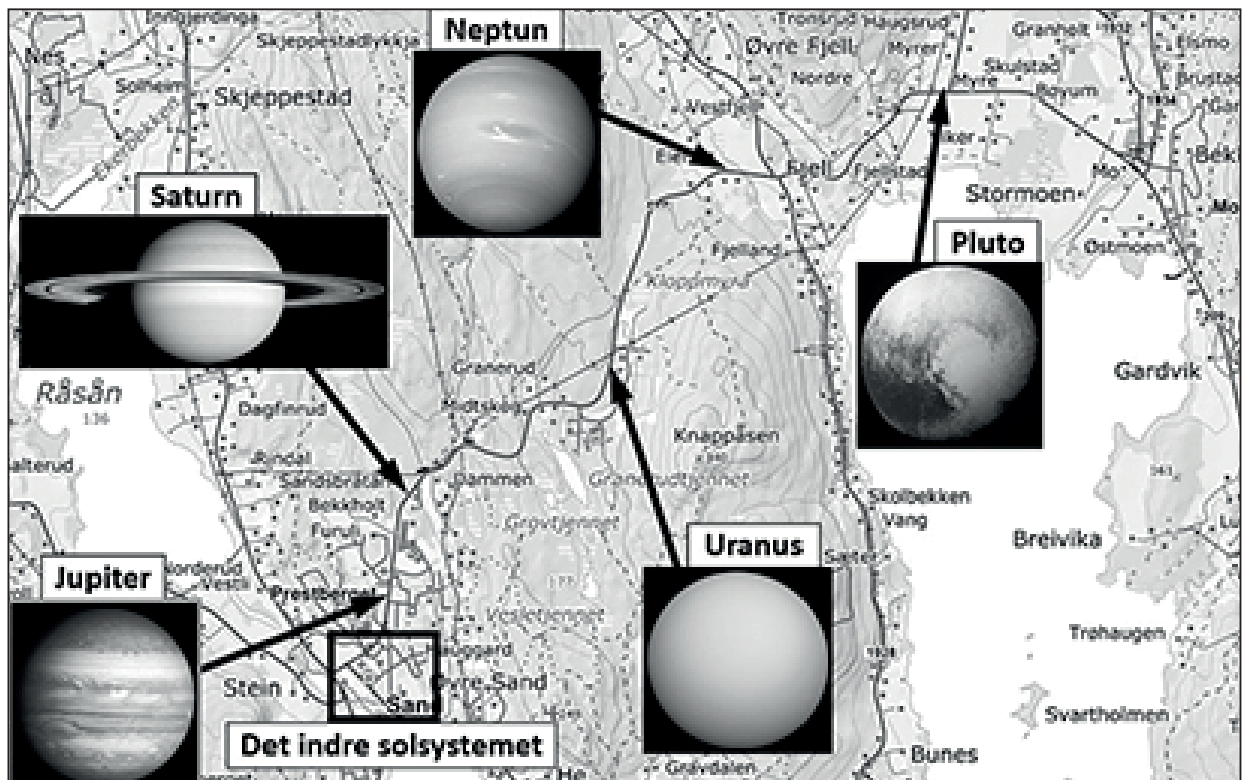
2,87 luftlinjekilometer unna rundkjøringa eller ved den nordlige delen av Granerud industriområde kommer vi til en 5,1 cm stor, blågrønn plomme med navn Uranus. Dette er den første planeten som ble oppdaget med teleskop, noe som skjedde i 1781. Atmosfæren til Uranus er rik på hydrogen og helium, men dens indre består mest av vann, ammoniakk og metan i flytende form. I astronomien blir disse stoffene litt forvirrende beskrevet som «is», så Uranus blir derfor klassifisert som en iskjempe. Uranus har for tiden 28 kjente måner, men bare fire er større enn 1 millimeter i modellen, hvorav den største, Titania, er snaue 1,6 millimeter.

4,5 km unna rundkjøringa, ved går-

Det indre solsystemet

Det ytre solsystemet

den Fjellhaug rett etter Sandsskogen og omtrent 100 meter før brua over Fjellsåa, befinner det seg en 4,9 cm stor, blågrønn plomme (litt blåere enn Uranus) som representerer planeten Neptun. Neptun er en iskjempe av samme type som Uranus men med litt høyere tetthet, så den inneholder derfor mer masse (17 ganger mer enn Jorda) enn Uranus selv om den er en smule mindre. Ved siste opptelling hadde Neptun 16 kjente måner, hvorav den største, Triton (2,7 millimeter i modellen), ble oppdaget bare 17 dager etter at Neptun selv ble oppdaget i 1846.

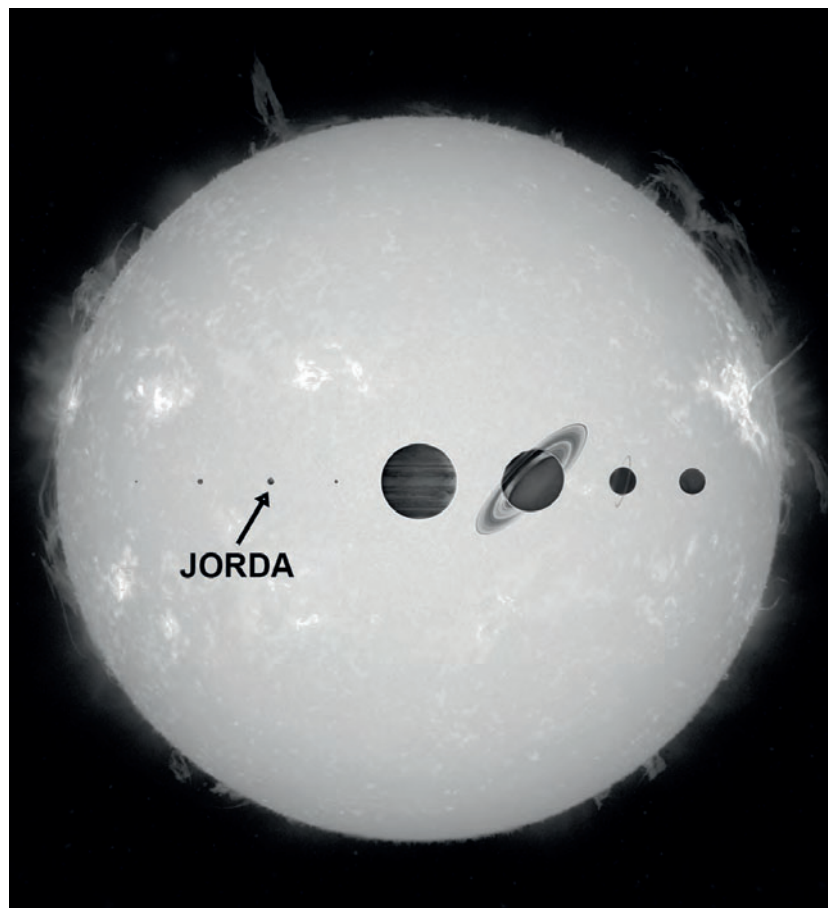
Siste stopp på ferden vår, Pluto, ble offisielt degradert til en dvergplanet i 2006, 76 år etter dens oppdagelse i 1930. Den fortjener likevel å nevnes her siden vi allerede har nevnt Ceres fra asteroidebeltet. I vår modell er Pluto et 2,4 millimeter stort gruskorn 5,9 km unna rundkjøringa på Sand, noe som plasserer den rett ved den selvbetjente bensinstasjonen som har overtatt etter den gamle «Fina'n». Av Plutos fem kjente måner er den største, Charon, i en særstilling. Den er nemlig så stor i forhold til Pluto (halve diameteren eller 1,2 millimeter i modellen) og såpass nær at deres gjensidige tyngdekrefter har

bremset deres rotasjon inntil begge alltid vender samme siden mot hverandre.

Dette er altså avstandene i solsystemet når det krympes så mye at Sola blir ei 1,39 meter stor kule i rundkjøringa på Sand mens Jorda er ei 12,7 millimeter stor klinkekule 150 meter oppover Sentrumsvegen!

Noen lurur kanskje på hvordan Solas tyngdekraft kan kontrollere planetene i deres baner når avstandene er så enorme som vi har sett her. Svaret er at de aller nærmeste himmelle-gemene med masse og tyngdekraft sammenlignbar med Solas er nesten 7000 ganger lenger unna enn Pluto. Dette er de to sollignende stjernene i Alpha Centauri-systemet som befinner seg 4,3 lysår unna – eller som en hel runde rundt den virkelige Jorda i målestokken til modellen vår!

*Solsystemet. Planetene er lagt inn på soloverflaten i riktig størrelsesforhold.
(Foto: NASA –
Wikimedia Commons)*

Juletida

Det stunder mot jul.
I den stjerneklare natta
er tanken på vandring,
enda et år er på hell.
Årene svinner,
jeg tenker med glede
på barndommens julekveld.

Ei småjente, spent
og full av forventning:
Kommer nissen i år?
Hvor ble tiden av
gjennom barndom og ungdom?
Det synes som det var i går.

Med alderdoms klokskap
man ser seg tilbake,
fortsatt er drømmene der.
Forventningen kommer
med desembermørket
når juletiden er nær.

Pakkene er ikke
lenger så viktig
når alderen setter spor,
men gleden ved barn
og barnebarns lykke
er så uendelig stor.

Av Aina Nyland Østby

Da kommunestyret var brennevinspoliti

30. oktober 1838 kom kommunestyret i Nord-Odal sammen til møte for å få en ende på alt ulovlig salg og produksjon av brennevin som foregikk i prestegjeldet. Formannskapet hadde tatt for seg saken en fjorten dagers tid før. Da fant formennene ut at det måtte behandling i samlet kommunestyre til om de skulle rå med dette fordervelige misbruket som gikk i svang i bygda.

Det var altså ulovlig produksjon av brennevin i Nord-Odal de ville til livs. Nå til dags er all slik hjemmeindustri ulovlig om ikke akkurat ukjent, både her og andre steder. Slik var det på ingen måte i 1838. Fra 1816 hadde brennevinsbrenningen vært temmelig fri på landet. Alle som eide eller brukte matrikulert jord hadde rett til å lage sitt eget brennevin, iallfall til husbehov, og hvem er den rette til å sette grenser for husbehovet, om ikke husbonden selv? Gjennom matrikkelskatten betalte folk brennevinsavgift og det enten de brente eller ikke. Dette var mange misnøyde med, særlig da de som ikke brente brennevin, og i 1827 ble det bestemt at avgiften skulle svares etter størrelsen på brennevinskjelen. Men fortsatt var det de samme som hadde rett til brennevinsproduksjon, og at husbehovet var stort er både visst og sikkert. I 1833 var det årlige forbruket kommet

opp i 7,7 liter ren alkohol pr. person i landet.

Og så kan vi da kanskje regne kommunestyremedlemmene i Nord-Odal i 1838 som pionerer i avholdspolitik? Nei, avholdssak hadde de nok aldri hørt om. De var først og fremst interessert i å bli kvitt det de så på som utilbørlig konkurranse. Alle tyve medlemmene i den ærverdige forsamling hadde sitt privilegium i orden. Det var presten, klokkeren og atten bønder som alle sammen eide eller brukte matrikulert jord. Nettopp dette var det som hadde gitt dem stemmerett og plass i det første kommunestyre i Nord-Odal, og samtidig hadde de altså rett til å brenne brennevin.

Det var andre steder i bygda der behovet kunne være minst like stort, men der det var så som så med retten. Det var brennevinstilvirkingen i de lavere lag i samfunnet som kommunestyret var bekymret over, med andre ord den produksjonen som foregikk i det skjulte borte i husmannsstuene. Fikk de satt en stopper for den, kunne kanskje bøndene få avsatt mer av sitt eget produkt til husmennene. Dette var ikke noe enkelt problem å løse. Helst burde det vel ha vært en politisak, men på denne tiden hadde odalsbygdene lensmann felles, og lensmann Hans Hersetter bodde på Kvisler i Sør-Odal, ikke langt fra Kongsvinger. Fra den kanten var det ikke mye hjelp å hente.

Kommunestyret måtte derfor ta saken i sine egne hender. Ordføreren, sogneprest Nørregaard, la fram formannskapetets forslag. Det gikk ut på å dele inn prestegjeldet i like mange distrikter som det var medlemmer i kommunestyret, og hvert medlem skulle i sitt område holde «opsyn med, at der ei sælges eller brændes brændeviin af dertil uberettigede personer». Forslaget ble vedtatt med 13 mot 3 stemmer (4 medlemmer uteble).

Brennevinspolitiet i Nord-Odal bestod av disse medlemmene med hvert sitt område:

Søren Olsen Sutterud: Sutterud, Helgedagsrud og Luker med tilhørende husmannsplasser. **Knut Hansen Krogsrud:** Haukerud, Bjelker og Krogsrud. **Anders Gundersen Saugnes:** Svarverud og Saugnes. **Hans Olsen Hanord:** Hanor, Ilgo og Ekornhol. **Søren Pedersen Steen:** Stein, Solløst og Galterud. **Ole Eriksen Breiby:** Løkker, Heer, Bjørnstad og Rud. **Hans Christoffersen Skjeppestad:** Føsker, Li, Rovelstad og Trauten. **Ole Andersen Holt:** Haug, Linner, Holt, Skjeppestad og Nes. **Søren Hansen Dagfinrud:** Breiby, Flikkerud og Dagfinrud. **Sogneprest Carl Ernst Nørregaard:** Prestgården og Vik. **Hans Olsen Krattebøl:** Øvre og Midtre Sand og He. **Finn Hansen Krattebøl:** Krattebøl-gårdene og Svenneby. **Klokker Engebret Engebretsen:** Toner, Øvre Fjeld, Mellomfjeld og Nedre Fjeld. **Amund Olsen Toner:** Stormogårdene og Morterud. **Søren Torsen Morterud:** Mobraåten og Tannes med plassene sønnenfor.

Christoffer Arnesen Tannes: Knapper med alle plassene på vestre side av Juråa. **Ole Olsen Berg:** Hele nordre Bergs grunn. **Hans Haugnesen Rud:** Rud, Østmoen og Gardvik.

Jon Andersen Fjeld: Lutne, Trøsi og Sørkedalen. **Søren Gulbrandsen Berg:** Berg, Kuggerud og Austvatn.

Ble noe ulovlig oppdaget, skulle dette meldes til ordføreren som igjen ville bringe saken videre til lensmannen. Hendte det at et medlem kom over ulovlig brenning, men tidde stille om det, risikerte han å måtte betale fra en til fem daler til fattigkassen. Vedtaket om brennevinspolitiet ble lest opp på kirkebakkene i bygda, så alle og enhver kunne vite hva som var bestemt.

Så kan vi da i fantasien se for oss mørke vinterkvelder med kommunestyremedlemmer på lur utenfor vinduene hos husmennene. Men det får bli med fantasien, for brennevinspolitiet ble aldri mer spurt. Ikke med et ord er det nevnt senere. Kanskje var det nok med vedtaket. Kanskje var det ikke så mye ulovlig brennevinsbrenning. Kanskje fristet ikke politijobben, så innsatsen ble minimal. Vi vet ingenting om det. Men snart ble hensikten med hele saken borte, all hjemmebrenning ble forbudt, og bonde og husmann ble stilt likt.

Artikkelen har tidligere vært publisert i tidsskriftet Solør-Odal nr. 1/1969.

«Padda» til Torger får nytt liv i Larvik

På 1950-tallet var mange nordodølinger i noen år på tømmerhogging i Sigdal. Blant dem var Torger Stuen (1920–1993) fra Bruvoll. I august 1952 kom han i kontakt med Eivind Kjølseth på Flesberg i Numedal. Han ville selge en amfibiebil – en bil som går både til lands og til vanns. Torger ble interessert og kjøpte bilen, en Trippel SG6 kalt «Padda».

Padda var bygget under krigen av Trippel-Werke GmbH for den tyske krigsmakten som hadde et tusentall av denne typen «schwimmwagen». Produksjonen skjedde i Frankrike i en fabrikk som tidligere var eid av Bugatti-konsernet. Padda ble trolig satt igjen av tyskerne da de forlot Norge i mai 1945. I 1948 ble den kjøpt av to brødre i Numedal som senere solgte den videre til Kjølseth.

Torger brukte den noen år, mest for moro skyld. Ekvipasjen vakte naturlig nok stor oppmerksomhet i Nordbygda. Per Norheim forteller at han og Bjørn Sagen fikk være med da Torger «gravla» Padda med bulldoser i ei vegfylling i Snekkermodalen. Dette var trolig tidlig på 60-tallet; da bilvegen fra Trøftmoen mot Bakkebu ble anlagt. Per husker også at Torger en gang i elgjakta kom kjørende etter Trautskogvegen med en elgskrott lig-

gende bak på Padda. Torger fikk ikke testet amfibieegenskapene til Padda. Det var gjort endringer på skroget som gjorde det umulig å bruke den til vanns.

Etter mange år kom veteranbilentusiasten John Wallentin i Larvik på sporet av Padda. Han fant ut hvor den var begravet, og en gang seint på 1970-tallet dro han til Bruvoll, og med god hjelp fikk han gravd skroget opp igjen. Etter noen år på et lager i Hurdal hentet Wallentin amfibiebilen til verkstedet sitt i Larvik og startet et møysommelig restaureringsarbeid. Karosseriet hadde fått hard medfart og måtte rettes ut, og etter hvert har han fått samlet inn deler som var fjernet fra bilen. De opprinnelige eierne i Numedal hadde brukt vifte og luftkanaler som korntørke, mens Torger Stuen hadde tatt vare på girkasse og differensial. Selv fikk Wallentin tak i en original 2,5 liters Opel Kaptän-motor fra 1941 i Tyskland, der han hadde besøkt et verksted som restaurerte en tilsvarende bil.

– Målet er å få Padda i kjørbær og svømbar stand igjen, men det gjenstår mye og tidkrevende arbeid, sier Wallentin. Han er avhengig av mest mulig original dokumentasjon, og derfor vil han gjerne vite registreringsnummeret til Padda fra den tiden den ble brukt av Torger. Han har ikke fått respons hos Biltilsynet og ber odølinger som måtte ha bilder som viser nummer-

Av Gunnar Nygård

Torger bak rattet på Padda. Mor hans, Olga, sitter bak. Mannen i midten er ukjent. Bildet er utlånt av Torgers datter Heidi Støen.

Padda i veteranbilverkstedet til John Wallentin høsten 2024. (Foto: John Wallentin)

skiltet om å ta kontakt, gjerne via redaksjonen i «Jul i Nord-Odal».

Et kjøleskap på hjul

Torger hadde også et annet aparte kjøretøy i årene rundt 1960 – mikro-bilen BMW Isetta. Den ble lansert i 1955 på lisens fra den italienske fabrikk ISO, som var mest kjent for å lage kjøleskap. Isettaen ble derfor kalt «det rullende kjøleskapet». Den hadde

Torger med Isettaen i Bukkerudssvingen på nåværende fylkesveg 181 omkring 1960. Delbekk i bakgrunnen. (Kulturminnelagets fotosamling)

to små bakhjul, inngangsdøra var i fronten, og rattet og instrumentene fulgte med når døra ble åpnet. Setet hadde så vidt plass til to personer. En motorsykkelmotor på 12 hk ga en oppgitt topphastighet på 85 km/t. Bilen ble produsert i over 160 000 eksemplarer mellom 1955 og 1962. Helge Lishagen, også han fra Bruvoll, og Arnold Engen fra Mo hadde begge en lignende trehjuling, en Heinkel.

4-hjuls
2-seter

Isetta

BMW — Isetta

går sin seiersgang over Europa.
Allerede ca. 12 000 i drift på kort tid.

Motor: 1 syl., 12 HK., 4 takt.
Gear: 4 forover + revers.

Søk om kjøpetillatelse på motorsykel over 150 ccm.

Henvendelse
Einar Wangen
Kongsvinger. Tlf. 4429.

Annonse for BMW Isetta i 1965. Forhandler i Glåmdalsdistriktet var Einar Wangen på Kongsvinger.

Nytt fra kulturminnelaget

Dette gjorde Stine glad!

– Tusen takk; dette gjør meg glad! Pengene kommer godt med, sa lederen i Nord-Odal idrettslag, Stine Myrvang, da hun mottok et gavekort på 40 000 kroner fra «Jul i Nord-Odal».

Overrekkelsen fant sted på Korsholen i forbindelse med en kamp mellom Nord-Odal Jenter 11 og Brumunddal. Hvert år siden første nummer av «Jul i Nord-Odal» kom ut i 1990, har en stor del av overskuddet fra salget kommet idrettsungdommen i bygda til gode; så også i år.

Stine forteller at det er stor aktivitet i laget, som består av tre grupper: fotball, skøyter og ski. I sommersesongen

mønstrer NOIL 11 fotballag, og totalt nyter omkring 160 barn og ungdommer godt av aktivitetstilbudene.

– Vi jobber fokusert med inkludering og får dette mer i system. Blant annet har vi lagt til rette for at alle som er med på trening eller kamp skal få et enkelt kveldsmåltid. Det skaper samhold og fellesskapsfølelse at alle får ei god stønn sammen rundt bordet. I fjor fikk vi 50 000 kroner fra Norges Idrettsforbund til dette prosjektet, som vi håper å videreføre hvert år framover.

Dessuten har vi nå låneutstyr for de yngste, både ski, skøyter og fotballsko, og vi holder aktivitetsavgiften så lav som mulig. Målet vårt er få de

unge til å trives og fortsette med idrett så lenge som mulig. Aktiviteten vår skal være bærekraftig og bidra til å utligne forskjeller i samfunnet, sier Stine. Hun

Stine Myrvang sammen med Nord-Odal IL jenter 12 år før en kamp på Korsholen sommeren 2024.

legger til at det også er et mål å få anlagt ei kunstgrasbane i Mo.

– Noe av formålet med «Jul i Nord-Odal» er å bidra med midler til positive idrettsaktiviteter for bygdas unge og til prosjekter i regi av kulturminnelaget. Vi ser at NOIL forvalter midlene på en svært god måte, og jeg håper vi kan bidra med mer i årene som kommer, sier Gunnar Nygård som sto for overrekkelsen på vegne av redaksjonen i «Jul i Nord-Odal».

Kulturminnelagets vårmøte

Kulturminnelagets tradisjonelle vårmøte ble avholdt i bibliotekets møterom Glenna 12. mars. Nærmere 30 medlemmer og andre interesserte var til stede. Harald Dagfinrud og Hans Johnsson var invitert som kåsører, og i tillegg sto utdeling av årets dialektpris og årsmøtesaker på programmet.

Hans er glad i gamle hus

– Gamle istandsatte hus i et lokalsamfunn er viktige kulturminner. De gjør noe med stoltheten vår og bidrar til å skape attraktive bygder.

Slik avsluttet Hans Johnsson sitt foredrag på kulturminnelagets vårmøte 12. mars. Hans er bygningsvern-rådgiver i Kongsvingerregionen, en stilling som er et samarbeid mellom Anno museum og kommunene.

Han orienterte om rådgiverordningen, ulike tilskuddsmuligheter og om hva det betyr for et lokalsamfunn å ta vare på gamle bygninger, enten det er våningshus, løer, stabbur eller andre «objekter» med behov for istandsetting.

Hans er svensk og bosatt i Torsby,

Hans Johnsson lever og ånder for gamle hus.

men gjennom sitt virke blant annet i fylkeskommunen og Kulturminnefondet har han fått god kjennskap til hvordan den bygningsmessige kulturarven ivaretas også i Hedmark.

– Bevisstgjøring er viktig, sa han og viste til Nord-Østerdal der den bygningsmessige delen av den lokale kulturarven er spesielt godt ivaretatt. Det kom tydelig fram for de frammøtte at Hans «lever og ånder» for og har ekte omsorg for gamle hus. Han setter i stand flere hus på sine to gårder i Torsby, og med stor entusiasme viste han bilder fra en rekke prosjekter.

Han oppfordret nordodølinger med mulige prosjekter om å ta kontakt, og etter foredraget ble det faktisk gjort et par avtaler om befaring av eiendommer senere i år. Johnsson understreket at han mer enn gjerne kommer tilbake til Nord-Odal.

Harald ble årets «Kav odøling»

Harald Dagfinrud ga til beste anekdoter og andre glimt fra et langt liv i idretten og sitt yrkesliv som lærer, først på Odal realskole og senere på Nord-Odal ungdomsskole. Han kan se tilbake på ei allsidig karriere både som aktiv og dommer i fotball og håndball.

Han begynte å sparke fotball for Oppstad IL som 18-åring i 1956 før han ble en ildsjel i opprettelsen av ei fotballgruppa i Sand IF et par år senere. I tillegg til å være aktiv fotballspiller i mange år, ble han midt på 60-tallet dommer både i fotball og håndball. Han har blåst i fløyte på de fleste fotballbaner på Østlandet. Etter hvert fikk han også flere administrative verv i fotballkretsen, og senere ble han veileder og barnekampinstruktør for håndballgruppa i Skarnes IL. Dette holder han fortsatt på med – i sitt 85. år. Han fikk Nord-Odal kommunes kulturpris i 2016 for sin mangeårige innsats for barn og unge.

Harald kom blant annet inn på at han gjennom alle disse årene har vært en bevisst framsnakker av Nord-Odal og trofast bruker av odalsdialekta; ikke minst i forbindelse med møter og arrangementer utabygds.

Det kom derfor ikke som noen stor overraskelse at han etter foredraget kunne motta kulturminnelagets dialektpris og bli utnevnt til årets «Kav odøling». Det var Hans Øyvind Knapper som foresto overrekkelsen. Han refererte først kriteriene for dialektprisen, og deretter leste han juryens begrunnelse:

«Årets prisvinner lever opp til alle kriterier. Gjennom et langt liv har han

Årets «Kav odøling», Harald Dagfinrud, gratuleres av kulturminnelagets leder, Hans Øyvind Knapper.

på mange ulike arenaer – øvv utabygds – vøri en konsekvent, trigg og bevisst bruker av odalsdialekta. Han har vøri et språklig forbilde før unger og ungdom både gjennom yrkesutøvelsen og gjennom leder- og veiledningsroller før ungdom inna idretten. Vedkommende har i tillegg vist at han langt på veg behersker den nesten umulige oppgava å bruke dialekta øvv som skriftmål. Som vi har hørt her i kvæll har prisvinneren bekræfte før øss alle at han er en verdig mottaker ta årets dialektpris.»

Styret i 2024

Styret i kulturminnelaget 2024 består foruten Hans Øyvind av nestleder Gunnar Nygård, sekretær May Britt Rovelstad, styremedlemmene Roar Myrdal, Solfrid Anita Ruud og Jørgen Bekken, samt varamedlemmene Gunnar Olsen, Kari Elna Strand og Anny Oddveig Vangen.

Dugnad ved Trautgruva

På sensommeren har kulturminnelaget utført en dugnadsjobb for å få kulturstien ved Trautgruva i presentabel stand igjen etter mange års manglende vedlikehold.

Etter et par befaringer i løpet av sommeren la styret en plan for arbeidet, som skjer med godkjennelse fra grunneierne og i forståelse med kommunen. Stien fra hjulhuset mot gruva er ryddet, og begge informa-

sjonstavlene har fått ny taktekkning. Til våren vil nye informasjonsplakater bli montert.

Anlegget ved Trautgruva er et viktig kulturminne i Nord-Odal og blir også markedsført som en av turistattraksjonene i Glåmdalsregionen.

Dugnaden er aktualisert av teaterforestillingen «I jernmalmens rike» som skal vises i Milepelen i april 2025. Handlingen er lagt til 1830, som var det siste året det var drift i Trautgruva.

Fra dugnadsarbeidet ved Trautgruva høsten 2024.

Tillegg til Anders Holths beretning om Nordre Odalen

I Jul i Nord-Odal 2023 publiserte vi «Et kort omrids av Anders Olsen Holths livsløb». Her presenterer vi en tekst som er skrevet av hans barnebarn, Einar Holth, i 1902. Han tar utgangspunkt i bestefarens beretning. Artiklene er tidligere trykt i tidsskriftet Solør-Odal.

Det ligger en klar begrunnelse til stede for at min bestefar i sin beretning ofrer et så stort avsnitt på hva der angår tømmer salg og skogsdrift og de anvendte lyskilder i tiden oppigjennom. Bygden var jo uten kommunikasjonsmidler. Jernbanen ble først anlagt i 1862, og i 1820 fantes ennå ingen vei. De kløvete til Oppstad hvor de lånte kjerreredskap for reisen videre sydover. Mellom gårdene stod tykk skog, og min bestemor kunne erindre at der mellom Haug og Holt var tykke skogholt hvor ulven og bjørnen huserte. Kjøreveien ble anlagt til Sand ved arbeid av bygdens folk ca. 1820 og ble fortsatt videre nordover. Da de fikk kjørevei, fikk de også akekjerrer, i begynnelsen med treksler beslått med jernbånd, og først etter lang tids forløp jernaksler.

Da den første jernaksel ble anskaffet, ble det av befolkningen ansett som et utslag av forfengelighet og pralelyst. Dette minner om et par andre historier: Min oldefar hadde

den første «utapåkjole», vinterfrakk, i bygden, og den ble ikke betraktet som noe nødvendig eller behagelig kledningsstykke, men som lapseri, hvilket vel og kanskje lå til grunn for anskaffelsen. I min bestefars ungdom ca. 1850 brukte kun et fåtall av de bedrestilte gårdbrukere ytterfrakker. De fineste var vadmel foret med sauskinn. Siden av dyffel og kalmuk. Bukser av semsket gjeteskin. Alminnelig bruktes skjorte, vadmelvest og vadmel frakk som var knappet helt opp. Langbuksene ble innført ca. 1830. Jernet kjøptes av omreisende svensker. Muligens bruktes også delvis myrmalm. Avstengt som bygden var, kunne den ikke nyttiggjøre til salg noe av det som ble avlet på gårdene, så meget mer som også dette var, hva som kun med den forsiktigste økonomi kunne rekke til. Det måtte derfor bli skogen som måtte tys til når rede penger trengtes. Og mens det således har vært skogen, tømmer salget som etterhånden har bragt bygden fremover materielt, har belysningsmidlenes utvikling vært jevnt i følge med den åndelige fremadskriden. Det var harde dager og hardføre folk. Lite ble avlet og lite eller intet innkjøptes av fødevarer. Det var til eksempel først i den senere tid (ca. 1850) da man fikk bedre råd, at min bestefar Haug innkjøpte noe korn til husholdningen. Og stort var nok heller ikke dette. Det var gjerne 2 tønner rug og 2 tønner bygg.

Noenlunde ens var det for de andre gårders vedkommende. Fattigfolk fikk leve av det som var. De brukte meget benmel, brødmose og bark som dels ble iblandet med havre og stekt til vafler og lompe, dels – hva også hendte – brukt ublandet. Kakubrød ble ikke brukt. Kakukremmere fra Hedemarken reiste omkring og solgte bakbrød for 8 skilling stykket. Fikk man smør på, syntes man det var ren herremannskost. Smøret ble, for så vidt det fantes, anvendt til potetene til middag. Snart ble dog bakerovner oppsatt, og folk begynte å bake kaku selv. Kjøtt og flesk bruktes dog på gårdene gjerne en gang om uken. Jakt dreves delvis. Haren tokes i snare, og elg skjøtes ofte. Bjørn var der en del av og gråbein i massevis. Det spiselege vilt, hare og fugl som fangedes i snarer solgtes gjerne til gårdene. Slike var forholdene ved år 1850, men de bedredes betydelig eftersom tidene gikk opp, og i 1860-årene var jo med de svimlende fortjenester levemåten ganske og aldeles forskjellig.

Jeg har av eldre folks beretninger angående livsforhold, levevis, seder og skikker, eldre dokumenter m.v. fått det inntrykk at bygdefolks åndelige vesen oppigjennom har ligget flere år tilbake for nasjonens, således som dens kulturhistorie fremgår og dens politiske. Ingen allfarvei førte gjennom bygden, og impulsene var få, for landet lå helt og holdent nede politisk og sosialt under den lange og alle gode anlegg og spirer ødeleggende dansketid. Denne har åpenbart etterhånden hatt sin innflytelse på bygden og folkekarakteren, mest derigjennom at nye impulser uteble.

Det er ikke godt å si enten bygdefolket i hele denne lange tid gikk frem eller tilbake. Mens der selvfølgelig rent sosialt var en smule utvikling, er der på den annen side ting som tyder på stillstand eller tilbakegang rent kulturelt, således som alltid når et aktivt folk ikke får det fornødne vokserom.

Tyristikker fikk lenge lyse arbeidet i de lange vinterkvelder, og tiden kortedes med «løgn og forbandet digt». Det var de sedvanlige stunder for berettelsene av muntlige overleveringer. Folket hadde ingen skolekunnskaper, hadde intet lest og bevarte derfor så meget bedre de muntlige overleveringer og tradisjoner.

Fantasien fikk eftersom den ytre utvikling uteble, større makt, og overtroen kom til å spille en større rolle. Og rimelig kan det være. Lite hadde man å beskjefte seg med åndelig, og i de mørke vinternetter hvasket skogen som stod like inn til husveggene, mørkt og dystert, vakte uforklarlige følelser og skremte ved sin mystikk. Folk trodde på tusser, vardøger, gjengangere, trollkjerringer og all styggedom, brente krutt, signet, satte ut soplimer til skyss for trollkjerringene hver julekveld, jon sokkveld og ofte ellers også, samt stål over dørene. Disse skikkene holdt seg helt opp til 1870-årene. Folket gikk i berg; det begynte å vokse mose på det. Der ble meget troll og mange bygderaringer. De gamle seder og skikker, samt levevis stivnet i gamle former. Alt nytt var jålete. De forstod kun å bevare det gamle, men ikke å nyttiggjøre det nye. I sine fornøyelser var de trollaktig naive og barnslige. De

kjørte julebukk i lange følger, fant på de underligste streker, og når de kom sammen i gjestebud eller brylluper kunne de feste i tre dager i trekk, og der var ingen ende på alle de pussigheter og påfunn de laget i stand. Hva de gjorde, det gjorde de til gagns, som efter gammel nordmanns skikk. De rent ytre trekk som vesentligst gjennom alt dette tydelig viste dannelse og kultur: Tradisjoner, pietet for fedrene og fedrenes gjerninger, samt folkemelodier holdt seg. Det var egenskaper som pekte fremover, og som under den senere influerende kremmerkultur, sammen med forøkende kunnskaper og materiell fremgang ganske visst ville ha skapt et nytt bondefolk, en ny bondeadel med sikkerhet og jevnhet i seder og sikker og påviselig originalitet i karakteren, noe som ville gi bygdefolket ryggrad og være en god betryggelse for dets materielle fremgang. I stedet for dette virket den nye tid som kom samtidig med de forbedrede tømmerpriser og kommunikasjoner, helt omvendt

Byskikkene og bysedene som fulgte med de bedre livsvilkår som rottene med melsekken, var for sterke for de foreldede bygdeformer. De sprengte som ny vin de gamle lærkrukker. Folket glemte de gamle overleveringer og tradisjoner. Skolelærdommen trådte i stedet, og seminaristene var den nye kulturs virksomste talsmenn. Det gamle ble foraktet, det nye trådte i stedet. Gamle kirker, vakre i sin eiendommelighet som kirkene fra den katolske tid skulle være, ble revet ned. Gamle kanner og krus, selv familiepapirer og gammelt arvesølv ble somlet bort, og usikkerhet og

ujevnhet i seder og skikker bredte seg. Selv sproget, det mest konservative i et folks eie, ble gradvis et annet. Jeg har mange ganger lagt merke til at meget gamle folk bruker en hel del gamle, for tingen eller forholdene på en prikk rammende uttrykk, som er forsvunnet fra de yngres sprogbruk.

Når jeg tenker på denne type fra 1860-1890-årene forestiller jeg meg den alltid som et «manglende mellomledd», «halvt hund og halvt ulv» som en barføtt seminarist med vadmelsbukser, kledesbonjour og rund hatt, skitne mansjetter og snipp, boklærd og førende boksprog som knotes halvdannet, halvvitende og halvkultivert, med andre ord en snibelkledd gris eller for øvrig naken dahomeyaner med lerretsfrakk, flosshatt og rødspraglet paraply, ennskjønt jeg vil jo innrømme at dette bilde er en smule outrert. Nu er jo det meste av denne gamle rumpetrolltilværelse forbi, og folkets gamle egenskaper begynner delvis å vende tilbake igjen, iallfall for deres vedkommende hvis familie eier tradisjoner. De begynner nu igjen at føle at forandring og bortbytte ikke alltid er fremskritt, og at der finnes en smule berettigelse for tilværelsen av foreninger som skal virke for bevarelsen av de gamle kulturmerker, hva enten det er sten, tre, sprog eller tradisjoner.

Betegnende er det også at mens denne kamp for den åndelige utvikling vesentlig anførtes av de politisk radikale, utvikledes de materielle fremskritt gjennom folk som stod den politiske bevegelse fjernere. Jeg finner det så betegnende, hva som en velkjent mann senere i tiden engang

svarte, da der var gått i gang med å få dannet en sammenslutning til anskaffelse av en dampbåt i Storsjøen: «Jeg tross det var likere at vi slu oss hopes og fækk en stortingsmann her ifrå bigden, je.» Jeg er selv radikal og er hine tiders venstremenn takknemlig for hva de utrettet for bondefolket og det norske folk nasjonalt og politisk, men deres mani for å gjøre rent bord, gjøre det grundig og skaffe alle steder «rasjonelt fjøsstell» har gjort megen skade.

Så naturlig kunne det vel tenkes å være for dem å betrakte alt nytt som forbedringer. Der var jo mange ting som litt etter litt ved å erstattes med nytt eller få ny tilvekst var blitt bedre. Bare kommunikasjonene, gudstjenesten, anledning til å benytte doktorens eller øvrighetens hjelp. (I min bestefars ungdom gikk de og leste til konfirmasjon hos presten på Strøm. De gikk da ut til Svennebyneset, rodde over til Seimsengen, hoppet over en grøft som var gravet mellom åen og Grunnsjøen, den grøften som nu har ett seg vid til en 300 alen bred kanal hvor dampbåten går, og gikk siden engene sydover til Strøm kirke.) Så rart kunne det heller ikke være at de med glede byttet strieskjorte og havreløse med lerretsskjorte og kaku. Strieskjorten skulle nok ikke være så god å ha på seg. Den raspet og klorte stygt før den var blitt vasket en tre–fire ganger. Det hendte at bedrestilte folk leide noen til å tilslite den nye skjorten. Kvinnene hadde bånd øverst på serken, vesentlig for stasens skyld, og strie nederst. De bedrestilte skiftet skjorte hver annen eller tredje uke, men det hendte nok at der var

de som bare byttet hver julekveld. Helt opp til 1870 ble såpe og lut av bjerkeaske laget på gårdene. Senere kjøptes litt julesåpe. Gamle presten Tannæs (Arne Tannæs 1814–79) der som ung student en gang han var hjemme på besøk spurte etter såpe, fikk av sin far Kristoffer det svaret: «Såpe? Såpe? Det er itte sikkert at det er nåa såpe her, men ta borti øska og skur dæ litt med den, så blir du nuk rein. Det pla je gjæra».

Før jul ble det gjort storrent med fin sand og halmvisker (ikke såpe, men askelut). Gulvene ble ellers vasket hver annen eller tredje uke. Om vinteren var det sjeldnere. Da strødde de bare snø på og sopte ut. Når gulvene var vasket, ble det strødd med halm før jul, om sommeren med bruse, hvilket lå et par dagers tid hvorpå det ble skvettet med vann og sopt ut.

Alt dette nye som var kommet, hadde jo bare hjulpet dem til bedre livsvilkår. Lyst og rent var det blitt i stuene, ovner istedenfor peis, lamper og lys i stedet for tyristikkene, bedre mat og bedre klær, hjelp mot sykdom og hjelp mot urett. Det ble iallfall betraktet slik. Og bøkene var jo meget morsommere og virket meget friskere enn de gamle muntlige overleveringer, sagn, eventyr og familieberetninger. Hva under var det da vel at det naive og troskyldige bygdefolk også trodde å burde anse den handelsreisendes sjargong og oppvartersvis i manerene som byfolket og hjemvendte bygdefolk flottet seg med når de traff bondefolk, som en ny kultur, hvis verd de kunne bedømme av de kulturmidler de bragte som handelsvarer til bygden. De förstod ikke at disse folk kun var

pakkesler, transportkameler belesset med kulturmidler. Og bygdefolket sluttet fra virkningen til årsaken, men bare ikke ganske riktig. Når det så en hjemvendt skreddersvenn med klær etter nest siste mode, var bygdens unge menn misunnelige og syntes han var svær, og kopierte ham i all stillhet.

Som med det materielle og åndelige, således også med det spesielt åndelige, folkets religiøse livsbetraktning. Grundtvigianismen avløste haugianismen. Overtro, fantasidikt, eventyr osv. skulle gis vekk som gammel spindellev. Likeså politisk. Bygden ble radikal. I min bestefars driftsår ca. 1860 var der bare to høiremenn i bygden. Den ene var ham. Den andre var presten.

Nuvel, alt dette var bra og vel nok, og nu når det er over såpass fort, kan man jo, når man tenker på denne tid, puste fritt og lett. Men meget er blitt vekk, ikke bare de gamle kanner og krus og nedrevne kirker. Men meget

kan jo ennu gjenvinnes og bevares. Og dertil fordres først og fremst at bygdefolket gjenvinner med de gamle tradisjoner sin pietet.

«Det er ein ting å veta at ein er komen av godt folk», sier Vinje. Sammenlign med Bjørnsons foredrag om at nordmennene skal søke å bli mer «fornemme» fine.

Om bygninger

Den eldste nuværende bygning i Odalen er rimeligvis våningshuset på Nedre Fjell (Amund Njust). Det var opprinnelig bygget med sperretak, altså uten loft. Den gamle lave bygning på Søndre Nust er likeledes meget gammel.

Om gamle kirker som forlengst er nedrevet, skal omtales et gammelt kapell, bygget ca. 1765, nedrevet år 1865, hvilket stod på tangen syd for Stormoen. Sammesteds var kirkegården. Kapellet var lavt og lite og mørkt, med et galleri over inngangsdøren, og var bygget i langkirkeform med en

Nøkkelen til kjerka som sto på Visbolbakken. (Foto: Gunnar Nygård)

liten inngangssval. Det hadde tegltak og tjærebredde vegger, var uten ovner og uten sakristi. Prekestolen som muligens ennå oppbevares, var gitt av Hans Pedersen Gardvik. I 1864 ble Mo nye kirke bygget. Hans Stormoen gav dertil tomt. Han forbeholdt seg herved egen gravplass for Stormoen¹.

På Visbølbakken i Sand stod den gamle kirke. En gammel mann på Løkker erindrer at hans bestefar fortalte ham at han som gutt hadde vært inne i kirken. Den skulle altså ha stått der ca. år 1780. Kirkenøkkelen som var på Løkker, er nu på Holt².

Den gamle i 1894 nedrevne kirke på Sand var bygget i langkirkestil. Byggestilen tyder hen på at den har vært bygget ca. 1650–1700.

På Svennebyneset stod for lang tid siden et kapell som var vigslet erkeengelen St. Mikael. Tomten skal ennå så vidt vise seg. På Sands prestegård skal befinne seg et papir som omtaler kapellet. Min bestemor Kari Holth forteller at der i den tid hun var ung pike var tydelige gravhauger å se på en gammel kirkegård på Rovelstad (Røne). Denne kirkegård må ha vært meget gammel, antageligvis fra Sortedødens tid. Ingen visste når den sist var blitt brukt.

Ole Edv. Haug på Mellomfjell beretter å ha hørt av sin far Ola Hansen Haug at der på Skyrudsmoen i gamle dager skal ha vært en ekserserplass, og at der skal ha stått en kirke på Svartbråtåbakken ved Linnerveien. Man har på stedet funnet en kirkenøkkel.

1) Så vidt vi vet, er dette den eneste beskrivelse som finnes av Mo gamle kirke. Den er nedskrevet i 1902, bare 37 år etter at kirken ble borte og altså mens eldre folk enda husket kirken godt. På Mo gamle kirkegård finnes det i dag en steinsetning som er ment å markere omrisset av kirken. Det viser en korskirke av utrolig små dimensjoner. Ved friluftsgudstjenestene om sommeren settes det ut benker fra den gamle kirken. Det har slått mange at benkene er altfor lange til å kunne brukes i den lille korskirken. Men til den langkirken Einar Holth forteller om, ville de være brukbare. Vi må derfor kunne regne med at markeringen på kirkegården er fri fantasi.

2) I Nord-Odal Bygdebok II s. 438 sier Birger Kirkeby at kirkestedet i Sand ble flyttet fra Visbølbakken til det nåværende «etter 1591». Med det mener han tydeligvis nokså snart etter det året. Begrunnelsen antar vi er denne: Hvis kirken var flyttet svært mye senere, ville kildene ha kunnet fortelle oss årstallet nøyaktig.

Einar Holth (1874–1928) var barnebarn av Anders Olsen Holth. Han var ugift og kjøpte i 1924 Holt-Ødegarden av broren Anders Theodor. Einar bodde der de siste åra av sitt liv. Ved hans død overtok søstera Gudrun Holth (1885–1964) garden.

Artikkelen er hentet fra tidsskriftet Solør-Odal nr. 4/1982

Et minne om Anne Olsdatter

Anne Olsdatter var født på Trautgruva i 1812. Driften i gruva hadde pågått noen år da Annes foreldre, stigeren Ole Olsen og Marte Engebretsdatter, slo seg ned ved gruva. De fikk seg bolig i et tømmerhus, et fattigslig hjem, med gruveanlegget i vest og en havnehage for hester i skråningen mellom seg og storskogen i øst, alt forpaktet av Odals Værk.

I 1830 ble gruva nedlagt som ulønnsom. Mens arbeidsfolket søkte ut til nye arbeidsplasser, ville Annes foreldre helst bli boende. Foreldrene lengtet etter lettere og friere arbeid og drømte om jord og husdyr, skog og snarefangst. Drømmen gikk i oppfyllelse, og eieren av Odals Værk, bergråd Neumann, ga faren tillatelse til å bo i grenda og nytte havnehagen som best han kunne. Skogeierne ga han rett til å ta ved i skogen og bruke nærliggende beiteplass.

Atten år var Anne blitt. Hun ble stilt overfor et viktig valg: Å reise fra grenda eller bli hos sine foreldre og gi dem den støtten de så sårt trengte. Hun valgte det siste.

De tre ble nybrottsfolk. De brøytet seg dyrkbar jord og fikk seg ku og sau og høner. Nøysomme som de var, klarte de å livberge seg i mange slit-somme år. Foreldrene verdsatte Annes oppofrelse, godhet og arbeidsinnsats,

og faren satte opp et testamente med to hederlige bygdinge som vitner. I testamentet sto det at hun skulle ha plassen etter foreldrene på levetid uten avgift, og faren hadde tolket bergrådens ord slik at han ved nybrott og bruk ville få eiendomsrett over stedet og dermed også som arvefeste.

Like etter flyttedag, den 25. april 1851, døde moren, og dagen etter fulgte faren henne.

Skogeierne krevde at Anne skulle flytte, men hun holdt seg til testamentet og nektet å forlate barndomshjemmet. Det ble rettssak, og mange vonde og tunge år fra det første rettsmøtet den 9. januar 1852 til den endelige dommen falt i Høyesterett den 26. september 1857.

Hele 16 rettsmøter måtte hun være med på innen saken var ferdigbehandlet. Sykdom, formelle feil og sakførerens uthalingstaktikk for å oppnå høyst mulig salær, kostet nok skogeierne mye, men Anne, som hadde så lite, ble ribbet for alt.

Hun fattet det ikke. Hun hadde jo papir på at plassen var hennes! Hun kunne føre sannferdige vitner som var enige med henne!

Også den siste mørke vinteren gikk. Utkastelsen skulle skje, og myndighetenes representanter med vitner troppet opp den 27. april 1858. Den mannsterke prosesjonen fant plassen forlatt, men på brisken hadde futens fullmektig etterlatt seg dommen.

«Citantinden Anne Olsdatter Trøftgruben bør til Lovens første faredag for de Indstevnede under Udkastelsestvang at fravige og ryddiggjøre den under nærværende Sag omhandlede Plads Trøftgruben.»

Men også regnskapets dag var kommet. Den arme Anne skyldte ikke bare for års sakførsel. På utkastelsesdagen kunne også futens fullmektig legge fram sin regning bestående av bl.a. «skyss og diett, beskrivelse og stemplet papir, salær til futen, avskrivning av høyesterettsdommen».

For å dekke denne summen på 17 spesidaler og 15 skilling, ble det tatt utlegg i Annes jordiske gods; ei ku, to sauer, en vevstol, en skinnfell, ei gryte, ei dragkiste. Hvert dyr var en kjær skapning for Anne, og hver gjenstand en formue av minner.

Anne, som aldri sviktet sitt kall og sin oppgave her i livet, og som ribbet for alt forlot sin grend og sitt barndomshjem, hvor tok hun vegen? Vandret hun i all ensomhet skogsstien til bygds og fant seg husvære som legdekjerring, eller ga hun opp? Nei,

Anne kan bare ha kneist på sitt stolte hode og tatt fatt på nytt.

Det står intet palass etter Anne, ingen vidstrakte skoger, ingen bauta. Men hun etterlot seg det reneste, det vakreste, den levende skjønnhet som ligger i et evig bud: «Du skal hedre din far og din mor.»

Anne Olsdatter døde ugift 2. april 1886.

Utdrag fra artikkelen «Historien om Anne Olsdatter», gjenfortalt av Svend Rønning.

I jernmalmenes rike

Trautgruva var den største gruva i Nord-Odal; et dagbrudd ca. 100 m langt, 10-20 m bredt og ca. 30 m djupt. Gruva lå langt nord i Nord-Odal, opp mot Trautskogen, og var i drift fra 1770 til 1830.

Her ble det utvunnet jernmalm som på vinterstid ble fraktet med hest og slede de 3,5 milene til Odals Værk i Sør-Odal. Der ble malmen smeltet i store masovner til råjern som ble brukt til bl.a. redskaper.

Arbeiderne i Trautgruva bosatte seg her, fikk familier og barn, ryddet skog og dyrket jorda. Et helt lite samfunn oppsto i disse jernverksårene.

Med fakta og fiksjon skal denne kulturhistoria fram i lyset igjen. Teatergruppa Temmeret, Storsjøkoret, Odal Bygdekor, Nordre Odalen Kulturminnelag og lokale musikere inviterer til et syngespill av Hans Ludvig Fredheim i Milepelen kulturhus lørdag 26. og søndag 27. april 2025.

Vi får møte Jens Olsen, Iver Neumann, Johan Stenkuhl, Kirsti Rovelstadbråten, Kittel Trøftgruben m.fl. og ikke minst svensken Konst-Ola som laget det fantastiske vann-

pumpeverket. Vi blir tatt med inn i storhetstidene i Trautgruva; fra jernmalmen ble oppdaget med skjerpning og muting, gruvedrift med skeiding, bosetting, det lettantennelige bergkruttet, malmkjøringa – kort sagt: livet i og ved gruva i hverdag og litt fest fram til nedleggelsen i 1830.

Historia er bygd på historiske fakta, men handlinga og mange av hendelsene er fri fantasi. Vi møter mange personer fra bl.a. Odals Værk, flere gruvearbeidere og folk som bosatte seg her i denne perioden. De fleste av disse har beholdt navnene sine men fått oppdiktete personlige egenskaper.

Billettsalget starter 1. desember på www.hoopla.no og i Marihøna på Sand.

Thoralf Flikkerud forteller

«Hedmark i manns minne – Daglegliv ved hundreårsskiftet» var tittelen på ei bok som Det norske samlaget ga ut i 1972 i forbindelse med en landskonkurranse for eldre som Nasjonalforeningen for folkehelsen arrangerte. En av bidragsyterne er Thoralf Flikkerud (1896–1992) fra Nord-Odal. Han deler minner om oppveksten på Flikkerud tidlig på 1900-tallet.

Min barndomsheim er Flikkerud i Nord-Odal, et småbruk med fôr til hest, fire-fem kuer + ungdyr. Far var Knut Hansen fra garden Soløst i Nord-Odal, født 1862, gift med Thea Jensdatter Lishaugen.

De bodde på Soløst og hadde først tre småjenter som døde så like etter hverandre at de ble begravd samme dag. Alderen var to, fire og seks år. En difteriepidemi herjet i bygda. Den tid var det lite eller ingen ting å få gjort med sjukdommen, så det døde flere, især barn. Omtrent samtidig døde også tre av barna i en stor barneflokk på garden Linner og to barn på garden Haug i Nord-Odal.

Mor fortalte at det rådte rene panikken i bygda, som ikke rart var. Da den grufulle hendinga hadde rammet mine foreldre, var jo alle omkring redde for smitte. Bare to gamle koner torde delta i likfølget fra garden da de tre svarte, små kister ble kjørt til Sand kjerkegard. Dette hendte i 1887.

Etter disse hjerteskjærende opplevelser orket ikke mine foreldre å bo lenger på Soløst men kjøpte Flikkerud og flyttet dit. Det var et enetasjes nokså stort tømmerhus med to store rom. Et gammelt fjøs hørte til, men låve måtte nyttes sammen med grannen, til far sjøl fikk tømret opp låve etter først å ha hogd tømmeret i skogteigen som hørte til bruket. Hest hadde han, og ei ku var medgift fra fedregarden. Far var den yngste av to gutter. Den eldste, Julius, overtok heimen.

Barnløse var ikke mine foreldre så lenge. Etter få år var flokken igjen blitt til tre. Jeg er nr. to. Min eldste bror, Hans, er født 1891, og en yngre søster Marie er født 1898.

Jeg kan minnes at jeg stabbet med far da han ryddet jord, brøt opp stein, hogg kratt og fikk arealet utvidet til mer avling for flere husdyr og korn til mjøl og for til folk og fe. Det ble mer av egen avl til husbruk, mindre av kjøpemjøl. Vanlig kost var velling og graut. Da jeg vokste til såpass at jeg kunne sitte på lasset, var jeg med far til bygdekverna.

Jevnt over trur jeg helsetilstanden var nokså bra, men sjukdom på mennesker og dyr har det vel vært bestandig, mer eller mindre. Mange husråd ble brukt for å spare doktorbesøk. Enkelte gamle mennesker hadde en egen evne til å finne urter og bladgrønt i hagen eller ute i naturen forøvrig og koke til medisinsk bruk i heimene mot magebesvær eller hodepine og forskjellig. Hvitløk ble brukt mot

hoste, tjærerøyk mot lungesjuka. Sto ei ku sturen på båsen, ble det prøvd med mange husråd før det ble spurt kyndig hjelp. Tvilte de på om den hadde spist «hvasst» som spiker eller lignende, ble det filt av messing og glass til fint støv og gitt kua i mjøl. Hjalp ikke det, skulle den ut til en stor stein for å slikke mose og jord den fant der, hvis den kunne mangle jordnære stoffer. Hadde ku eller sau oppsvulmet mage, skulle det være bra å få i dem salt og hestegjødsel. Kanskje ikke alt var så tilfeldig og dumt, og kanskje er ikke alle de gamle kjerringrådene å forkaste?

Ved de tider jeg begynte på skolen, ble det startet et slags meieri på Skjeppestad, et landhandleri ved vegen mellom min heim og skolen. Skolevegen var ca. 3 km. Det ble til at broren min og jeg fraktet med oss et par mjølkespann til meieriet vi passerte (ca. 2 km veg). Der ble det

vesentlig tillaga smør, pultost og prim. Betaling for mjølka var vel ca. 8 øre pr. liter.

I forbindelse med landhandleriet var det også baker på stedet, og bakeren laga også drops. Ja, det var en ting vi ikke kjøpte mye av, så en smakebit av det slaget når vi noen ganger hadde ærend å utføre for vedkommende, sto høgt i kurs. Det var rart å iakttå den dropslaginga. Sukkermassen ble varmet opp og deretter virkelig «handarbeidet» over en stor treknagg på veggen. Etter som arbeidet skred fram, skiftet sukkermassen farge, ble mjuk og føyelig og ble så laga til drops. Mjølka ble levert til meieriet for å minske noe på kvinnfolkarbeidet. Ellers var det jo å opparbeide alt av mjølka heime og så omsette produktene. Det var særlig om vinteren vi fraktet mjølka, for da lå far borte på kjøring med hesten. Han kjørte tømmer for de større skogeierne og

Johan Kjølstad drev landhandel, bakeri og meieri på Skjeppestad. Til høye skimtes bakeriet, der Thoralf Flikkerud kjøpte drops. (Gammelt postkort)

nistet seg ut til hele uka. På sleden fraktet han med seg høy og havre til hesten og ei stor trekiste med mat til seg sjøl, som brød og smør, flesk, en dunk sur mjølk, flatbrød o.a. Gummi-fottøy fantes ikke, men lærstøvler ble brukt i all slags vær. Vi ble oppdratt til nøysomhet, det var en selvfølge. Vi hadde en god heim. Å hjelpe til mye med forskjellige arbeider var vanlig, men vi hadde jo fritid og moro.

På setra var vi en del om sommeren sammen med grannekona og hennes gutter. Hun hadde med kuer for mor. Vi gutter sørget for at det ofte var fisk i panna til middag. Den ble det spandert rømme på, og det smakte.

Vi barna plukket en god del bær som vi rensset og solgte på landhandleriet, ja, mest som bytte i støvler eller andre ting. Bærplukkinga var god å ty til for mange, for å skaffe nødvendige varer. Jevnt over var det store barneflokker på småsteder og i husmannsstuer og således mange munnar å mette. Det kunne bli skralt med utkomme og mye strev for å holde sulten ute. Ble det sjukdom på forsørgeren, ble det jo ofte rent ille. Alle ville og måtte jo hjelpe seg sjøl så lenge råd var. Stort sett trur jeg folk var fornøyde, fant seg i sin lagnad, og de var tålmodige.

Mellom onnene, lekksommeren, sa de eldre, måtte kvinnfolka få unna veving og spinning som sto igjen etter vinteren. Mye arbeid ble utført i vinterens løp, da så å si alt skulle gjøres heime for hand. Karding, spinning, vev til dress-stoff, kjolestoff og undertøy. Det er utrolig at det ble tid til alt, men så var vel husarbeidet noe enklere, om enn atskillig mer tungvint. Flere mennesker hadde jo arbeid på

gardene mer da enn nå, da så mye arbeidskraft nå er søkt ut fra bygdene. Den tid var det flere tjenestejenter på de store gardene, og ofte en på de mindre bruk der de avså råd til det. Hun hadde da gjerne som årslønn et par kjoletøy, støvler, noen meter lerret, litt ull til personlig spinning samt noen få kroner i kontanter – etter alder og overenskomst.

Til finere tekstiler var jo lin aktuelt. En linåker i blå blomstring var et pent syn. Og til linet hørte kjona med. Kjone er navnet på et lite tømmerhus på ca. 2,5 x 3 m bygd på gråstein med det som golv, lågt under taket, i to etasjer. Det ble fyrst opp på steinrøys i det underste rommet for å få varme til tørking av linet som var plassert i det øverste av rommene. Lingraset måtte være tørt før det ble bearbeidet av dertil egnede redskaper for hand, før en fant fram til fibre for spinning. Linstråene ble rykket opp med rot, da linfibre går like ned til rota.

På kjoneloftet måtte byggkornet til tørk også, før det ble laga til malt til ølbrygginga. Det var særlig til jul det ble brygget mest, men også til større anledninger ellers. Brygginga var et langtrukket arbeid, så det tok en til med i god tid før bruken.

Så var det spenning da når skredder eller skomaker kom til gards. Det var særlig utover høsten og førejulsvinteren. Men aldri samtidig. De gikk gardimellom og ble noen dager på hvert sted. Det var riktig høgtidelig når skomakeren tok mål av foten vår med en dobbelt papirstrimmel og merket av målene. Eller når skredderen iakttok den store vadmelsrullen til mor, tok mål og spurte seg for om forskjellig.

Fra Skjeppestad i 1904. Bakerst fra venstre: Sigrid (meierske), Andersen (baker), Emilie Ilbråten og Helga Vang. Foran fra venstre: Michelsen, bak ham og videre mot høyre: Olaf Henriksen, Toftnes og famillien Kjølstad: Kolbjørn, Oline, Ella (utydelig), Johan og Asfrid. Mannen lengst til høyre er ukjent. (Nordre Odalen Kulturminnelags fotosamling)

Til alminnelige hverdagsklær ble det heimvevde stoffet bare presset. Men til penere klær ble det først sendt bort et sted i bygda til «stamping» som det ble kalt, bearbeidet slik at det ble «grad» på stoffet – glattere i en retning.

Når handverkere var på stedet, vanket det gjerne litt ekstra i matvegen. De var som nevnt en tid på hvert sted, alt etter hvor mange som skulle ha nytt. Og en eller annen nytt ting i klær skulle alle ha til jul, og det måtte også henges vekk og ikke brukes før jul. Det fulgte en egen atmosfære med disse handverkerne. Især var den gamle krokryggede skomakeren en artig forteller, husker jeg, der han satt med lester, bek og verktøy omkring seg og en stor trebutt med vatn til

å mjuke opp lær i. Der var lærlukt, tobakkluft, lunt og varmt. Han likte godt at noen stakk innom og slo av en prat. Far var innom rommet i ledige stunder, og da tok han gjerne med seg ting han måtte ha forarbeidet, som økseskaft, bjørkeris til et par sopelimer eller lignende. Tida måtte jo nyttes, alt skulle handgjøres.

Å være sjølhjulpne ble vi også opplært til. Far lærte meg å lage økseskaft, skomakeren lærte meg å lage bektråd og sette bust i endene, slik de skulle være til skotøyreparasjon. Etter hva jeg forstod, var det to viktige ting gutter skulle lære.

Skomakeren hadde mye og mangt å fortelle om tusser og trollskap, om vakker hulder som hadde sunget så mjuke toner da han som ung gutt hogg

i skogen. Etter fortellingene var jeg ofte livende redd for å gå utenfor døra om kvelden. Skomakeren var svært så overtruisk. Det var dager da han ikke skulle utføre forskjellige arbeider på gardsbruket sitt for ikke å tirre de underjordiske. Det kunne være f.eks. å treske korn, for dagen kunne avgjøre om det ble lite eller mye korn av det de hadde berget i hus. Overtru var vanlig blant de riktig gamle. Flere ting i det daglige arbeid ble utført på sine spesielle måter, så det ikke

skulle bringe ulykke over buskapen. Jeg trur mye av dette holdt seg lenge. Jeg minnes ei svært gammel kone. Hun satte en ljå over stuedøra og fjøsdøra julekvelden. Det skulle være stål til verge mot trolldom. Og sopelimen ble plassert utenfor fjøsdøra, slik at trollkjeringa kunne ri bort på den og ikke ta noe husdyr. På allehelgensdag 1. november, «helgemessedagen» de kalte, skulle ingen bruke øks eller kniv.

Barske fløtere ved Mattis- og Styggådammen

En journalist og en fotograf fra Aftenposten fulgte i et par dager våren 1965 fløtingen i Haugsåvassdraget fra Mattisdammen på delet mellom Stange og Nord-Odal og gjennom Styggådammen i sørenden av Sætersjøen. I en stor reportasje i avisa 5. juni 1965 fikk leserne et innblikk i det tradisjonelle og krevende fløterykket og betydningen fløtingen gjennom mange generasjoner har hatt for odølingene.

Fløtinga tok vanligvis en måneds tid, fra begynnelsen av mai til begynnelsen av juni. Rundt 20 mann hadde ansvaret for å få tømmeret fra Rasensjøen gjennom Mattisdammen og Styggådammen, videre ned gjennom Haugsåa og ut i Råsen. Etter å ha blitt sluppet gjennom Sandsdammen, ble tømmeret slept over Storsjøen til Oppstadåa for videre fløting ned til Skarnes og videre nedover Glomma. Her følger et redigert utdrag fra reportasjen:

«Styggåa heter en del av det vassdraget som går fra almenningene i Romedal og Stange og ned gjennom Odalen helt til Glomma. Man merker ikke så mye til at elven bærer navnet sitt med rette før fløtingevannet er sloppet. Straks dragsuget er passert ved Styggådammen, blir det speilklare vannet fra Setersjøen virvlet opp til en gråbrun suppe. Det er som et

vedvarende og intenst tordenvær når tømmerstokkene danser ned gjennom strykene. Bratte stup på begge sider gjør at elven enkelte steder går som i en kanal, og en «sett» her – det vil si en tømmerlunne som stenger hele elveløpet – ville ikke være lett å få i bevegelse igjen.

Før i tiden hendte det nok ofte at fløterne måtte fires ned i rep til en slik «sett» og kanskje bruke dynamitt for å ordne opp i kaoset. Da stod det liv på spill. Nu har Fellesfløtningsforeningen overtatt fløtingen, og elvefaret er rensket og preparert så chansene for slik «sett» er meget små. Ja, det er til og med bygget en form for sluser som får tømmeret til å passere glatt gjennom strykene og småfossene.

Ved Mattisdammen i sørenden av Rasensjøen, akkurat i grensehjørnet mellom Romedal, Stange og Nord-Odal, lå det ca. 8000 kubikkmeter tømmer og ventet på å komme videre. Romedølene var ferdige med sin del av fløtingen, nu skulle nordodølingene overta.

Hans Stuen er fløterbas på strekningen fra Mattisdammen til Sand i Odalen. Han er 68 år gammel og har drevet med tømmerfløting siden han var sytten, det vil si i 51 år. Fløtersjef har han vært siden 1923.

Fløtingen har ikke forandret seg særlig opp gjennom årene. Det er merkbart at tømmer er blitt småere, sier Stuen. Noe gjør at battingen [bar-

Kolbjørn Åbråten var tredje generasjons fløterbas i dette vassdraget. Bestefaren Ludvig Åbråten (1862–1949) og faren Alf Åbråten (1895–1948) hadde også hatt denne jobben. Tømmerfløtinga var sesongarbeid. Om vinteren var Kolbjørn Åbråten tømmerkjører. Ellers i året drev han og kona Gerda (f. 1929) småbruk i Bruvoll. (Foto: Brynjulf Aarhun, Aftenposten / Anno Norsk skogmuseum)

tingen]* kjøres med bil og at tømmeret leveres i seksten halvmeter istedenfor tyve. De store å-forbedringene de siste årene har lettet fløtingen betydelig. Stor forbedring er det også at man har fått varpebåter med motor og vinsj. Før brukte man mye det som kaltes vindspel, som måtte drives med håndkraft.

Tidligere i vår har Hans Stuen ledet fløtningen i Trøftåa i Odalen. Der har man tatt i bruk små kortbølgesendere som sørger for kontakt mellom fløterne langs elven. Ellers har man felt-telefoner fra post til post.

Fløterne må selvsagt være like

tålmodige som fløterbasen. Men en trøst er det jo at de får betaling også mens de venter. Syv kroner timen har en fløter i dag, hverken mer eller mindre.

Fløterne tas ut på såkalte fløtermøter, og det tas gjerne ut en god del reserver, for det er ikke alle som kan møte til et så ubestemmelig arbeide. Laget vi besøkte besto av 17 mann, alle odølinger og erfarne fløtere. Odølingen er kjent som et folk av fløtere; vi har truffet odølinger på fløting i Nittedal, i Maridalsvassdraget og flere andre steder.

Å være fløter er ikke noe selvstendig

Fra Mattisdammen: På dambrua, nederst i høyre hjørne, ser vi damlukene som ble brukt til å magasinere vann. På ei bru bak plankeskjermen som skulle lede virket mot damåpningen og det nedenforliggende vassdraget, er tre fløtere i arbeid med haker: Julius Myrhagen, Jonny Lishagen og Jørgen Lishagen. (Foto: Brynjulf Aarthun, Aftenposten / Anno Norsk skogmuseum)

yrke; det er som regel vante skogsarbeidere som er fløtere samtidig. Men selv om det brukes en god del hester i skogen i Odalen ennå og skogsarbeiderne liker å barke ved siden av felling og kvisting, blir det stadig færre arbeidsplasser i bygden.

I dag regner man med at nesten halvparten av arbeidsmottagerne arbeider utenfor bygden, de fleste i Oslo-området. Noen bor i brakker i

byen fra søndag til fredag kveld, men mange reiser til og fra arbeidet hver dag. Opp klokken 4 om morgenen, hjem først 15 timer senere – jo, det er den skjebnen mange odølinger frister.»

Ved Mattisdammen var fløterne avhengig av nordavind for å få tømmeret fra Rasensjøen til å flyte parallelt med strømmen fram mot dammen. Fløterne måtte vente på «vær». Det

kunne ofte være en tålmodighetsprøve, noe også Aftenpostens utsendte fikk erfare.

Reportasjen fortsetter:

«Hva gjør man så en lang natt mens man venter på vind, venter på vær, som fløterne uttrykte det?

Man sover litt, selvfølgelig, – fullkledt på plastbelagte trebrisker. Og koker en kaffetår. Fløterne har fremdeles hver sin kaffekjele, som skogsarbeiderne hadde det før i tiden, steker litt flesk, bruner en fiskebolle. Er ute av og til og ser på været, føler på været – bringer på det rene at det er like stille.

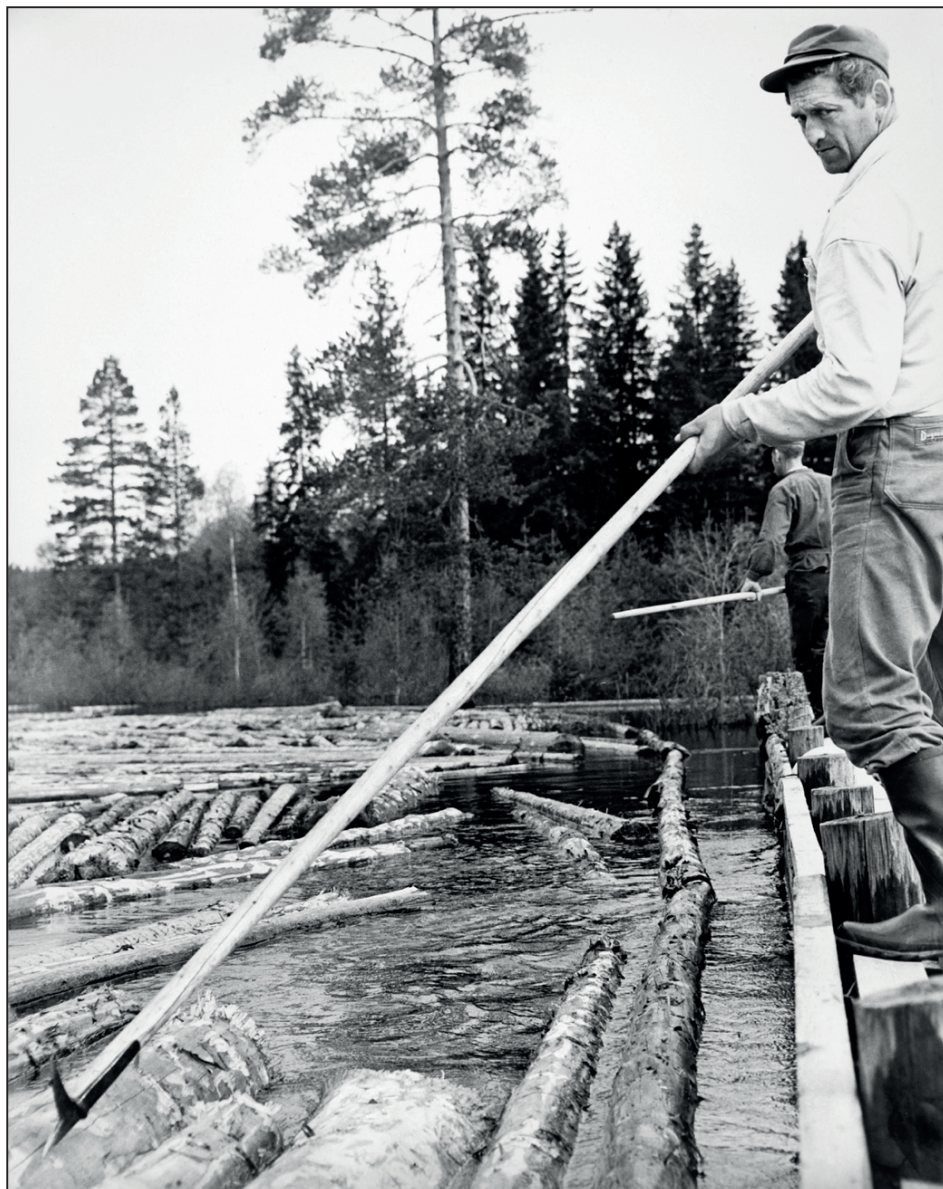
Meteorologisk fikk fart på sakene

Klokken ble 6 morgen den neste dag, og det var ikke antydning til «vær». Klokken 6.40 meldte Meteorologisk institutt at det skulle bli «nordlig bris utpå dagen», og det var noe som fikk karene til å bli ordentlig våkne.

Fra Mattisdammen: Jonny Lishagen og Julius Myrhagen (i bakgrunnen) arbeider med å få tømmeret til å gli mot damåpningen med lengderetningen parallelt med strømretningen, slik at det ikke satte seg fast. (Foto: Brynjulf Aarhun, Aftenposten / Anno Norsk skogmuseum)

Og så klokken 7 null null kunne en skarpsynt kar melde: Tømmeret kjæm! Det var som en brannalarm. Riktignok måtte vi som ikke var fløtere ta siktepunkt på land for å se at det svære tømmeretteppet, 40 000, 50 000, kanskje 60 000 stokker, virkelig var i sig og beveget seg på dammen.

Og så skjedde det noe stadig vekk. Klokken 8.40 lød Hans Stuens stemme: «De kan gjæra rein dammen». Lukene ble løftet med vågmei, medører (stokker som holder sluselukene) ble tatt i rennesnar i tykke rep og dratt på land igjen. Klokken 8.50 var dammen ren, klokkene ble stillet likt – om tyve

Styggåa: Navnet ble sannsynligvis brukt fordi denne delen av Haugsåvassdraget – en strekning på 2-300 meter skapte uvanlig store vanskeligheter i samband med den viktige tømmerfløtinga. Her hadde virket fra gammelt av lett for å sette seg fast og danne en «sætt», vase. (Foto: Brynjulf Aarthun, Aftenposten / Anno Norsk skogmuseum)

minutter skulle spetaklet begynne. Klokken 9.10 ble lensene kappet, og endelig var tømmeret på vei videre.

Ved Styggådammen skjedde det samme akkurat en time senere; vannet måtte få tid til å fylle vikene og bakevjene. Her var det Kolbjørn Åbråten som ledet arbeidet, av gammel fløterfamilie også han, for både far og bestefar var i sin tid fløterbaser. På Styggådammen lå det ca. 4000 kubikkmeter tømmer. På de to dammene var det tømmer for kanskje en og en kvart million kroner».

Aftenpostens reportasje ble avsluttet slik: «I løpet av bare få timer ble tømmer som man måtte ha hundrevis av biler for å få fraktet bort, ført langt

av sted. Vi får kanskje glede dem som sier at «dere i avisene har jo snart lagt ned all fløting», med å si at besøket ved Mattisdammen og i Styggåa overbeviste oss om at fløting fremdeles er en effektiv form for tømmertransport. Billig transport er det også, det må være hevet over tvil.»

Slutt på fløtinga i 1969

Det hjalp ikke at Aftenpostens skribent hadde tro på fløtingen. Fire år senere, i 1969, blir de siste stakkene sluppet gjennom dammene i dette vassdraget og i de andre åene i Nord-Odal; Mørkåa, Løsetåa, Trautåa og Haugsåa i Sand, og Juråa, Tannåa, Trøa og Kugga i Mo. I Austvassåa

Fra Styggådammen: Kolbjørn Åbråten (til venstre på dambrua, i strikkejakke, fløterbas), Per Lishaugen (til høyre på dammen, med ryggen mot fotografen), Ottar Dahlsrud (til venstre på flåtegang på vestsida), Asbjørn Stensby (til høyre på samme flåtegang) og Per Vedbråten (på flåtegangen på østsida, ved bildets høyre ytterkant). (Foto: Brynjulf Aarthun, Aftenposten / Anno Norsk skogmuseum)

blir det én sesong til, og i 1970 gjør Varpen sin siste tur over Storsjøen. Dermed er det ikke lenger behov for fløtere. En næring, et viktig yrke og en flere hundre år lang kultur blir historie.

**bartingen: sagtømmeret*

Sagtømmer (skurtømmer) ble på denne tiden transportert direkte til sagbruk og trelastfabrikker med lastebiler, og det var bare slipvirke (massevirke) som ble fløtt. For fløterne var dette en fordel, fordi sagtømmeret var kortere, 16 halvømeter langt i stedet for 20. Etter at fløtinga opphørte, ble det biltransport også for sliptømmeret.

Les mer om fløtinga

I disse årgangene av Jul i Nord-Odal kan du lese mer om fløtinga: 1990 (En fløterbas forteller), 1992 (sjøfløting), 1993 (sjøfløting), 1994 (Sand), 1995 (Løsetåa), 1997 (Hanorsundet), 2011 (Grytåa), 2012 (Juråa), 2013 (Tannåa), 2015 (Løsetåa), 2018 (Austvassåa) og 2023 (sjøfløting).

Du finner artiklene ved å gå inn på www.kulturminnelaget.no. Klikk på «Jul i Nord-Odal» i venstre marg og klikk deretter på den aktuelle årgangen. Lykke til!

På hibbel i bi'n i 1976

Mie å lære om livet og væla utafør Odal'n

A Eva hadde fått sæ ærbe i bi'n, og døm ho skulle beginne hos, hadde låvå å skaffe hibbel. Ei ta jenten som ærbe der, hadde vøri med og tii ut hibbel, og det var ho som kjørte dit. Ellen hett'a. Det hadde vøri tre hibler å vælja millom, og denna var visstnukk den bæste. A Ellen hadde en slags turban på huggu, rare kle'er og rekte heile tida mens ho kjørde og smilte litt da detta med hibæl vart nævnt.

Huset var et slikt «Villa Villekulla-hus». A Eva hadde alle slags fuggæl i maga da ho såg opp på det.

«Jenny Fjell heter hu som leier ut. Behøver jeg å bli med opp?» spørt'a Ellen.

Det var klart ho behøvde det, mæn a Eva riste på huggue og saa at det gikk greit.

A Jenny var minst åtti og hadde mie grått hår i topp. Ho virke nukkså blid. Rommet a Eva skulle ha, ligner itte på nåe ta det ho hadde tenkjt sæ tell på førrhånd. Det låg i a'an-tasjin, hadde stigg tapet og nesten bære skrått tak. Hibelværtinna puste som en hvalross da døm kom opp tråppa og saa at ho kunne bære komma ned tell en kopp kaffe etterpå, så kunne døm se Dallas på TV-en i hopes.

«Og er du interessert i å vaske trappen annenhver uke, gir jeg reduksjon i leien.»

Så tøfle a Jenny nerover att. Ho hadde grini en skvætt på rommet sett før ho hadde gått ner. Detta her var nukkså ille. Søtten år og fisste dagen i nir jobb. Og så skull'a bo her! Det værste var at detta hadd'a villi sjøl. Tellbud om ærbe på sentral på Skærnes hadd'a fått, mæn det hadde jussom vøri meir gjæft å reise tell bi'n. Da ho hadde søtti og snufse ei stønn, stramm'a sæ opp og saa tell sæ sjøl:

«Alt går, vettu, je behøver itte å væra her evig.»

Ho beginne å legge på sengklea og sætte fram litt ta det are ho hadde med sæ hemma. Det vart da litt meir hemkoselig.

Mea ho høldt på, tenkjt'a: Lukter det itte litt rart her? Tja, nei ..., kanskje itte. Det kom og gikk nåa glufser, mæn ho slu det ifrå sæ og gikk ner.

Kaffæn ho fækk særvert nere i stuggun, var nåe ta det værste ho hadde smaka. A Eva var nødt om å kvitte sæ med det mæste i den nemste blomsterpotta mens a Jenny var oppslukt ta'n J.R. Da'n J.R. og a Sue Ellen hadde krangle frå sæ på skjærmen, gikk a opp att, og midt i sengen hennes låg værdens peneste kattonge. Det var da huggalt.

«Har du sett en katt der oppe?» hoier a Jenny neri tråppen. «Det er disse jeg leier ut til nedi kjelleren som eier'n. De er på et møte i pinsemenigheten, skjønner du.»

Jaha. Da bodde det fleire her da.

Huset var digert så det var itte så rart.

A Eva hadde gledd sæ fælt tell å fløtta på hibel, med adgang bad. Tenkj så gøtt å skræva inn i dusjen om mårån. Heme hadde døm itte bad, itte do inne hæll, mæn det skulle visst bli ta nå, hadd'n far sagt, i køtti under tråppen. Førresten så var detta det minste badet ho nânti' hadde sett. Ho slu bakska'al i detta hærsens skråtaket hør gong ho prøvde å se sæ i spila over vasken. Og da ho skulle inn i dusjen, mått'a lirke sæ førbi doskåla som lissom vart med inn da ho drog attfør førhenget. Nåe vart vatten var det itte (nåe ho skulle bli vant tell). Ho skvatt ut att som en rakett og slu stortoa i dassen. Britær'n tell bereder'n var ta-sliin. Ho skrudde'n på. Dusjinga fækk vente tell i mårå tile. Ho negde sæ med å pusse tein før ho laa sæ.

«Nåe lukter det her», sa a høgt tell sæ sjøl. Nå var a heilt sikker. Det lukte rætt og slett møkk. Ho stod opp att og krabbe rundt på gølvi og snuste. Der, innst under sengen, hadde kattungen gjort frå sæ. Æsj! Det var itte bære gle'er med slike skapninger.

Da'a gikk og vart tell vikur. Kjæresten skulle komma på pærm denna hælja. Døm skulle på kino, så nå vart det nesten slik ho hadde tenkjtt sæ det, å væra i bi'n altså. Gå på ærbe om dagen, tene penger, og så gå ut om kvæl.

Kjæresten var i militæret i Nord-Norge. Det vart mie brevskrivning, og døm fækk tell å prate litt i telefon anhør viku. Det måtte avtalas neie akkurat hanner det skulle skje. Ho tok undergrunn tell sentrum og gikk tell Telegrafan i Kongens gate. Der kunne'n bestille rikstelefon samtale og

sætta sæ og vente tell en vart varsle om hække avlukke en kunne gå tell. Kjæresten satt da klar på et vaktrom oppi Troms, og døm kunne prate litt. Han var flink tell å hølde dessa ti'en, mæn en gong var det itte han som svara. Det var en vaktgubbe som førtælte at den ho skulle prate med, itte var å træffe.

«HÆ, mæn håffer det?» Det kunne'n itte sia nåe om. Jammæn det var da itte krig, så hå farlig kunne det væra?

«Er'n sjuk?»

«Nei.»

Så kom det. «Han sitter i kakebu.» Det vettu. Ho måtte på en måte sættæ sæ mea ho satt. Med gode ævner tell å tenkje det værste så var det fiste ho tenkjte på – mord. Så sier denna kær'n at han kunne da slæppe'n ut et par minutter. Så kom'n. Ho fækk nesten itte sagt nåe, mæn han oppi der bære gliste. Jo, det hadde sæ slik at da døm hadde en fæst på Sessvollmo'n før døm skulle nordover, hadde han stii i bresjen før å gjøle fast en ugrei sersjant i ribbeveggen. Ja, da så.

Ho hadde en «krig» gå'nes med a Jenny øvv. Døm kappes om å skruve på og ta britær'n tell bereder'n på badet. Ja, ja, ho gadd egentlig itte å bri sæ nåe om det nå, før der ringte det på. Full fart nerover tråppa, mæn der var det ingen kjærest. Utafør stod ei nukkså førtvile dame.

«Det er jeg og mannen min som leier nedi kjelleren. Kan du være med ned til sykebilen kommer?»

Hjælp, hå var detta før nåe?

«Du skjønner jeg blør, og jeg er så redd for å miste det igjen, og Rolf er i et møte.»

A Eva nikke lettere førskrekke og

vart med ner i kjellær'n. Dama var da rel'jøs, før detta måtte væra ho med kattongen og pinsemenigheita. Det kunne da itte væra nå'an fare. Etter at den gravide seig ner på divan inni den nukkså uhuggale leiligheta, mått'a tell og med hølde a i hända. Bleik var a som et laken.

«Du skjønner vi har mistet et barn til Jesus før, men nå vil vi så gjerne ha dette», sa dama og såg rætt på a Eva. Det var da lett å skjønne det, bære itte'n Frank kom nå, føre sjukebil, og itte skjønte håppas det vart ta henne.

«Vil du be sammen med meg?» fortsatte dama, meir som ei førmaning hæll som et spørsmål. Det fækk da nesten væra grenser, tenkjt'a Eva, mæn med det samma hørt'a bildur. Det måtte væra sjukebil. Du væla, ho var heilt skjælv da døm hadde re'sst. En fækk da tru det gikk bra alt samma, og der kom endelig'n Frank. Nå skulle døm ut på bi'n!

I detta mærkelige huset bodde det fleire folk skulle det vise sæ. En værm fin kvæll utpå seinsammar'n var det ho oppdaga det. Det var en slik kvæll som fækk a Eva tell å lengte etter både det eine og det are. Han Frank hadde re'sst i militæret att før fleire da'ar sea. Langt no'l i Gokk. Så nå satt a her da, og ho hadde itte akkurat vørti kjent med nåa venninner ennå hæll som ho kunne væra ute med. I detta fine været var det kjett å sitta her og kope. Da var det ho hørte nåe spektakkel en stann i husi, mæn liden var liksom UTE. Da ho lætte opp glaset, vart levenet enda verre, og det var så vidt ho itte vart trøffin ta en sur sokk som kom seilenes. Ho våge så vidt å beie sæ ut gjennom glaset før å se

hå detta var. Det hørtes ut som nå'an høldt på å ta livet ta nan, hæll ta sæ sjøl, hæll hå det var. Detta føregikk på et fræment språk over huggue på a. Alt ho gredde å få øvve på var nåe flagrenes kjol'tei og krøllete rødt hår. Ho lidde ta alle kræfter før å finna ut hå det var døm knærres om. Var det fransk døm prate? Det kunne itte a Eva som bære hadde handelsskul'n, mæn innimillom kom det nåa gloser på norsk.

«Jeg hopper! Hvorfor tok du alt?!» Så small det i ei dør, og det vart umulig å følge meire med i dramatikken. Hærregud! Håkken var detta før nåa gjerne folk? Var det trigt å bli i husi, hæll skull'a reppe? Huset låg i en diger æplehaga. Det var et stikkje tell nabohusen. Ingen ville høre om a skreik. A Jenny var hos sister si i æfta. Det var førresten nåe ho måtte ha gledt sæ tell lengi, slik som ho fjolle framma spiil neri ganga før ho gikk. Pinsevenna var i et møte og ba før bebi'n. Alt såg heilt bra ut der da heldigvis. Ho bestæmte sæ før å gå en tur, så kunn'a gjete på a Jenny da ho kom att. Ho skulle bære visst ho, håssen dessa leieboera hennes spellte med det samma ho var tur huset.

Nå skull'a jammen gå sø'over vægen ho bodde ti. Ho trudde at alle væger i bi'n var gater, mæn her hette det «veien» og var et gøtt stikkje utafør sentrum. Om mårån, da ho skulle på ærbe og tok undergrunn, gikk a are vægen. Undergrunn gikk oppå bakka her. Det hadd'a aldri visst at'n gjorde, mæn nå visst'a mie nå - om hå stor bi'n var og alt slikt. Da ho var ingre, tok a mor og ho en sjelden gong Odalsruta tell Oslo, gjennom

Sinsenkrisset og så over Carl Berners plass. Den gongen var bi'n jussom bære Østba'n, Karl Johan og så en svipptur bortom Gunerius Pettersen. Slik var bi'n inni skalla på a før. At bi'n kunne være slik som her med langt millom husen og store hagar, det hadd'a itte tenkjt sæ.

Om det var nukkså langt millom husen i denna vægen, så var det visst itte langt millom de rareste skapninger i den æplehagan ho bodde ti. Nerst i hagan, like innafør stakitten, titte det fram en hølete islender med et huggu på toppen. Detta var en fillik, det var det itte vanskelig å se. Fulle følk og lause harabikkjer var det ho var mæst redd før i væl'n. Og her var det altså en lis levanes fillik.

«Dæven,» hikke filliken, «je skær ratt vedde på at du er frå landsbigden.» Ho skrette to steg bakover. Håssen såg'n det? «Før ellers hadde du alt nå vøri flugsint», klæmt'n fram gjennom en bron tanngal.

«Og så leier du husrom her, det veit je. Før je føl' med.» Han knifte att øvva.

«Je har førresten itte sett så hæl-skræmt jente sea je fløtte frå Oppstadbakka i ått'ogfæmti.» Det vettu. Klart denna framtoningen måtte være odøling da det fisst skulle være gæli.

«Bor du ... her?» våg'a sæ frampå.

«Je har bott hos a Jenny i fæmten år, i egen villa.» Her var det itte fleire villaer enn den ho bodde ti, og bodde denna ull-tul' innafør døran der, da tok a ni-ruta hemmatt i kvæll!

«Se her», sa'n og pekte på nåe som ligne et uthus. «Alle pene jenter er vælkomne tell residensen. Je bir på kaffedåker og poker, hanner det

er.» Mæn, nå vart'n raskede stram i talskiven.

«Du har itt'nå med dessa oppå lofti å gjæra vekkje? Ongdommen nå tell dags. Den må du raskede passe dæ før. Rein sprit veit'n jaggu hå er, mæn denna hei-møa døm driver og drær ti sæ nå. Ja, du fækk full med da håssen døm spellte i sta? Utlending er'n visst øvv, denna guttlærven ho bor i hopes med. Det fins itte redning, spør du mæ.»

Om det fantes nå'n redning før denna i uthusi, visste itte a Eva, mæn nå gikk a rætt og slett. Detta var itt'nå blivende sted. Nukk var nukk. I mårå den dag skull'a sætta inn annonse om å få leie en a'an hibel. Det ville være rart om det gikk an å råkke borti nåe som var sprøere enn denna kåken her.

Itte å førglømme en kvæll vikua etter detta. Da gikk det i trappen opp i a'an-tasjin litt seint. Ho hadde hørt en kærstømme og en a'an stømme som måtte være a Jenny, mæn skulle itte ho tell sister si att i dag da? Ho hadde da vagle nerover vægen før nåa timer sea med fjørhatten på snei. Inn på soverommet hennes Jenny bar det kunn'a høre. De låten som nådde ut tell a Eva den neste hæl'timen, var itte tell å misforstå. Romma låg vegg i vegg. Nå mått'a virkelig glise før sæ sjøl. Detta kunn'a allfall itte tala om heme.

«Å, der gikk det!» gaul'a Jenny. «Ååå, Gudbrand ... »

Skogvangs venner 50 år

Kåre Hagen ved Skogvang i 1974. (Foto: Gunnar Nygård)

Gustav Olsen Langsjøbekken overdrar i 1922 eiendommen Skogvang (25/55) til Trøftskogen arbeiderlag v/formand Herman Holtet for en kjøpesum på 400 kr. Eiendommens areal er ca. 2 dekar, og skjøtet ble skrevet og undertegnet 28. mars 1922, og senere på 1920-tallet ble lokalet Skogvang bygd.

Etter hvert er mange fester og basarer avholdt der. Lokalet ble også brukt av Trøftskogen Skytterlag, og det ble holdt ulovlige fester her under krigen. På 50-tallet var lokalet i ferd med å forfalle, men i møte på Skogvang 28. august 1960 var første og eneste sak: «Avgjørelse om Skogvangs være eller ikke være». Det ble besluttet at saken skulle tas opp på nytt møte på Skog-

vang 11. september 1960. Her ble det vedtatt at lokalet skulle repareres, og det ble valgt et styre «til å ta seg av diverse, i første omgang taket», står det i referatet.

Foreningen «Skogvangs Venner»
Samtlige husstander på Trøftskogen ble innkalt til møte 10. juli 1974. Foreningen «Skogvangs Venner» ble stiftet, og styret fikk denne sammensetningen: Formann: Kåre H. Hagen, nestformann: Bjørn Nordhagen, kasserer: Signe Solhaug, styremedlemmer: Oddvar Nordhagen og Tor Amundsen, revisorer: Wictor Anderson og Tom Hagen.

En arbeidskomité som skulle samarbeide med styret, ble valgt med Ottar Dahlsrud, Fridtjof Nordhagen, Ivar Hagen, Jens Petter Hansen og Wictor Anderson som medlemmer. Medlemskontingenten var 10 kr. Den har økt og er nå 150 kr (i 2024).

Av Hans Ludvig Fredheim

På 1990-tallet ble det laget et tilbygg med scene. Senere fikk veggene panel, og lokalet ble utvidet med større rom langs salen og et tilbygg til kjøkkenet. I 2001 ble et nytt løft tatt da det ble innlagt vann, og sanitæranlegg kom på plass.

Skogingene er glade i lokalet sitt, og med ildsjeler i spissen og god gammel dags dugnadsånd, er Skogvang i god stand og blir mye brukt – til stor glede for skogingene selv, utflyttere, hyttefolk og bygdefolk. Skogvang er et forsamlingslokale som med velutstyrt kjøkken, moderne toaletter og stor sal med scene er velegnet til alle anledninger.

Formenn / ledere i foreningen:

Kåre H. Hagen 1974 – 2002
Per Olav Sjøen 2002 – 2005
May Britt Rovelstad 2005 – 2007
Per Olav Sjøen 2007 – 2010
May Britt Rovelstad 2010 – 2011
Per Olav Sjøen..... 2011 – 2012
Henry Nybakk 2012 – 2013
Oddbjørn Vangen 2014 –

Skogvang er det siste opprinnelige arbeiderlokalet i Nord-Odal som fortsatt er i bruk, og denne tradisjonen er videreført ved at 1. maimarkeringen i Nord-Odal de senere år har vært holdt her. 50-årsjubileet ble markert 21. september 2024 med familiedag, basar og dansefest.

Kulturminnelaget med nytt bokprosjekt:

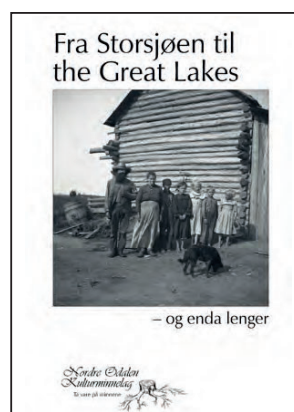
«Fra Storsjøen til The Great Lakes»

Helt siden 1983 – gjennom mer enn 40 år – har Asgeir Østli registrert og ettervist over 2000 nordodølinger som utvandret i perioden 1852 – 1930. De fleste slo seg ned i USA, mens andre fant vegen til Canada, Australia og New Zealand.

Ved bruk av kilder i Norge og utlandet, slik som folketellinger, kirkebøker, kirkegårdsregistre, passprotokoller, skifteprotokoller, bygdebøker, nekrologer, avisartikler og ikke minst utvandrerne egne brev og beretninger, har Asgeir fulgt de fleste «fra vogge til grav», med opplysninger om bosteder, ektefeller, yrker, barn og gravsted. Årstall for de forskjellige hendelsene er også tatt med.

Nå kommer Asgeirs omfattende register som bok, utgitt av Nordre Odalen Kulturminnelag.

Boka inneholder også kapitler som forklarer årsaker, trender, hendelser og bosettingsmønstre i de forskjellige tidsepokene. Boka vil også bli illustrert med bilder av personer og steder som er omtalt i teksten, i tillegg til kart som viser bosettinger. Utgivelsen er planlagt til februar 2025 og sammenfaller med 200-årsmarkeringen for starten på utvandringen fra Norge til Amerika.

Hvilken ukedag var nå det?

Hvorledes man finner ut hvilken ukedag man er født.

i vare dager er det meste av informasjon bare et såkalt tastetrykk unna. Men de hadde nok sine metoder før i tida også. Nedenstående framgangsmåte kan iallfall brukes for å finne ut hvilken ukedag en bestemt dato falt på på 1800- og 1900-tallet. Skrivet befinner seg blant papirer jeg har overtatt fra tidligere generasjoner. Opphavsperson er ukjent.

Hvorledes man finner ut hvilken ukedag man er født. Man legger først sammen:

- 1) Årstallet når man er født.
- 2) Årstallet dividert med 4.
(Hvis divisjonen ikke går op, tar man bare det hele tall, ikke resten.)
- 3) Datoen som man er født.
- 4) Det tall som i tabellen står ut for måneden som man er født i.
- 5) Tallet 5.

Fra summen av disse tall trekker man:

- 12 – hvis man er født i forrige århundre (1800 – 1899),
- 13 – hvis man er født i dette århundre (1900 – 1999).

Resultatet divideres med 7, og hvis denne divisjon går op, er dagen lørdag. Blir det 1 til rest er dagen søndag,

2 til rest: mandag, 3 til rest tirsdag, 4 til rest: onsdag, 5 til rest: torsdag og 6 til rest: fredag.

Tabell:

Januar 0 (i skuddår 6)
Februar 3 (i skuddår 2)
Mars 3
April 6
Mai 1
Juni 4
Juli 6
August 2
September 5
Oktober 0
November 3
Desember 5

I utgangspunktet har det nok vært av størst interesse å finne ut hvilken ukedag man var født på, men selvfølgelig kan framgangsmåten brukes for å dagfeste hvilken som helst dato innenfor de to århundrene. For dato i januar eller februar må man imidlertid vite om det aktuelle året var skuddår. Det er årstallene som er delelig med 4 (noe man jo finner ut av under pkt. 2 i addisjonen). De såkalte sekularårene 1800 og 1900 var ikke skuddår. Noe mer omstendelig enn å foreta et raskt søk på nettet, men litt artig med «hemgjort», og om man holder seg til gamlemåten med papir og blyant, får man dessuten trimmet de små grå i samme slengen!

Av May Britt Rovelstad

Paa reise i Nordre Odalen

Våren 1915 trykker avisa **Glomdalen** Social-Demokrat tre leserbrev signert «Set & Hørt». Personen bak signaturen er ikke kjent, men innholdet i tekstene tyder på at han er nordodøling. Forfatteren kommer med både humoristiske og til dels kritiske kommentarer til aktuelle saker i bygda. De tre leserbrevene gjengis her samlet, noe forkortet og med datidens språkføring. Notene er satt inn av redaksjonen.

Første leserbrev

For de tilreisende der kommer til det store Sand, er det første som paa fjern avstand møter øiet, det kjæmpemæssige kirketaarn der rager sine mange meter op i lufta. Kommer

man nærmere, faar man øie paa det nylig opførte, bekjendte gamlehjem, der skulde været færdig til bruk i 1912, men som endnu staar tomt. Man skulde være tilbøielig til at tro, at der ikke fandtes fattige her, og det var ønskelig om saa var; men vi har hørt at der skal være adskillige, der vistnok skal komme dit utpaa vaaren eller iallefald naar det meste av tømmermaalingen er utført.

Saa naar vi kommer litt længere, saa vi befinder os ved raadhuset og magasinbua, saa faar vi øie paa den med striskjørt beklædde bautasten¹. Den er fuld av svarte bokstaver; men skal man kunne læse disse, maa man løfte paa skjørtet eller strien; der finder man kronen paa verket. Ja, vore store, fete borgere beundrer det i den grad, at de formaadde herredsstyret til at

*Fra avdukingen
av bautasteinen
ved Sandskjerka
17. mai 1915.*

Sandsfoss brug: Her var det sag, høvleri, mølle og smie.

skjænke alt i alt kr. 400,00 – sier og skriver fire hundrede kroner – ogsaa indbefattet mindeskriftet da maatur. Gaterne paa Sand er ikke meget befærdet, dog kan man blant andre og ihvertfald om mandags morgenen se en eller anden sjanglende arbeiderdemokrat eller møller, der efter at ha hat en glad aften i det saakaldte Knækkerud², forlater bruket og i likhet med de andre konditonerte folk begir sig ned til kommunens sag og høvel³. Gaar man saa nedover mot fjorden hvor dampskibsbryggen ligger, ser man den bekjendte «Odølingen» forlatt av alle odølinger, ventende paa sommeren 1915.

Andre leserbrev

Det er nu en tid siden vi var ute og reiste, og da kom vi et stykke nord for Sand, og nu ved at fortsætte nordover

kom en gammel politisk jernbane os i tanker, nemlig jernbane til N. Odalen. Ti den repræsentant vilde vise sine bygdefolk at han hadde en stor indflydelse paa jernbanens omraade, ti han gjorde vistnok sit til, at hurtigtoget stoppet paa prøve paa Skarnes st.

Dette gjorde ogsaa sit til, at der i «Indlandsposten» blev lagt spor baade fra Skarnes, Fundfossen og til N. Odalen. Undertegnede hadde den tid god anledning til at studere nævnte blad. Denne bane skulde ogsaa gaat over til Mo, og vi stod nu omtrent der som den skulde tat østover; vi vilde ogsaa over til Mo, og vi drog forbi Karlstadmyra, tok saa hovedveien om Granerud, fortsatte videre, og snart fik vi et glimt ned i nabobygda.

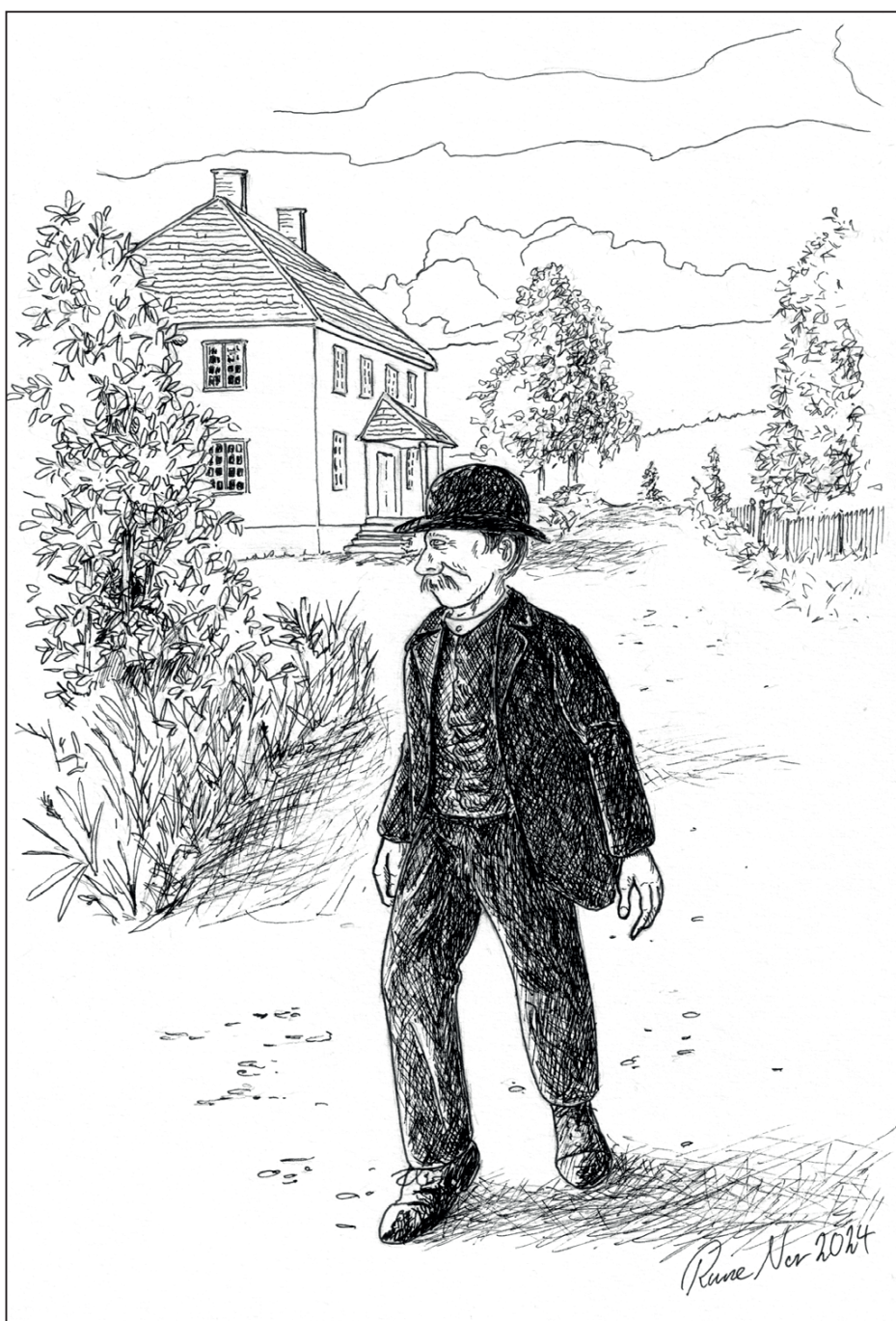
Vi gik forbi Thonerroa, og snart stod vi paa høidepunktet, nemlig den gamle, vakkert beliggende gaard

Fjeld. Her har man utsigt over hele Storsjøen og størsteparten av Mo sogn. Alvorlig talt saa er Fjeld en av de vakreste gaarde i N. Odalen, og skogsavdelingen paa Aas landbruks-skole valgte ikke den dårligste plads som sit opholdssted; ti naar man den lange dag har trampet i skog og mark, saa er det vederkvægende, i lag med sine kamerater at faa lute sig ned ved et vel dækket bord, og imellem mat-biterne faa kaste et blik utover den skjønne natur. Og har man da et glas øl ved siden av, saa er det vel saa meget bedre.

Hvor gjerne vi end vilde være her, saa maa vi fortsætte videre, nu bar det nedover igjen like til landhandleren, og vi var likesaa lavt som de landhandlere der ifjor ved krisens utbrud skrudde mel-prisen op i 30 kroner pr. sæk for flere uker tilbake indkjøpt mel, og endda ga de vel ingen garanti for dets beskaffenhet heller. Vi fortsatte østover sletten forbi Kongerud over Jeita, og snart stod vi utenfor Vonheim. Dette er arbeiderdemokraternes lokale i Mo. Det skiller sig ifra lokalet i Sand derved, at det er mere praktisk indrettet og mere aapent

for alle, dog har næveretten gjort sig gjældende der engang iblandt, men staten har tjent godt derved først ved avgift av brændevin som der er opdrukket og siden ved mulkter som der er paalagt saa mange, men det er jo slik de borgerlige vil det skal være, ti skatøret blir vel mindre da maatru.

Vi gik videre, og snart stod vi ved Mo kirke og kommunehus. Det sidste er vistnok ikke tat ibruk endnu, ti det

Mo ungdomslokale ved en høytidelig anledning ca. 1915.

er ganske nyt, og det er vel adskillig som mangler endnu og deriblandt en økonom som kan si ifra, naar det er naaget som mangler.

Saa gik det videre, og snart stod vi ved endepunktet av den nye landevei, nemlig Østmo brygge. Her laa «Storsjø» der liksom «Odølingen» og ventede paa sommeren 1915. «Storsjø» skal nu være den største og hurtigste baat i Odalen, og det er saavidt os bekjendt den første baat der har hat kvindelig styrmand ombord. Det gik for sig slik, at selskapet i flere aar hadde hat en avholdsmand som fører. Denne blev et aar forkastet, og en anden tat isteden. Da den nye fører ilag med den øvrige besætning tok ind saameget svingolje at de ikke dugde til noget, men forlot roret og lot baaten seile sin egen sjø, som det heter, da var det den kvindelige styrmand tok roret og kjørte baaten tillands.

Vi sendte et blik sydover, der laa Mo ungdomslokale. Det er stort og prægtig, er bygget av mange men

brukes av faa. Her skal ingen dans finde sted undtagen 17de mai, da kan de faa sig en svingom og holde et foredrag ogsaa, naar det ikke krænker styrets nøitralitet.

Ja, det var engang en maileik.

Det var mange fulde som hujet og skreik.

*Borti krattet blandt bjerker, orer og hassel,
var det hvøiskende snak, det var tissel og tassel,
i de halvmørke skyggerne der.*

Det var liv det var leik

Over stokker og stene

Det var kurring og smeik

Under lurvete greine.

Vil du ha mig, saa har du mig her.

3. leserbrev

Vi var kommen til Mo ungdomslokale og fortsatte videre sydover forbi Garvik, og et godt stykke længere syd møtte vi en norsk tysker, d. v. s. en tyskvenlig nordmand, der lovet og priste det tyske diplomati i den grad, at tiltrods for, at han er født i nærheten av Sørka, skulde man være mere tilbørlig til at tro at han var barnefødt i Prøissen. Vi gjorde os snart

Provianteringsrådet 1914–1918. Foran f.v.: Per Ødegård, Tarald Nordli, Andreas Kolstad og Magnhild Møller. Bak f.v.: Arthur Svenneby, Nils Bakken, Sjønne Løkken, Erik Holtet, Oline Åbråten Midtsund og Marius Midtsund.

klar med ham og det bar videre til Austvatn bro. Denne er underkastet en grundig omkalfatring, og det var vist behøvelig, men at dette arbeide skulde utføres av folk i en anden kommune, naar vi har likesaa dygtige fagfolk om ikke bedre i vor egen, det fortjener en bemerkning. Og saa skal vi faa nævne, at to av de herrer som satte bort denne akkort, var medlemmer av arbeidsledigkomiteen i N. Odalen, og de som hadde lagt ind anbud herfra, var arbeidsledige folk nær sagt alle sammen og dygtige folk, der vistnok hadde villet utført arbeidet slik, som det skulde været gjort. Det vilde være ønskelig om denne arbeidsledigkomite en vakker dag kom til at gjøre rede for, hvad den har gjort for arbeidsledige folk i N. Odalen, men de møtes vel engang.

Vi drog videre, og vi fik se en ung mand der med en salonrifle gik og skjøt spurv. Han hadde nu skutt en, og stod nu og betragtet den uskyldige lille skapning, og saa tænkte han vel paa de ord, at der falder ikke en spurv til jorden uten eders himmelske Fader vil, og da der her findes adskillige

religiøse omgivelser, saa trodde han vel paa dette og meget mere, og saa er det vel sund fornøielse at være paa religiøse sammenkomster om kvelden og natten og skyte spurv om dagen.

Vi gik videre, og nu stod vi ved Kuggerudsbrua. Her saa vi ut over S. Odalens enemarker. Da dette er utenom vort distrikt, gik vi sporenstreks tilbake forbi alt det før omtalte og snart stod vi ved veiskillet til Nordre Sand. Vi gik videre forbi Dagfinrud, hvor indbyggerne væsentlig bestaar av haandverkere av en eller anden slags. Det er faa steder paa landet, hvor fagfolket er saa samlet som her. Længere nord ligger et stort ensomt hus der minder os om Noas ark; det mangler kun at overstryke det utvendig med bek. Det er heromkring N. Odalens provianteringsraad har sin havreplantage. Vi fik nu se Skjeppestad. Navnet er noksaa betegnende, thi det ligner meget en stad der ligger paa en høi og ved at komme op bakken faar vi straks et glimt ind i fremtiden, thi der ligger en efter gammel stil tidsmessig villa, og der glimter av elektrisk lys overalt. Litt længre nord er selve byen.

Her er landhandleri, bakeri, og der har før ogsaa vært meieri og svineri, — det vil si de har avlet griser, der efter at være kommen til skjelds aar og alder, har gaat over til at bli svin. Her, og litt længere nede paa sletten er der ogsaa en slags markedsplads. Her begyndte sogningen Per Trytten sin virksomhet, og han har vist lært op mange av bygdens folk, saa her træffer man baade høire, venstre og socialistiske hestehandlere. Har nogen en skøttgamp⁴, kan han her bli kvit den, selv om den lider noksaa sterkt av alderdomssvakhet. Den staar naturligvis bunden til skranken og er vidne til al baade ros og last.

Vi gik nu videre, og snart stod vi ved den bekjendte Mangs⁵ bro. Den trænger ogsaa en omkalfatring, og det har ogsaa vært fore i herredsstyret, men blev utsat indtil videre, saa tømmerierne i Nordre Sand kan faa tid til at utgrunde paa hvilken maate de kan faa mest mulig kommunal støtte til at utbygge broen, saa tømmeret uhindret kan passere under den.

Paa den andre siden av broen har vi landhandleriet⁶. Dette eies av endel av bygdens mange vederheftige mænd og er en i alle henseender bra forretning, det var her vi hørte navnet Folkeaffæra paa aviserne nævne for første gang. Hvilken avis man sigtet til, er ikke godt at vite, da alle aviser drøfter folkets affærer. Forresten klæder dette navn noksaa godt den der først nævnte det. Vi gik videre og snart stod vi utenfor hos vor forhenværende stortingsmand og fortiden viceordfører⁷. Her brukes sjelden rullegardiner, saa enhver forbigaaende kan i de mørke kolde vinteraftener

skue ind i de elektrisk rikt belyste boliger⁸. Vi gik litt længere vest, og her hadde vi utsigt over Raasen i syd og Rovelstad og Trøften i nord. Det er der ordføreren og referenten for «Hedemarkens Amtstidende»⁹ bor. Den sidstnævnte forsøkte at skildre julestria i N. Odalen for snart 2 aar siden og la da særdeles vekt paa kakestekinga og svineslagtinga, og jeg formoder, at han næste gang medtar fugleskytinga, pølsegjæringa og saa ikke at forglemme rørekjerringa¹⁰.

Alle bildene tilhører kulturminnelagets fotosamling.

Noter

1) *Bautasteinen til minne om «bygdens soldater» som deltok i krigen mot Sverige i årene 1808–1814. Den ble reist på initiativ av Sand ungdomslag og avduket 17. mai 1915. At steinen var dekket av et «skjørt» må bety at Set & Hørts oppdagelsesreise fant sted før avdukingen.*

2) *Knekkerud var i mange år samlingslokale for ungdommen i Sand. Det lå ca. 500 meter nordafor Sand, på vestsiden av vegen mot Bruvoll. Det var i bruk til lenge etter 2. verdenskrig.*

3) *Sagbruket ved Sandsfossen.*

4) *Skøttgamp: En gammel, utslitt hest.*

5) *«Mangs bro» må være feilskrivning for Haug bro. Avisredaksjonen har trolig feiltolket innsenderens håndskrevne manuskript.*

6) *Brovold landhandleri.*

7) *Monthei Haug satt på Stortinget for Venstre i årene 1895 til 1901 og var varaordfører i Nord-Odal mellom 1913 og 1919.*

8) *Monthei Haug anla i 1909 det første elektrisitetsverket i Nord-Odal i fossen nedenfor Brovold landhandleri.*

9) *Ole Rovelstadmoen fra Arbeiderpartiet var ordfører fra 1913 til 1921.*

10) *Rørekjerring: Kjerring som sitter og vrøvler (rører). (Det Norske Akademis ordbok)*

Perlegrinda barnehage

Så sto jeg der, utenfor porten til «Perlegrinda Barnehage». Lua på halv tolv, litt for stor bobledress og en vott halvblaut av snørr. Jeg så opp på mamma, som hadde den lille sekken min på skuldra si. Hun smilte. Jeg så det nok på henne, hun syntes ikke det var så gøy å slippe meg av i barnehagen. Slippe meg ut i voksenlivet. Men jeg var klar jeg, sa jeg til henne. Jeg hadde til og med pakka sekken selv i dag! Det visste ikke hun, at jeg hadde rotet til alt hun hadde ordnet. Men det gjorde ingenting, for i sekken hadde jeg lagt polkagrisstrømpebuksa mi, et par av bestemors gamle hårruller, pappas hullete ullsokker og mammas lille reisesmykkeskrin. Jeg var klar for voksenlivet!

Men akk, så klar var jeg dog ikke. Jeg kom inn i gangen og skulle ta på meg tøflene mine, men de hadde jeg jo tatt ut av sekken samme morgen. Jeg ville ikke la de voksne se at jeg hadde mislykkes som sekkepakker, så jeg fant fram pappas hullete ullsokker, for de burde varme godt. Jeg tok dem på, men de gled av med en gang. Hm, jeg tok av mine egne små sokker, tok på pappas, dro dem godt over knea, og tok så på mine egne sokker over dem. Det ble litt klumpete og rart, men sokkene satt på plass. Så løp jeg inn til de andre barna. Her kommer jeg!

Jeg så nok at de andre barna så litt rart på beina mine, men jeg sa

ingenting, bare lot som om alt var som normalt. Og akkurat idet jeg satt der og ante fred og ingen fare, kom ett av barna bort til meg og sa: «Hvorfor har du så rare sokker i dag?» «Fordi jeg har vokst ut av tøflene mine vel!» datt det ut av meg. «Og så hadde vi ikke noen større, så jeg måtte ta pappas sokker», slengte jeg på, vel vitende om at alt jeg akkurat hadde sagt var løgn. Barnet så ned på det klumpete fottøyet mitt og sa: «Oi, har du vokst så fort! Kunne ønske jeg også kunne gjøre sånt.» «Det kan du vel! Jeg har egentlig ikke vokst, jeg bare later som. Det kan du også!» svarte jeg raskt. Vi sto og snakket om hvordan vi kunne få henne til å se eldre ut. Å få større bein var uaktuelt, for det var min greie. «Større skuldre!» glapp det ut av henne. Jeg så rart på henne og begynte å slenge på mine egne skuldre. «Bestemor har veldig store skuldre innimellom, særlig når det er bursdag», fortsatte hun. Skuldre! Bestemor! Jeg løp ut til sekken min og fant bestemors gamle hårruller. «Se her», sa jeg og la en hårrull på hver skulder under genseren. De satt godt fast under strikkegenseren hennes. «Ja!» utbrøt hun. «Akkurat som bestemor!»

Så var det tid for musikk. Vi satt spente i ring på gulvet i det musikk læreren kom inn. Det var en liten dame med kort, brunt hår og briller. Hun smilte til oss. Verdens varmeste smil som kunne smeltet hele Nordpolen. Hun fant fram en kasse og begynte

å rote rundt i den. Opp av boksen tok hun noen pinner, små trommer med sånn raslegreie på og egg som lagde lyd hvis du ristet på dem. Jo, og så triangel! Det var min favoritt. Den lagde så fin lyd. Jeg hadde fått beskjed om å slå i takt med de andre, men det var så gøy når man slo så fort man kunne, slik at den sa «Klingeplinkeklingeplinge-pling!» Jeg fikk et strengt blikk og beskjed om å prøve igjen, bare litt roligere. «Pling – kling – pling – klingeplinkeklinge-pling!» Det var det, jeg hadde mistet mitt triangel-privilegium for denne gang. Jeg satt der litt skuffet da jeg

fikk rasleegget i hånda. Men vent, det var ikke så galt allikevel! Jeg spratt opp og begynte å danse i takt med musikken og rasleegget mitt. Men det var noe som manglet. Jeg løp ut i gangen, fikk tak i polkagrisstrømpebuksa mi og tredde den på hodet.

Jeg løp inn til de andre igjen og danset og slengte på hodet. Det var akkurat det jeg trengte, det lange polkagrisfargede håret som blafret i vinden idet jeg danset med egget mitt.

Dagen hadde gått i lek og læring, og nå var det begynt å bli mørkt ute. Jeg hadde funnet fram den siste tingen jeg

hadde pakket i sekken min, mammas smykseskrin, og satte meg i vinduskarmen. Der fikk jeg sitte i fred. Det var et roligere tempo i barnehagen nå. Noen satt ved langbordet og tegna, et par lekte frisør borti hjørnet der, og en raring hadde sovnet i bokhylla. Og her satt jeg alene foran vinduet. Jeg hadde sett igjennom smykseskrinet til mamma og tatt på meg alt jeg fikk plass til. På armene hadde jeg armbånd, både de som glitret og de litt tjukkere i plast. Halskjedene hadde jeg gitt opp, så de fikk bare ligge igjen i skrinet. Så nå satt jeg der, preget av dagen, med pappas strømper under mine, strømpebukse på hodet og besmykkede armer.

Det hadde begynt å lave ned ute. Gatelysene var tent, og jeg kunne se snøkjerringene danse ned foran lysene. Det så kaldt ut, men her var det godt og varmt. Mange av barna hadde blitt hentet nå, men vi var noen igjen som ventet på vår tur. Jeg speidet utover. Nå måtte pappa komme snart. Han skulle hente meg i dag, det hadde han selv sagt.

Plutselig ble stillheten brutt av at Peter så på meg og ropte med begeistring i stemmen: «Du er henta!» Jeg spratt opp og løp mot skikkelsen i døråpningen. «Deg har jeg venta på i hele dag», tenkte jeg mens jeg løp mot han. Han bøyde seg ned og åpnet de store trygge armene sine, og jeg løp rett inn i dem. Rett inn i armene til Far. Nå er jeg hjemme.

Endring

Jula jeg likte
har blitt et overfladisk vås
Ingen sjel i sikte
der bak kikkhull og lås

Tradisjoner tvinges
med stress og migrene
Sanger bare nynnes
Du blir ei sirene!

Gaver må kjøpes
selv om de blir byttet
Innholdet røpes!
Et falskt bånd blir knyttet

Så jeg rømmer til fjells
sammen med høytid og fred
Serverer minner til kvelds
til årstidens smed

Skuldrene senkes
Lysene blir tent
Tradisjonene skjenkes
med min sjelsro hver advent

Av Bjørn Ivar Lund

Storskolen i Garvik 1910

1. rekke f.v.: Per Nyhuus, Brede Tjernsli, Hans Holt, Kolbjørn Spilhaug, Olaug Bråten, Anna Solli, Inga Kjølen, Ingrid Morterud, Dagmar Bråten.

2. rekke f.v.: Ole Østmoløkken, Per Karlsen, Erling Bråten, Gunnar Torpet, Alma Perstuen, Gudrun Haugen, Kirsti Elverhøi, Mari Ruud, Ragnhild Dammen.

3. rekke f.v.: Klaus Bråten, Anders Rudsjordet, Ole Rudsjordet, Rudolf Martinsen, Hans Dagfinrud, Kari Elverhøi, Karoline Morterud, Kristine Dagfinrud, Ingeborg Melleberget.

4. rekke f.v.: Erling Morterud, Birger Martinsen, Øivind Nyhuus, Einar Dammen, Karen Haugen, Anna Foshaug, Karen Breiby, Margit Rudsjordet.

5. rekke f.v.: Lærer Jørgen K. Ous, Ole N. Kjølen, Paul Dammen, Klaus Indgjerdingen, Marius Dammen, Marie Trøhaugen, Tore Fjeldstad, Marie Kirkenær, Berta N. Bekken, Anne A. Bekken.

Foto: Kulturminnelagets fotoarkiv.

Fredsue med stor rettferdighetssans

Selv om Odalens store fredsue har kommet godt opp i 80-årene, er hun fortsatt en aktiv foredragsholder om atomvåpen, nedrustning og fred og om konflikten mellom Israel og Palestina. Hun er også fortsatt glødende interessert i en rekke andre samfunnsspørsmål. I denne artikkelen forteller Torill Spilhaug Eide (86) om sitt mangeårige frivillige og oppofrende arbeid for en bedre og mer rettferdig verden.

– Jeg har hele livet hatt en sterk rettferdighetssans. Politisk interesse hadde jeg fra tidlige år – kanskje allerede i 7-årsalderen. Jeg hengte opp bilder av politikere i stedet for filmstjerner på veggen. Senere ble jeg veldig berørt av å lese om Abraham Lincoln og slaveriet i USA. Det inspirerte meg til sær oppgaven på Elverum videregående skole. Diskrimineringen av de svarte gjorde meg opprørt, sier Torill.

Egen realskole

Hun vokste opp på garden Granholt like nord for Mokjerka. I Nord-Odal var det ikke noe skoletilbud etter folkeskolen, men faren hennes, Tormod Spilhaug, organiserte realskoleundervisning i Mo, slik at de unge slapp å reise utabygds for videre skolegang.

– Musikk og piano ble fort veldig viktig for meg. Helga Wang fra Årnes kom til Mo og lærte oss å spille piano. Musikkinteressen var så stor at da jeg begynte på Universitetet, ble det musikk mellomfag, så historiefaget og senere sosialpedagogikk.

Var odelsjente

Torill sier hun hadde en fantastisk oppvekst på garden. – Jeg lærte om alle de viktige prosesser i livet, og det var meningen at jeg skulle ta over garden. Jeg var odelsjente da jeg ble født. Da jeg sto med pennen i hånda for å skrive fra meg odelen da far ville selge garden – han var kunstner, ikke gardbruker – visste jeg at jeg gjorde noe dumt. Men dessverre, jeg følte det var nødvendig – for fars skyld. Og så hadde jeg funnet meg en Oslo-gutt, så da ble det slik, og etter hvert også tre barn.

Ville bli journalist

– Jeg var klar til å bli journalist. Når jeg fikk noen blanke ark mellom hendene, kriblet det i fingrene etter å fylle dem, helst med politiske emner. Men noe kom i veien; fremmedarbeidere og flyktninger var kommet til Europa og Norge – de fikk problemer med både arbeid, bolig, språk og fremmedhat.

Dermed ble arbeid med flyktninger og innvandrere Torills hovedbeskjeftigelse gjennom livet – bortimot 40 år. På 70-tallet strømmet det til med

Av Per Norheim og Gunnar Nygård

*I august 2020 holdt Torill appell på et fredsmøte i biblioteket på Sand i anledning 75-årsmarkeringen for atombomben i Hiroshima.
(Foto: Gunnar Nygård)*

flyktninger fra Vietnam og Chile spesielt, og ikke minst arbeidsinnvandrere. Europa og Norge var i stor mangel av arbeidskraft i oppbyggingen av landene våre etter krigen. Som odølingene bygget boliger for folk i Oslo etter krigen, var arbeidsinnvandrerne med på å gjenreise industrien og etter hvert ta jobber som vi nordmenn gjerne ikke ville ha. Det var stor bolignød og utnyttelse av deres arbeidskraft – og kommunene var helt blanke på hvordan de skulle takle problemene som hopet seg opp; skole, bolig, barnehage.

«Flyktningekontor» på kjøkkenet
– Jeg hadde drevet et lite «flyktningekontor» på kjøkkenet hjemme, så da Bærum kommune skulle opprette en stilling som flyktninge- og innvandrer-konsulent, ble jeg ansatt – som den første i landet – med tomt skrivebord og tomme hyller på kontoret. Ingen visste noen ting, og der satt jeg. Det ble slitsomt og veldig interessant, og etter hvert ble det andre utfordringer i samme bransjen.

– I Bærum utfoldet jeg meg med skolepolitikk, trafikksikkerhet og ikke minst i idrett. Idrett har vært en stor

del av livet mitt, noe som utøver, men i stor grad som administrator. Jeg var leder i Eikeli basketballklubb og av utdanningskomiteen i Forbundet, og senere, da jeg kom hjem til Nord-Odal, ble jeg leder av IL Mogutten. En alvorlig hodeskalle-ulykke i tolvårsalderen hindret meg i å bli aktiv sjøl.

Mot atomvåpen, for nedrustning

I tillegg til det sterke engasjementet for flyktninger og innvandrere i Norge, har Torill i en årrekke vært sentral i arbeidet mot atomvåpen og for nedrustning og fred, blant annet gjennom Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF) og nettverket Kvinner for fred.

– Det som ble helt avgjørende for livet videre var dette: Sovjet og USA var godt i gang med atomopprustning og konkurranse om hvem som var sterkest. Til slutt ble det for mye for vanlige folk, spesielt kvinner. Vi kunne ikke tåle at milliarder ble brukt til våpenopprustning i stedet for å gi folk mat. I tillegg kunne atomvåpnene komme på avveie og gjøre slutt på oss alle. Det virket ufornuftig, det rett og slett rørte ved det innerste i oss.

Organiserte fredsmarsjer

Torill deltok i «Nordiske kvinners fredsmarsj» fra København til Paris i 1981.

– 3000 mennesker startet fra rådhusplassen i København, og da vi gikk inn i Paris 120 mil og seks uker senere, på selve Hiroshima-dagen, var vi 25000. Parolen var «Nei til atomvåpen i øst og vest». En helt utrolig opplevelse! Olof Palme tok imot oss i Paris. Det var en stor anerkjennelse etter all den motarbeidelsen med beskyldninger om å løpe Sovjetunionens ærend vi hadde møtt. Hvorfor var dette en så stor opplevelse, som vi nesten kan si forandret livene våre? Fra første stund kjente vi at vi var med på noe stort, større enn oss selv. Da tålte vi å sove lite, være sultne og slitne om kvelden.

Til Den røde plass

Året etter organiserte Torill en tilsvarende marsj fra Stockholm via Moskva til Minsk i Hviterussland (nå Belarus). Det ble en stor suksess, med stor interesse fra media.

– Underveis mens vi gikk mot Paris, hadde vi snakket om at det hadde vært

viktig å fortsette marsjen mot atomvåpen i Sovjet (det var under den kalde krigen). Og det skjedde! Etter mange vanskeligheter kunne folk sommeren 1982 over hele Europa se og høre at nordiske fredsmarsjkvinner og -menn bar plakater med «Nei til atomvåpen i øst og vest» over Den røde plass og nedover hovedgaten i Moskva. Vi ble møtt av 60 000 mennsker i den sovjetiske hovedstaden. Smått utrolig for ei lita jente fra Nord-Odal, sier hun.

USA og Mellom-Amerika

– I 1983 fortsatte vi med en marsj fra New York til Washington DC. Dermed hadde vi marsjert i Europa, i øst og i vest. I 1985 fortsatte vi med en seks uker lang fredsmarsj fra Panama til Mexico, forteller Torill.

Kvinner skaper fred

– Vi ville vise at kvinner kan skape fred, noe vi har klart før. Det måtte nemlig to kvinnemarsjer til for å endre befolkningens holdninger til atomvåpen. Om det var den direkte årsaken til folks holdningsendring, kan jo diskuteres. Men det var i hvert fall starten på det arbeidet som gjorde at folk endret syn på atomvåpen. I 1981 var 80 prosent av befolkningen for atomvåpen, og 20 mot. I 1986 var det snudd på hodet. Kvinnene var årsaken, sa Torill i et intervju med Glåmdalen i 1988.

Fant større livsglede i Nord-Odal

– Jeg flyttet tilbake til hjembygda i 1986. Jeg var lei av byen, Bærum, utviklingen var gått i en retning jeg ikke trivdes i – så da bar det hemmatt. Jeg har aldri angret. Tvert imot – natu-

Palestinas leder, Yasser Arafat, ga Torill og de andre fredsdemonstrantene en varm velkomst på julaften 1988. (Privat foto)

ren, folk, atmosfæren, vennligheten, humoren, naturligheten, Storsjøen – det er mange ting som har gitt meg større livsglede.

Sterkt engasjement for Palestina

– Jeg dro til Israel-Palestina for første gang i 1988. Alle støttet jødene etter krigen. Det var viktig at de fikk sin egen stat, men jeg følte at det var ting som foregikk i Midtøsten, som vi aldri fikk høre om. Så jeg dro nedover for å finne ut selv. Det ble et sjokk, og jeg ble kastet ut i en politisk kamp som har engasjert meg hele veien videre.

Noen av oss mente vi måtte få ut riktig informasjon som vi følte manglet i hele Europa. Og med de positive opplevelsene fra marsjene mot atomvåpen ville vi få i stand en marsj for menneskerettigheter i Israel-Palestina. Vi samarbeidet både med det israelske militæret (IDF) og med Fatah og Hamas på palestinsk side. Vi var bare kvinner som deltok. Menn bærer våpen, kvinner bærer barn; derfor var det tryggest at det var kvinnene på alle sider som utfordret til fred.

Møtte Yasser Arafat

Marsjen gikk i årsskiftet 1988/1989 fra Tel-Aviv til Nazareth i nord og sørover igjen til Jerusalem. På julaften

inviterte den palestinske lederen Yasser Arafat kvinnene til sitt utbombede regjeringskontor i Ramallah.

– Han syntes synd på oss som ikke fikk være sammen med familiene våre på årets viktigste dag. Kona hans var jo kristen. Det kom mye godt ut av denne menneskerettighetsmarsjen. Den utløste mange prosjekter for utdanning av unge palestinske jenter fra flyktningeleirene og utallige andre prosjekter fra kvinnene som kom fra seksten forskjellige land og var 135 i tallet. Marsjen ble mitt livs store opplevelse.

Torill understreker at også israelske kvinner deltok, og de oppsøkte også Israels nasjonalforsamling Knesset og israelske bosettere på palestinsk område.

Hun har fortsatt kontakt med flere av de palestinske jentene som fikk støtte til skolegang og studier. Blant dem er leger, jurister og lærere.

Hun har også vært reiseleder for flere norske grupper og tatt initiativet til flere innsamlingsaksjoner.

Vil reise til Palestina igjen

Torill var i Palestina senest sommeren 2023, og hun vil ikke nøle med å reise dit igjen dersom forholdene skulle gjøre det mulig.

– Jeg føler meg som en norsk-palestiner, sier hun.

Besøksvenn i fengsel

I tillegg til sitt internasjonale engasjement var Torill i noen år besøksvenn for noen av landets antatt farligste

fanger i Ila landsfengsel, senere på Ullersmo.

– Jeg møtte blant andre pyromaner, mordere og narkotikasmuglere – kjekke karer alle sammen. For det var det rare – i fengslet sonet de for det de hadde gjort og blitt dømt til 10-15-20 års fengselsstraff for – ellers var de personer som du treffer på butikken eller bussen. Jeg følte at jeg, som kom utenfra, var til nytte. Senere var jeg på Ullersmo. Det ble mange vennskap og en erfaring så stor at det er vanskelig å tenke seg uten. Jeg lærte litt om livet i løpet av de årene, sier hun.

Torill har arrangert flere fredsmøter i hembygda også. Øverst: Fra Samling i november 2020, der odalsordførerne Lise Selnes og Knut Høithammer signerte oppropet «Ordførere for fred».

Til høyre: Fra et tilsvarende arrangement i september 2022. med f.v. Thomas Cottis, Kalle Moene, Torill Eide, Anja Lillegraven, Dag Hariede, Theo Koritzinsky og medarrangør Siv Norheim.

Fjell skole 1922

1. rekke f.v.: Torbjørn Fjellmo, Kåre P. Vestby, Søren Eier, Oskar Smestad, Bjørn Jernberg, Osvald Nyborg, Kjell Fjellshagen, Arvid Berg, Amund Snekkerlien, Arne Haug, Ole F. Skolbekken, Magne Fjelland, Per Myrer, Egil Eier, Ivar Finstad.

2. rekke f.v.: Olav Finsrud, Kåre Stendal, Hans Vestby, Ivar Skolbekken, Per O. Myhrer, Hans Fjeld, Magnus Thoner, Bjarne Bråten, Arnolda Strand, Thora Strand, Olaug Rogstad, Magna Bryhn, Agnes Finsrud, Aagot Inngjerdingen.

3. rekke f.v.: Arve Dalen, Karen Myhrer, Kari Leirvold, Mari Fjellshagen, Solvøig Vikøren, Jørand Dalen, Margrethe Rogstad, Brynhild Berg (lærer), Ellen Jernberg, Magnhild Fjeldmo, Astrid Tronsrud, Marie Tørhaugen, Margrete Inngjerdingen, Oddmund Eier, Alf Bråten.

4. rekke f.v.: Kåre Nyborg, Astrid Stendal, Rakel Jernberg, Olga Tronsrud, Tina Innleggen, Sigrid Snekkerlien, Kjellaug Lillethoner, Gudrun Myhrer, Dagmar Haugsrud, Hanna Gravlien, Else Eier, Marthe Leirvold, Helga Inngjerdingen, Minda Nyborg, Gudrun Vestby, Karen Snekkerlien, Thora Lillethoner, Anna Snekkerlien, Aslaug Fjellshagen.

5. rekke f.v.: Eva Dahl, Marie Skolbekken, Emma Skolbekken, Helga Inngjerdingen, Hjørdis Nyborg, Randi Innleggen, Ingeborg Haugsrud, Tina Dalen, Borghild Bjerke. Lengst til venstre: Lærer Torbjørn Berg; lengst til høyre: vikarlærer Gerhard Orbråten.

6. rekke f.v.: Birger Haug, Ole N. Skolbekken, Trygve Rud, Oskar Fjellmo, Klaus Tørhaugen, Einar Vestby, Arvid Jernberg, Torgrim Knutsen, Arne MelleMBERGET.

Foto: Kulturminnelagets fotoarkiv.

En prat med Nils Lien

Kaare Løchen var gjennom flere tiår journalist i Glåmdalen. På 1950-tallet var han ofte å se fartende rundt med kamera og notisblokk på motorsykkel i odalsbygdene. Han satte seg gjerne ned og pratet med kjente og ukjente odølinger, og med årene ble mange presentert i serien «Glåmdalens portretter». Våren 1951 var Løchen i Knapper og slo av en prat med Nils Lien. 14. april sto dette portrettet på trykk i avisa.

Vi traff Nils Lien ved Setersdammen. Han er gammel nå, og det går ikke så fort når han lunger avgårde. Til sommeren fyller han 75 år. Han greier ikke å sitte stille i heimen sin i Knapper når folk er ute på arbeide. Han må ut og se hva som foregår ved Tannåa, for i den har han fløytet siden han var smågutt, og i 18 år var han bas i fløytinga. Men gubben har ikke tid til å prate så lenge. Han skal ut i tømmerskogen .

– Je har ei one oppi der, sier han og peker. – Men det er vrangt å ta seg dit, det er så mie snø.

Det er ikke tilrådelig å slippe gubben aleine til skogs på hogging. Han er for gammel nå, men hvem kan stoppe den trauste karen når han vil? Etter en liten prat rusler han også videre opp til ona si.

Nils Lien er en kjent kar, en gubbe det går frasagn om på mange områder. Han har en kvikk replikk, og han tar skikkelig i når han svarer for seg. Odølingene setter pris på slike oppriktige folk med rapp tunge, som kan gi uttrykk for sin sunne sans og som kan sno hjernevinningene sine og sette seg inn i alle situasjoner, men samtidig beholde et uforfalsket personlig særpreg. Nils Lien er en bygdeoriginal og litt av en sagnfigur. For et par årtier siden fikk han magesår, kanskje fordi han aldri har vært redd for å ta en skikkelig dram i godt lag. Han var meget sjuk, og i alle de siste åra har han vært plaget av magesåret. Men han sluttet ikke å arbeide. Nei, han holdt på like trutt med tømmerhogging som før.

Seinere fikk han en annen sjukdom og ble sendt til Sør-Odal sykehus. Men han ble sendt hjem for å dø i fred. Overlegen var så sikker på at Lien ville stryke med at han seinere en gang spurte en doktor i Nord-Odal om når Lien var avgått ved døden. Da var Nils i tømmerskogen igjen, og der har han arbeidet senere. Overlegen måtte sjøl se om det var sant.

Men det var ikke bare den gangen han skulle vært død etter all vitenskap. Han ble en gang kjørt over av et kjerrehjul, som gikk over halsen. Kjerra var lastet med 6 grove karer, men det var ikke nok til å få bukt med Nils.

Ved flere høve har doktoren bedt ham holde seg i ro og spare på kreftene

fordi han ikke hadde lenge igjen. En gang svarte Nils på en slik anmodning: – Nei, mæ får de itte ihæl før de koker hæl mæ.

Hvis noen tviler på at viljen kan helbrede, bør han se til Nils Lien. Viljen og arbeidet er medisin for ham. – En får ta seg tel no, det er nuk ta di som itte vil gjæra no, og de har det itte gøtt, sier han.

Fløyting har vært livet for Nils, og det er ikke bare i Odalen han har vært med. Han har vært med i Østerdalen flere ganger. I Atna var det hard fløyting, forteller han. I Hasla har han også vært med, men der gikk det mer fredelig. Da har det gått friskere for seg i Tannåa.

I Tårnet i Tannåa – et merkelig navn på en foss, forresten – har Nils kjempet mange harde dyster. Fossen var brattere før i tida enn den er blitt nå etter sprenging, og det satte seg lunner i fossen ved hvert eneste slipp, forteller Nils. Da var det bare «å høgge laus» eller sprengte om det satt for hardt.

For omkring 30 år siden ble det bygd et regulært skihopp i fossen. Stokkene føk ut på et brett av tømmer, slapp vatnet og gjorde en fin bue på 30 meter over de værste skarene i elveleiet. Men tømmersetter ble det lell, om det ikke så ofte. I den tida var det mange turister som så på fløytinga i Tårni, som kjentfolk kaller fossen til daglig. Fløyterne opptrådte for dem på den måten at de sto under fossen og lot tømmeret og vassmasser hoppe over hodene deres. Jo – det var skuespill – stokkene svevet som fyrstikker i skumsprøyten – noen rett opp og ned, andre på flasken, og dunder og brak

var det så ingen kunne høre manns mål.

– Det er kostbart å spare på mannskap i Tannå-fløyten, sier Nils plutselig. – Det blir for lite vakter i stryk og og fosser. Dammen blir sluppet flere ganger om dagen, og om en sett står i fossen, vet manskapet ikke om det før om kvelden når de går ned langs åa, og så blir det kanskje dagers arbeid med å få det hele løs. Det har hendt flere år at fløytinga har blitt meget kostbar på den måten.

Nils har greie på fløyting, og det er som nevnt ikke bare i Tannåa han har hentet erfaringer. Han har fløytet i Juråa, og i Vingersjøen har han også vært med, og på mange andre steder som han i farten ikke husker.

Nils har vært en spenstig kar, lettvindt og sterk. Disse egenskapene hadde han bruk for da han var skogsbestyrer for en rekke skogeiere i Odalsbygdene. Han har bestyrt skoger for Ole Holth, Halfdan Holth, Markus Sand, Ole Julsrud, Hansson og flere andre skogeiere. En tid hadde han hele 30 000 dekar skog å se opp med, og teigene var spredt. Men Nils greide oppgavene. Han spurte aldri om hvor lang arbeidsdag han skulle ha, eller hvordan været var. Han arbeidet og travet skogleiers til alle døgnets tider i styrtregn og tordenvær – alltid like uforstyrrelig. Han hadde ikke respekt for seg sjøl og følte ikke medynk for sin egen kropp når den verket og protesterte mot anstrengelsene. Vilje, framdriften og plikten var de ting som ledet ham i arbeidet.

Nils var ofte svett og skitten mens han sleit og stridde i skogen. Han brydde seg ikke noe om det, og folk

han kom i kontakt med i koiene anså ham for å være et skogens troll. Han kunne også ligne et slikt – både av vesen og utseende. Hans pågangsmot har alltid vært uslitelig – alt skulle lykkes, og vanskelighetene beregnet han kaldt og rolig for å vinne over dem. Hans barske ytre med de utrolig frodige øyebryn og den friske skjeggveksten kan virke skremmende – særlig var dette tilfellet da han var yngre, men hvis en er så heldig å få se øynene hans under vilnisset, vil en se

to snille, skinnende øyne som rommer overbærenhet og velvilje. Nils er da heller aldri blitt beskyldt for å være noen urimelig kar som formann eller bestyrer. Det er bare mot seg sjøl han nekter å vise barmhjertighet.

Heder etter 59 års tjeneste

I 1951 ble Nils hedret med medalje og diplom av Selskapet for Norges Vel etter 59 års tjeneste i skogen til Ole Th. Holth.

Nils var født 11. juli 1876 og døde 19. mai 1953, nær 77 år gammel.

De som fikk Selskapet for Norges Vels medalje for lang og tro tjeneste på Øvre Holth. Slående fra venstre: Fredrik Huken (tjeneste i 30 år fast og 15 år delvis), Einar Malerud (53 år), Halfdan Malerud (42 år), Hans Sætheren (55 år), Harald Grinna (30 år). Sitende fra venstre: Brede Dagfinnrud (58 år), Nils Lien (59 år) og Kristian Dagfinnrud (57 år). (Faksimile fra Glåmdalen 9. januar 1851)

Blokkering

Jeg hadde tenkt å sende deg en god-jul-melding
Men så kom jeg på at jeg har blokkert deg
Og jeg husker ikke lenger hvordan man fjerner sånt

Av Bjørn Ivar Lund

Fillete førjulsbetragtning

Jeg har egentlig aldri vært så fryktelig glad i å vaske. Det er ingen andre i familien heller, bare så det er nevnt. Jeg skylder på at jeg aldri har tid. De andre har enda dårligere unnskyldning. Som mor i familien har jeg derimot det bærende ansvaret overfor resten av samfunnet. Er det noen som ser møkka her, er det jeg som får skylden. Derfor forsøker jeg å la overflaten se ganske bra ut til hverdags med enkle midler. Jeg er, for eksempel, blitt en kløpper på hybelkaninjakt med bare hender. Det er bare å snike seg innpå, uten å puste. Det med pusten og gripe tak rundt hele dyret er viktig. Det skriker ikke, men hvis du åpner hånden, vil det forsøke å rømme. Knekke nakken hjelper ikke. Det gjør derimot litt vann. Fukt den, kryst den sammen og kast den i søpla. Flekkene på gulvet fjerner jeg enkelt ved å spytte på genserermet og gnikke litt. Støvet pleier vi å la ligge til det forsteines i en tykkelse vi kan bruke spaden på.

Nei, vi er ikke glade i å vaske. En gang i året er det derimot påkrevet. I jula må det være rent, selv hos en sleip unnasluntrer, som tross denne litt late vaskeattituden har litt for mye samvittighet til å bli et ikon eller et forbilde i temaet. Udiskutabelt er det i alle fall at denne årstiden konverterer selv meg til ei ihuga vaskekjerring.

I en bortgjemt krok, under vasken på vaskerommet, fant jeg bøtta over-

raskende fort. Den bortglemte, blå plastbeholderen nærmest brølte ut om min udugelighet da jeg oppfattet at jeg måtte starte julevasken med å tørke støv av bøtta. Filla var derimot søkk borte, men den har aldri vært noe god allikevel. Jeg mener å erindre at jeg kastet den en gang i sommer fordi den utrolig nok var utslitt. Min mann elsket nemlig å putte vaskefilla i vaskemaskinen, noe som resulterte i at vår fille, til enhver tid, var gullende ren, og etter hvert ganske fillete. Dens erfaringer med salmiakk og grønnsåpe var ganske liten, og levetiden ble nok urettferdig kort. Borte var den i alle fall. Jeg konkluderte med at jeg ikke kom til å savne den, og jeg fant et gammelt, fillete håndkle.

Å vaske er egentlig ikke så ille, bare man kommer i gang. Jeg lurar egentlig på hva slags mekanismer som surrer oppi hjernen og forteller meg at det er så fryktelig kjedelig? Kunne jeg ikke forsøke å få til dette en gang i uka, for eksempel? Det er jo moro å se hvor fint det blir. En mulighet kan jo være at forandringen hos meg blir formidabel når vann møter gulv, eller diverse støvbefengte flater får et overraskende besøk av filla. Den forandringen ville antagelig knapt være synlig hvis jeg skulle klare å få gjort rent en gang i uka. Jeg overbeviste meg selv med at det blir nok litt for ofte. Det må jo synes når jeg vasker, tenkte jeg, og frydet meg når den grå, lettere hårete vinduskarmen ble hvit og skarp i kantene. Hele rommet ble

etter hvert annerledes. Det er likt hver gang, det er som å flytte inn i et nytt hus. Gnikkemusklene bulte sterke og glinsende da jeg vred opp håndkleet for siste gang og tømte bøtta i do.

Julepynting går greit når en har villige barn. Julen er barnas høytid, og jeg overlater til dem å spre om seg med nisser og andre røde innslag. Jeg har egentlig sluttet å pynte til jul, da

jeg føler denne siden min egentlig ikke helt har fått lov til å blomstre uten at jeg hakker på assistentene og krangler meg til det jeg syns er finest. Da barna var små, ble dessuten all pynten til leker. Etter hvert som de har vokst seg til, har de også fått helt klare oppfatninger om hvordan pynten skal stilles ut. Mine meninger får dreie seg om noe som er viktig for

deres ve og vel. Julepynting havner ikke under den kategorien hos meg. Om noen år kan jeg atter forsøke meg litt igjen.

Vi er altså ikke alltid enige, men de får bestemme, noe som resulterer i at hele min visuelle, minimalistiske estetiker trekker seg ut og forsvinner. Jeg går ut av det rommet som skal pyntes. Jeg monterer bare julestjernen i toppen av treet før jeg går. Der setter jeg foten ned, tross alt. En stjerne skal i toppen av treet og ikke midt inni eller andre steder det kunne vært moro å plassere den, som i bokhylla eller under sofaen.

Barna mine har nemlig fantasi når det gjelder julepynting. De er ikke bundet av tradisjoner eller strenge rammer. De lager eventyr av alt de setter frem, mens handlingen ofte er viktigere enn komposisjonen. En nisse likner en keramikkdukke; altså havner den komisk ved siden av. Den er misunnelig på dukkens skjønnhet. På rekke og rad, klare til å sette utfor verdens lengste bakke, står femten nisser på ski. En juletrekule er heller ikke alltid til treet i huset vårt. De henger fint på skuffeknotter og dørhåndtak. Her ved PC-en ser jeg tre stykker, en englebefengt kule rundt linsa på web-kameraet og en blank i sølv oppå hver høyttaler. Mellom skjermen og tastaturet er fire nisser plassert i en kunstig granbardekorasjon etter min farmor. Løfter jeg blikket, ser jeg ytter-

ligere et titalls hele og halve nisser på scanneren og oppetter bokhylla. Litt fillete, ja, ja, pytt, pytt. Juletreet er en historie for seg. I år er glitteret ganske dominerende, bruk fantasien og gang det med ti.

Vi har mye julepynt. Alle forfedrene som har bodd i huset, har etterlatt seg flere kasser. I tillegg kommer alt barna selv har laget i barnehagen og på skolen gjennom mange år, og noe jeg selv kjøpte og laget da jeg fortsatt hadde håp om å gjøre det slik jeg ville. De pynter til de ikke gidder mer, og jula bugner i hele huset. Litt respekt har de derimot vist meg. Pianoet har ikke pynt på tangentene.

Så er vi da klare for julefeiring, vi også. Huset er rent. Det er viktigst for meg. I stua henger julestrømpene, klare til å fylles opp, selv om sønnen min mente at strømpa var litt for liten, så han hengte opp strømpebuksa si ved siden av. Den akter jeg å fylle opp med klementiner hvis poden klarer å få sove i kveld, selvfølgelig. Han er litt speeda på jul, for å si det mildt. Spenningen hans er meget hørbar. Munn diaréen har salmonellatendenser, og nivået har kritiske desibelverdier. Allikevel, vi husker da hvordan det var. Den rolige kosen får komme senere i julen, for den kommer, det vet vi. En fillete juletradisjon er bedre enn ingen?

God jul!

På kompasskurs fra Gråbeintjernet til Ulvtjernskoia:

Minner fra elgjakta 1949

Jaktlaget lå på tre skogshusvær, i Kanka, Rabben (Bjelkersætra) og Ulvtjernskoia. Jeg lå i Rabben sammen med brødrene mine Knut (1921–2012) og Lars (1925–2008) samt Rolf Loraas og Harald Brynnildsrud. Skogsturer var det likeste jeg visste, og denne høsten skulle jeg få være med på elgjakt uten borse. Det jeg ikke visste, var at en hendelse denne jakta skulle bli uforglemmelig.

Jeg skulle sitte på post sammen med Guttorm Falck Westgård, som hadde vært lensmann fra 1929 til 1945.

I sørvest av jaktterrenget skulle det settes ut poster, noe som var avtalt dagen før. I 1949 fantes det ingen hjelpemidler til kontakt mellom jegere og de som gikk med sporhunder.

Guttorm og jeg skulle sitte sammen på Kongeposten. Vi satt mange timer, og etter hvert syntes jeg det var ganske kjedelig. Været var bra, med svak vind fra sørvest. Det raslet bare litt fra noen fugler som holdt til i buskekjerr.

Avtalen med Guttorm var at jeg skulle gi et nevedask i ryggen hans om jeg så eller hørte noe som kunne være elg. Jeg fikk god tid til å mimre om da far og jeg hadde gått her og sett etter krøttera da vi lå på Krogsrudsætra. Det hadde faktisk hendt at vi

måtte reise med lastebil til Fallet for å hente ei ku som hadde gått ut i ei myr. En elgjeger som hadde gått en tur med hunden sin før jakta, hadde oppdaget kua. Birger Saugnes hadde lastebil, og far og broren min, Håkon (f. 1930), fikk han med for å hente kua.

Om litt kom hundkara for å ta inn postlinna. De hadde fulgt spor gjennom postlinna. Det var skutt på elgen. Derfor gikk de videre til de fikk overlatt sporet til fallaget i Nes. Hundkara, Helge Krogsrud og Arne Svarverud, med hunden Flora, kom for å ta inn postlinna.

Guttorm hadde hørt skudd og ville sitte litt til. Arne ønsket å la Flora hvile litt. Derfor ble han og Flora igjen hos oss på Kongeposten. Vi hadde langt å gå. Guttorm og Arne skulle til Ulvtjernskoia, og jeg skulle til Rabben. Vi skulle holde følge til Brettemyra. I det regntunge været ville mørket komme tidlig.

Da vi begynte å gå, gikk Guttorm foran Arne, som snart fikk vansker med Flora. Jeg prøvde å oppmuntre hunden til å holde ut, men det var ikke lett. Vi skulle følge Revdalen opp til det midtre Tretjernet og så gå østover til nok et tjern.

Plutselig kom vi fram til et tjern omkranset av myr. Jeg så at dette ikke var et av Tretjerna. Forvirringen var stor. Hvor var vi? Kanskje det var et tjern far hadde vist meg

Av Øyvind Krogsrud

*Elgjakta 1970. Fra venstre
Guttorm Falck Westgård,
Hans A. Krogsrud og
Hans K. Krogsrud.
(Foto: Øyvind Krogsrud)*

da vi var på søk etter krøttera? Guttorm gikk ti til femten meter unna oss. Der stod han stille. Jeg tenkte at nå bad han Fadervår. «Hadde vi enda hatt et kompass», sa jeg da han kom tilbake. «Det har jeg», svarte Guttorm. Kompasset viste at vi hadde gått i en halvsirkel, og retningen var sørvest mot Fallet. Vi stod ved Gråbeintjernet.

Vi måtte nå gå etter kompasskurs mot nord-øst. Da ville vi komme til et område der jeg var kjent, Tretjerna eller Brettemyra. Der hadde jeg passert mange netter på veg til orre- og tiurleiker. Jeg gikk foran med kompasset, vegen var smal mellom trær, og lendet var ujamnt.

Snart kom vi bort i ei drog hvor det sildret og rant vatn. Her var det mer åpent, og retningen stemte med kompasset. Arne sleit med å dra med seg Flora i bandet. Vi tok en lengre stopp hvor jeg foreslo at vi kunne sette oss under ei skjørtegran. Det hadde begynt å falle noen regndråper. Jeg hadde sekkeøks, og vi kunne lage en liten varme. Det var blitt ganske mørkt, og ei kattugle ropte «Hoooooh ... ho». Guttorm sa: «Vi må nok gå!». Arne tømte Bergansekken sin og sa

han ville prøve å bære Flora. Vi puttet henne ned i sekken, og Arne bar så svetten rant.

Så skjer det utrolige. Daldroga vi følger, åpner seg i ei myr. Kunne det være at vi kom inn i Revdalen, og at dette er midtre Tretjernet? Jeg går forsiktig utover myra og tenner ei fyrstikk. Der blenkte det i vatn. Jeg stiller kompasset så pila peker østover. Vi kommer til Brettemyra. Nå gjelder det å finne der traktorvegen starter og fører fram til Ulvtjernskoia.

Før vi startet å gå, skaut Guttorm tre skudd. I Rabben ville de høre skuddene, for værtrekken var riktig, mot

nord. Vi sleit veldig med å holde oss på vegen oppover mot Ulvtjernskoia. Flere ganger havnet vi utenfor vegen. Vi tok da alle avisene i sekkene (sitteunderlag) og lagde fakler. Vi tente på dem og løp noen meter. Snart brente vi oss på fingrene. Da ble det for alvor vanskelig å se. Vi hadde mistet nattsynet. Vi kunne ikke gå og kanskje miste kontakten med hverandre.

Vi var nå kommet nokså nær Ulvtjernskoia, og Guttorm skaut to nye skudd som de måtte kunne høre inne i koia. Snart så vi et lys som kom i møte med oss. Det var Helge Krogsrud. De hadde hørt skuddene. Flere stod utenfor koiedøra og ventet på oss.

Da vi nådde dit, kom to lys etter oss i vegen. Det var Lars og Harald Brynnildsrud. Da gikk Guttorm inn og hentet fram ei konjakkflaske fra sengehalmen. Han delte seng med Hans A. Krogsrud. Guttorm skjenkte kun de to som var ute for å spørre etter meg.

Med lys fra lommelykt gikk jeg etter de to som kom fra Rabben. Det tok mer enn en time å gå dit i nattemørket. Jeg fikk god tid til å tenke gjennom det som hadde skjedd. Jeg var ikke sliten, for jeg hadde siste året hatt fjøsstellet heime, og jeg lå

på sætra med krøttera som var der på beite. Jeg overnattet på sætra, men gikk ofte heim om dagen. Det ble mye trening og mosjon.

Det var godt at vi gikk videre uten å stoppe på vegen til Tretjernet. Det som reddet oss, var at det ble skutt varselsskudd. Vi kom til Rabben og gikk straks til sengs.

I Rabben lå Knut, broren min, og Rolf Loraas, som jeg delte seng med. Lars fortalte at han hadde vært i Kanka og spurt etter meg. Ole Ihler, Elg-Ole, bodde der. Han hadde jeg hjulpet da han laget standplass på skytebana i Øvervangen. De hadde undret seg mye over hvor Øyvind ble av, for han skulle gå alene fra Brettemyra til Rabben.

Søvnen lot vente på seg denne kvelden. Jeg tenkte og lyttet. Noen fluer surret i vindusposten, og på golvet under spisebordet gikk noen mus på leiting etter brødsmuler. Jeg bad Fadervår med den gamle skriftformen som jeg hadde lært på Bjelker skole: Helliget vorde ditt navn.

Ved femtida om morgenen banket det hardt på inngangsdøra. Jeg så i vinduet at ute hadde det lysnet litt. En stemme ropte: «Har Øyvind kommi att?» Jeg svarte: «Ja!» Jeg hørte på stemmen at det var Elg-Ole.

Rabben. Også natta fra 16. til 17. mai 1963 overnattet jeg der sammen med bror Torleif. Vi gikk da fra Eidsvoll og passerte en tiurleik på Furumyra sør for koia på Sørensen-skogen klokka to om natta.
Foto: Terje Krogsrud

Førjulsstri-tanketull

Je går her og suller og tenkjer
mea je henter kleer frå snor'n.
Hå er det som betir nåe,
ja, håssen har det vørti på jord'n?

Je tiss det er viktig med tradisjon,
mæn nå skær det væra på anne' vis.
Det er advent, ventetid og LILLA,
mæn neida, nå går det i hvite lis.

Veit itte om det er viktig
om adventslisa er lilla hæll hvite.
Mæn je har førstii at alt
skær væra minimalt, dirt og lite.

Pinten skær itte sins serru.
Det blir 'tungt' og rotete visst.
En kongle i et hjørne
og jul'tre er bære en kvist.

Ellers så har de flæste
både i påså og sækk.
I døbbeltsengen er det tøl v puter,
og døm skær ha 'knækk'.

Nei, nå får je gi mæ med detta.
Bæst å tia stille.
Før nå brukte je ei nivaske truse som grit'klut
og sea som fatfille!

Av Else Marie Danielsen

Kulturminnelagets bøker fås kjøpt
hos Marihøna på Sand.

Du kan også bestille på SMS til 909 81916
eller på epost: post@kulturminnelaget.no

Forsendelseskostnader kommer i tillegg. Faktura legges ved.

**Fra finnetorp
til skihytte**

Historien om Sigfredstorpet

Kr. 300

**Tanker
om alt og ittno** Kr. 100

Bjørn O.
Andersens
betraktninger

Der er en bygd... Kr. 100

Nord-Odal gjennom 101 år
1905-2005

Ord fra Odalen

Kr. 100

Det var en gang...

Om kultur- og
fornminner
i Nord-Odal

Kr. 100

Der var ei sæter...

Om sætre og sæterliv i Nord-Odal

Kr. 200

Hold deg oppdatert på lokalhistorien – *bli abonnent på* **tidsskriftet Solør-Odal!**

Ta kontakt med odalstunet@annomuseum.no
www.odalstunet.no/solor-odal

